

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГОЛОВКО ВАЛЕНТИН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 351.82:338.431

ДИСЕРТАЦІЯ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Галузь науки: Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.В. Головки

Науковий керівник: МАЙСТРО Сергій Вікторович,
доктор наук з державного управління, професор

Черкаси – 2025

АНОТАЦІЯ

Головко В.В. «Державна політика соціального захисту в Україні». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Національний університет цивільного захисту України, Черкаси, 2025.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні.

Розглянуто сучасний стан наукових досліджень та систематизовано теоретико-методичні підходи щодо ролі держави у сфері забезпечення соціального захисту, визначено сутність і зміст державної політики соціального захисту, обґрунтовано і виокремлено механізми її формування та реалізації, уточнено сутнісні характеристики категорій «державна політика соціального захисту», «механізм формування та реалізації державної політики соціального захисту», охарактеризовано особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах.

Обґрунтовано та виокремлено правовий, адміністративний, економічний та інформаційний механізми формування та реалізації державної політики соціального захисту.

Зазначено, що правовий механізм державної політики соціального захисту базується на системі права держави, зокрема системи нормативно-правових актів, що реалізується у вигляді правозастосування та дією системи нормотворення, державного контролю та нагляду, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких формується та реалізується державна політика соціального захисту.

Визначено, що адміністративний механізм державної політики соціального захисту передбачає заходи адміністративного та організаційного характеру, які спрямовані на створення належних умов для функціонування системи соціального захисту шляхом формування системи відповідних соціальних стандартів, державного нагляду, заборон, регламентування надання соціальних послуг тощо. За допомогою адміністративного механізму відбувається взаємодія між елементами системи соціального захисту через сукупність адміністративних та організаційних інструментів, які формуються та реалізуються органами публічної влади.

З'ясовано, що економічний механізм державної політики соціального захисту є сукупністю передбачених законодавством фінансово-економічних стимулів, важелів та інструментів за допомогою яких забезпечується (або має забезпечуватися) вирішення будь-яких соціальних питань, фінансування яких здійснюється за рахунок визначених законодавством джерел: коштів державного та місцевих бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, кредитних ресурсів фінансових установ тощо.

Доведено, що інформаційний механізм державної політики соціального захисту є важливою передумовою формування та реалізації ефективної та результативної державної політики соціального захисту через інформаційну та моніторингову її складові, а саме: проведення інтерактивного діалогу, роз'яснювальної роботи, презентаційних заходів, створення комунікаційних майданчиків науковців та експертів з соціальних питань, публікації звітів та оприлюднення аналітичних звітів, прогнозів та очікувань щодо особливостей соціальної політики країни та напрямів її подальшого розвитку, тобто сприяє висвітленню особливостей формування та реалізації державної політики соціального захисту через застосування інформаційно-комунікаційних заходів.

Встановлено, що сутність та зміст державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах мають свої особливості та відрізняються за ступенем участі держави в організації та фінансуванні системи соціального

захисту, за способом формування соціального бюджету та його розподілу, за ступенем охоплення населення соціальним захистом, а також за якістю і об'ємом послуг і соціальних допомог, що надаються. Країни світу, в залежності від рівня їхнього розвитку, у питаннях подальшого формування та розвитку державної політики соціального захисту реалізують різні стратегії: або «стратегію високого рівня» (максималістський підхід) з метою посилення систем соціального захисту (розвинуті країни) або здійснюють «стратегію низького рівня» (мінімалістський підхід), який полягає у скороченні ресурсів, що виділяються на соціальний захист (країни з низьким і середнім рівнем розвитку).

Здійснено оцінку сучасного рівня соціального захисту в Україні, як об'єкту державної політики, а також визначено результативність державної політики соціального захисту в Україні і охарактеризовано існуючі проблеми і суперечності державної політики соціального захисту в Україні.

Доведено, що соціальний захист населення, надання допомоги постраждалим в умовах війни в Україні є надзвичайно важливою функцією держави. А одним з головних завдань формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту має стати забезпечення громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою (наскільки це можливо в умовах воєнного стану) та побудова системи надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближену до кращих європейських практик в повоєнний період.

З'ясовано, що основними проблемами та викликами в системі соціального захисту України є значна кількість неструктурованих, необґрунтованих пільг, дотацій і соціальних виплат, не підкріплених фінансовою спроможністю держави, а також недостатня адресність та ефективність використання соціальних виплат, відсутність пріоритизації соціальних видатків, що розпорошує фінансові ресурси держави та не сприяє вирішенню існуючих проблем бенефіціарів.

Обґрунтовано стратегічні пріоритети формування та реалізації

державної політики соціального захисту в Україні, окреслено шляхи трансформації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України, а також визначено напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні.

Доведено, що важливим напрямом трансформації державної політики соціального захисту в сучасних умовах є всебічна інтеграція України з Європейським Союзом, результативність та ефективність якої залежить від досягнень країни в імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка є індикатором прогресу в наближенні до стандартів ЄС (в тому числі у соціальній сфері) і дорожньою картою реформ, які проводяться в межах процесу набуття нашою державою членства в Європейському Союзі.

Запропоновано напрями удосконалення державної політики соціального захисту в Україні шляхом застосування виокремлених правового, адміністративного, економічного, інформаційного механізмів, в межах яких необхідно впроваджувати дієві інструменти вирішення існуючих проблем і суперечностей, протидіяти наявним загрозам і викликам, враховуючи процеси європейської інтеграції України та особливості запровадженого в країні воєнного стану.

Науково-практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методичних підходів щодо обґрунтування напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні в сучасних умовах. Основні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення державної політики соціального захисту в Україні, в тому числі на регіональному рівні.

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, державна політика, соціальний захист, державна політика соціального захисту, механізми формування та реалізації державної політики соціального захисту.

ANNOTATION

Golovko V. «State policy of social protection in Ukraine». – Qualifying scientific labor as the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy in the field of knowledge «Public Management and Administration» on a specialty 281 «Public Management and Administration». National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, 2025.

In the dissertation work, a theoretical generalization is made and a solution to a specific scientific and applied task is proposed, which consists in considering directions for improving the state policy of social protection in Ukraine.

The current state of scientific research is considered and theoretical and methodological approaches to the role of the state in the field of social protection are systematized, the essence and content of the state policy of social protection is determined, the mechanisms of its formation and implementation are substantiated and identified, the essential characteristics of the categories «state policy of social protection», and «the mechanism of formation and implementation of the state policy of social protection» are clarified, characterized the peculiarities of the formation and implementation of the state policy of social protection in foreign countries.

The legal, administrative, economic and informational mechanisms of formation and implementation of the state policy of social protection are substantiated and distinguished.

It is noted that the legal mechanism of the state policy of social protection is based on the system of state law, in particular the system of normative legal acts, which is implemented in the form of law enforcement and the action of the system of rulemaking, state control and supervision, law enforcement, human rights protection and judicial systems, with the help of which the state is formed and implemented social protection policy.

It was determined that the administrative mechanism of the state policy of social protection provides for measures of an administrative and organizational nature, which are aimed at creating appropriate conditions for the functioning of the social protection system by forming a system of appropriate social standards, state supervision, prohibitions, regulation of the provision of social services, etc. With the help of the administrative mechanism, there is interaction between the elements of the social protection system through a set of administrative and organizational tools that are formed and implemented by public authorities.

It was found that the economic mechanism of the state policy of social protection is a set of financial and economic incentives, levers and tools provided by the law, with the help of which the solution of any social issues is ensured (or should be ensured), the financing of which is carried out at the expense of the sources specified by the law: state funds and local budgets, funds of legal entities and individuals, credit resources of financial institutions, etc.

It has been proven that the information mechanism of the state policy of social protection is an important prerequisite for the formation and implementation of an effective and effective state policy of social protection through its information and monitoring components, namely: interactive dialogue, explanatory work, presentation events, creation of communication platforms of scientists and experts on social issues, publication of reports and publication of analytical reports, forecasts and expectations regarding the features of the country's social policy and its directions further development, that is, it helps to highlight the peculiarities of the formation and implementation of the state policy of social protection through the use of information and communication measures.

It was established that the essence and content of the state policy of social protection in foreign countries have their own characteristics and differ in the degree of state participation in the organization and financing of the social protection system, in the way of forming the social budget and its distribution, in the degree of coverage of the population by social protection, as well as in quality and the amount of services and social assistance provided. Countries of the world,

depending on their level of development, implement different strategies in matters of further formation and development of state social protection policy: either a «high-level strategy» (maximalist approach) with the aim of strengthening social protection systems (developed countries) or implement a «low-level strategy» (minimalist approach), which consists in reducing the resources allocated to social protection (countries with a low and medium level of development).

An assessment of the current level of social protection in Ukraine as an object of state policy was carried out, as well as the effectiveness of the state policy of social protection in Ukraine was determined and the existing problems and contradictions of the state policy of social protection in Ukraine were characterized.

It has been proven that social protection of the population, assistance to victims of the war in Ukraine is an extremely important function of the state. And one of the main tasks of the formation and implementation of state policy in the field of social protection should be to provide citizens with timely, accessible, high-quality support (as far as possible in the conditions of martial law) and to build a system of providing social services and carrying out social work that is close to the best European practices in post-war period.

It was found that the main problems and challenges in the social protection system of Ukraine are a significant number of unstructured, unsubstantiated benefits, subsidies and social payments, not supported by the financial capacity of the state, as well as insufficient targeting and efficiency of the use of social payments, lack of prioritization of social expenditures, which scatters financial resources of the state and does not contribute to solving the existing problems of the beneficiaries.

The strategic priorities of the formation and implementation of the state social protection policy in Ukraine are substantiated, the ways of transformation of the state social protection policy in the conditions of the European integration of Ukraine are outlined, and the directions for improving the mechanisms of the formation and implementation of the state social protection policy in Ukraine are

defined.

It is proved that an important direction of the transformation of the state policy of social protection in modern conditions is the comprehensive integration of Ukraine with the European Union, the effectiveness and efficiency of which depends on the achievements of the country in the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU, which is an indicator of progress in approaching EU standards (in including in the social sphere) and the road map of reforms carried out within the framework of the process of our country becoming a member of the European Union.

Directions for improving the state policy of social protection in Ukraine through the use of separate legal, administrative, economic, and informational mechanisms are proposed, within which it is necessary to implement effective tools for solving existing problems and contradictions, to counteract existing threats and challenges, taking into account the processes of European integration of Ukraine and the specifics of what has been introduced in the country martial law.

The scientific and practical significance of the obtained results lies in the generalization and addition of existing knowledge, theoretical-methodical approaches to the consideration of directions for improving the state policy of social protection in Ukraine in modern conditions. The main provisions, conclusions and proposals can be used in the practical activities of state authorities and local governments for further improvement of the state policy of social protection in Ukraine, including at the regional level.

Key words: public management and administration, state policy, social protection, state social protection policy, mechanisms of formation and implementation of state social protection policy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Головка В.В. Державна політика соціального захисту як необхідна

передумова забезпечення сталого розвитку: міжнародний досвід для України // Забезпечення національної безпеки як пріоритетний напрям формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз [Текст] : монографія / С.В. Майстро, Р.Ю. Штеба, І.М. Хмиров, А.В. Тресков, А.О. Хмирова, В.В. Головка. Х. : КП «Міська друкарня», 2023. С. 116-142.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Головка В.В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. Вип. 2 (17). С. 65-73. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>.

3. Головка В.В. Сучасні моделі державної соціальної політики та рівень ефективного охоплення соціальним захистом вразливих груп населення у світі // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 1 (18). С. 220-229. (Серія «Державне управління»).

4. Головка В.В. Проблеми реалізації та напрями трансформації державної політики соціального захисту в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 88-97. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20337/1/10Golovko.pdf>.

5. Майстро С.В., Головка В.В. Теоретико-методичні засади державної політики соціального захисту // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 2 (21). С. 19-28. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23475/1/Maistro.pdf>.

Особистий внесок автора: визначено теоретико-методичні основи формування державної політики соціального захисту.

Статті в закордонних наукових виданнях за фахом:

6. Maistro S., Treskov A., Golovko V. State policy of socio-economic development: evolution of theoretical concepts and methodological approaches. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 2/2 2022. P. 3-13. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/81-maistro-s-treskov-a-golovko-v-state-policy-of-socio-economic-development-evolution-of-theoretical-concepts-and-methodological-approaches>.

Особистий внесок автора: охарактеризовано особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту, як важливої складової забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

7. Maistro S., Golovko V. State policy of social protection in the conditions of global transformations. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 1/2 2023. P.160-169. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/116-maistro-s-golovko-v-state-policy-of-social-protection-in-the-conditions-of-global-transformations>.

Особистий внесок автора: визначено особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту в умовах глобальних трансформацій.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Головка В.В., Майстро С.В. Необхідність удосконалення державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і масового спорту в умовах воєнного стану в Україні // Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників Національної поліції в умовах воєнного стану: матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих вчених (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 16 вересня 2022 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2022. С. 32-35.

Особистий внесок автора: обґрунтовано необхідність удосконалення державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і

масового спорту, як необхідної складової державної політики соціального захисту.

9. Головка В.В. Реабілітаційно-соціальний туризм як інструмент державної політики соціального захисту людей з обмеженими можливостями // Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, (м. Харків, 21 лютого 2023 р.). Харків: НУЦЗУ, 2023. С. 143-145.

10. Головка В.В. Єдина інформаційна система соціальної сфери як необхідний інструмент державної політики соціального захисту населення // Публічне управління: освіта, наука, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 16 березня 2023 р. / за заг. ред. С.М. Домбровської. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2023. С. 66-69.

11. Головка В.В. Особливості модернізації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України // Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 151-153.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	25
1.1. Соціальний захист як об'єкт державної політики.....	25
1.2. Теоретичні основи формування та реалізації державної політики соціального захисту.....	37
1.3. Особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах.....	53
Висновки до першого розділу.....	76
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	78
2.1. Сучасний рівень соціального захисту як об'єкту державної політики.....	78
2.2. Результативність формування та реалізації державної політики соціального захисту.....	94
2.3. Проблеми і суперечності формування та реалізації державної політики соціального захисту.....	111
Висновки до другого розділу.....	125
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	128
3.1. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики соціального захисту.....	128
3.2. Шляхи трансформації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України.....	146
3.3. Напрями удосконалення державної політики соціального	

	14
захисту.....	162
Висновки до третього розділу.....	178
ВИСНОВКИ.....	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	185
ДОДАТКИ.....	213

ВСТУП

Актуальність теми. Сталий розвиток держави та суспільства можливий лише за умов, коли вони перебувають у стані захищеності. Тому забезпечення соціального захисту є важливою передумовою належного функціонування та розвитку особистості, суспільства та держави. Нові загрози українському суспільству та державі висувають принципово інші вимоги до системи забезпечення соціального захисту, яка повинна мати властивість швидкого реагування на виклики, що виникають.

Конституцією проголошено Україну соціальною державою (стаття 1), що означає визнання державного пріоритету щодо забезпечення соціальних прав громадян. Окрім того, Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. передбачають забезпечення сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, а також забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку країни.

На жаль, наявна ситуація в Україні, перед якою в останні роки постали нові виклики військово-політичного, соціально-економічного, гуманітарного характеру, пов'язані з російською військовою агресією та запровадженням воєнного стану, а також незбалансованість і нерозвиненість діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення не дозволяють перетворити вищезазначені пріоритети на реальність.

Сучасна державна політика соціального захисту в Україні не завжди відповідає існуючим загрозам та викликам сьогодення і стримує вирішення проблем та суперечностей у зазначеній сфері. Це вимагає подальшого удосконалення системи соціального захисту, а також формування та реалізації відповідної державної політики соціального захисту в Україні.

Тому потреба у теоретичному, методичному і практичному вирішенні окреслених завдань підтверджує актуальність дисертаційної роботи, її

важливість, наукову новизну, зумовлює мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, апробацію і практичне впровадження.

Теоретико-методологічними та практичними аспектами публічного управління та адміністрування займалися такі вчені, як: М. Ажажа, О. Амосов, Л. Антонова, В. Бакуменко, С. Белай, М. Білинська, С. Вавренюк, К. Ващенко, О. Дацій, С. Домбровська, І. Драган, В. Воротін, О. Крюков, Н. Леоненко, М. Латинін, І. Лопушинський, В. Мороз, С. Мороз, І. Парубчак, П. Покатаєв, О. Поступна, В. Сиченко, Е. Щепанський та інші.

Питаннями визначення особливостей формування та реалізації державної політики соціального захисту займалися такі вчені, як: Н. Балабанова, Н. Баранова, Л. Головка, С. Гончарова, В. Деріга, Л. Дідківська, Я. Жаліло, В. Жуков, О. Іванова, А. Котвіцька, І. Кубарєва, Е. Лібанова, С. Майстро, Т. Новікова, І. Отенко, О. Палій, О. Пархоменко-Куцевіл, В. Пилипенко, О. Роїна, О. Романюк, В. Скуратівський, С. Устинов, І. Хмиров, Б. Цимбал, В. Шведун та інші.

Однак чимало теоретичних та практичних питань стосовно розв'язання існуючих проблем та визначення напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні залишаються недостатньо дослідженими. Тому потреба у теоретичному, методичному і практичному вирішенні окреслених завдань, пов'язаних з проблемою забезпечення соціального захисту в Україні підтверджує актуальність роботи, наукову новизну, зумовлює мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, апробацію і практичне впровадження результатів дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в науково-дослідному центрі Національного університету цивільного захисту України в межах науково-дослідної роботи «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (ДР № 0118U001007). Внесок здобувача полягає в обґрунтуванні концептуальних підходів та визначені напрямів удосконалення

державної політики соціального захисту в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні.

Для досягнення мети визначені такі *завдання*:

- узагальнити теоретико-методичні підходи до визначення сутності та змісту державної політики соціального захисту;
- виявити особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах;
- охарактеризувати сучасний рівень соціального захисту та визначити результативність формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні;
- з’ясувати проблеми і суперечності формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні;
- обґрунтувати концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні;
- окреслити шляхи трансформації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України;
- визначити напрями удосконалення державної політики соціального захисту в Україні.

Об’єктом дослідження є державна соціальна політика.

Предметом дослідження є державна політика соціального захисту в Україні.

Методи дослідження. Теоретичну та методичну основу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення теорії публічного управління та адміністрування, гуманітарних та соціальних наук, наукові праці українських та зарубіжних вчених з питань формування та реалізації державної політики соціального захисту.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на використанні *системного*

підходу, який полягає в комплексному дослідженні державної політики соціального захисту. Крім того, у роботі застосовувались методи, які використовуються як на емпіричному, так і теоретичному рівнях, а саме: *логіко-семантичний* – для поглиблення понятійного апарату та визначення сутності та змісту державної політики соціального захисту; *порівняльного аналізу* – для дослідження методичних підходів, концепцій, розробок і пропозицій провідних українських та зарубіжних вчених та виявлення закономірностей, відмінностей, особливостей, спільних характеристик державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах; *системно-аналітичний* – для аналізу законодавчих актів та інших нормативних документів щодо особливостей формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні; *логічного моделювання та конструювання* – для класифікації чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на формування та реалізацію державної політики соціального захисту; *статистичні* – для виявлення темпів змін окремих показників, ступеня їх впливу на рівень забезпечення соціального захисту в Україні; *аналізу та синтезу* – для оцінки результативності державної політики соціального захисту в Україні; *спостереження та теоретичного узагальнення* – для розкриття причин, які негативно впливають на рівень соціального захисту в Україні в сучасних умовах; *абстрактно-логічний* – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові та програмні документи державних органів влади, офіційні матеріали Державної служби статистики України, монографії та статті фахівців та науковців, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в науково-практичному обґрунтуванні теоретичних положень та напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні. Наукова

новизна результатів дослідження конкретизується в таких положеннях:

уперше:

– обґрунтовано концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні на засадах принципу «соціальний захист через економічний розвиток», а саме тісного взаємозв'язку та взаємозалежності завдань соціального захисту та стійкого економічного розвитку, в якій обґрунтовано та виокремлено функціонування правового, адміністративного, економічного, інформаційного механізмів, визначено першочергові пріоритети, мету, цілі, принципи, умови реалізації стратегії, спрямованої на забезпечення людино-орієнтованого підходу у питаннях досягнення соціальної справедливості та відповідного рівня соціального захисту в Україні через необхідність надання адресної соціальної допомоги особам, які знаходяться у складних життєвих обставинах, а не в залежності від отриманої категорії, а розмір такої допомоги має забезпечувати гідний рівень життя людини з метою утвердження України, як держави добробуту, де людина визнається найвищою соціальною цінністю;

удосконалено:

– шляхи трансформації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України, що полягають у необхідності: врахування таких європейських соціальних стандартів, як стандарти права на гідний рівень життя, стандарти соціального та пенсійного забезпечення; реалізації принципу безбар'єрності (фізичної, інформаційної, соціальної, цифрової) згідно стандартів ЄС з метою створення середовища, де соціально вразливі верстви населення мають рівний доступ до різних ресурсів, послуг і простору без будь-яких перешкод чи обмежень; розробки та використання допоміжних рахунків соціального захисту, як напряму подальшого розвитку державної статистики, що передбачає гармонізацію національної системи показників з міжнародними стандартами на рівні, які рекомендовано для статистичних служб країн – кандидатів на членство в Європейському Союзі; забезпечення своєчасного виконання плану заходів з імплементації Угоди

про асоціацію між Україною та ЄС в частині існуючих зобов'язань у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» з метою необхідності всебічної інтеграції України в спільний європейський простір та забезпечення необхідного рівня соціального захисту;

– теоретико-методичні підходи щодо напрямів удосконалення державної політики соціального захисту соціально вразливих верств населення та їх активного спрямування в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови регіонів України через: впровадження нової системи соціального страхування «єПотенціал» з метою реформування соціальної підтримки осіб, які зазнали травм або захворювань шляхом збільшення соціальних виплат та спрощення існуючих процедур (через застосування електронного кейс-менеджменту), а саме, супровід людини від реабілітації (допомога у відновленні фізичного та психічного здоров'я, її професійних навичок) до працевлаштування; активне залучення населення, яке потребує соціального захисту до суспільно корисних робіт в «Армії відновлення»; створення умов для працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості), як важливої складової державної політики соціального захисту на регіональному рівні; забезпечення всебічної інтеграції фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання молоді, її соціального захисту з метою створення умов для розвитку здорової, активної і свідомої молоді, що сприятиме запобіганню бідності та стримуванню нерівності, підвищенню людських можливостей та продуктивності, зміцненню гідності та солідарності, як необхідної передумови забезпечення сталого розвитку регіонів країни;

дістали подальшого розвитку:

– категоріально-понятійний апарат науки публічного управління та адміністрування шляхом уточнення змісту поняття «державна політика соціального захисту», що пов'язано з необхідністю адаптації їх змісту до існуючих викликів та ризиків сьогодення, що, на відміну від існуючих визначень передбачає тлумачення цього поняття, як цілеспрямована,

системна, законодавчо визначена діяльність суб'єкта державної політики по відношенню до об'єкта державної політики у зазначеній сфері, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини, задоволення її матеріальних і духовних потреб, підтримання соціальної стабільності в суспільстві у разі потрапляння вразливих груп населення (особи, сім'ї, групи) у складні життєві обставини, що негативно впливають на їх життя, стан здоров'я та розвиток, і які вони не можуть подолати самотійно через негативний вплив несприятливих зовнішніх та внутрішніх чинників;

– обґрунтування особливостей подальшої модернізації державної політики соціального захисту України, стратегічна мета якої має передбачати: побудову комплексної, універсальної, прозорої, адекватної та стійкої системи соціального захисту з метою посилення її цільового характеру та ризикорієнтованості на основі максималістського підходу (на противагу сучасному мінімалістському підходу), яка гарантує гідний рівень соціального захисту та базовий рівень соціального забезпечення протягом усього життя людини, що дозволить забезпечити належний рівень інвестування в соціальний захист, а високий рівень соціальних витрат сприятиме людському розвитку та сталому розвитку країни; розробку та прийняття Соціального кодексу України, який визначатиме загальні підходи до державного регулювання системи соціального захисту, характер і обсяги державних соціальних гарантій, перелік критеріїв і підстав, що дають право на соціальний захист громадян з боку держави, а також міститиме чіткі та зрозумілі показники результативності, які б дали змогу оцінити актуальний стан реалізації та ефективність державної політики, а також відповідали конституційним гарантіям соціальних прав людини, міжнародним зобов'язанням України, а також законодавчо визначеним пріоритетам соціального розвитку держави;

– узагальнення сучасних світових тенденцій в соціальній сфері в умовах геополітичної нестабільності, нестійкості розвитку глобальної

економіки, загострення конкуренції між державами дозволило визначити та систематизувати концептуальні підходи щодо особливостей формування та реалізації державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах, а саме: головне завдання соціального захисту пов'язане із питаннями стійкого розвитку економіки; соціальна політика розвинутих країн розробляється з урахуванням їх фінансової спроможності та згоди суспільства фінансувати окремі категорії населення відповідно до обставин, що виникають; на відміну від України в розвинутих країнах світу пільги використовуються для соціальної підтримки лише малозабезпечених чи інших соціально незахищених категорій населення, а соціальні видатки в розрахунку на одну особу є значно вищими; державну політику спрямовано на розвиток ринку соціальних послуг, зокрема запровадження системи державного замовлення на соціальні послуги та соціального контрактування як державних, так і недержавних надавачів таких послуг, що дозволило виявити відповідні підходи, механізми, інструменти та розробити практичні рекомендації щодо напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні, надати їм комплексного і цілеспрямованого характеру адаптації до національних умов та існуючих викликів і ризиків сьогодення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методичних підходів щодо обґрунтування напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні в сучасних умовах.

Управлінням у справах молоді та спорту Харківської обласної військової адміністрації розглянуто, схвалено та враховано пропозиції при реалізації «Програми розвитку фізичної культури і спорту, молодіжних ініціатив та формування здорового способу життя у Харківській області на 2019-2023 роки» та «Програми національно-патріотичного виховання молоді на 2019-2023 роки» щодо необхідності всебічної інтеграції фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання молоді та її соціального захисту з метою створення умов для розвитку здорової, активної і свідомої

молоді, як необхідної передумови забезпечення сталого розвитку регіонів України. Використовуються при реалізації «Перспективного плану (основних напрямів) діяльності Харківської обласної державної (військової) адміністрації на 2024 р.» пропозиції щодо створення умов для працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості), як важливої складової державної політики соціального захисту на регіональному рівні (довідка № 01-29/1496 від 30.10.2024 р.).

Результати дисертаційного дослідження, а саме: поглиблення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування і виокремлення механізмів формування та реалізації державної політики соціального захисту, а також визначення напрямів їх удосконалення використовуються при викладанні освітніх компонент «Управління соціальним і гуманітарним розвитком» та «Державна політика: аналіз та механізми впровадження» за програмою підготовки здобувачів на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України (Акт впровадження від 15.12.2022 р.).

Основні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення державної політики соціального захисту в Україні, в тому числі на регіональному рівні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею і містить одержані здобувачем особисто нові результати в галузі науки «публічне управління та адміністрування», які у сукупності сприяють розв'язанню науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на: Регіональній науково-практичній конференції молодих вчених «Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників

Національної поліції в умовах воєнного стану» (м. Кропивницький, 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації» (м. Харків, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Публічне управління: освіта, наука, практика» (м. Харків, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика» (м. Харків, 2024 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено в 11 публікаціях, із них: 1 – у колективній монографії, 4 – статті у наукових фахових виданнях з публічного управління та адміністрування, 2 – статті в іноземному виданні, 4 – тези конференцій. Загальний обсяг публікацій, що належать особисто здобувачу, становить 4,5 др. арк.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1.1. Соціальний захист як об'єкт державної політики

Хід історії людської цивілізації свідчить про те, що держава починається з формування таких моральних засад, як чуйність, співчуття, справедливість, благодійність та інші, тобто це ті категорії моралі суспільства, які спрямовані на підтримку людини (її соціальний захист), яка опинилася в скрутній ситуації і не має можливості забезпечувати себе і своїх рідних усім необхідним для існування.

Так, французька дослідниця Анна Воло Життлер зазначає, що сферу дії соціального захисту можна окреслити трьома великими комплексами: соціальне забезпечення, соціальна допомога, додатковий соціальний захист. На даному етапі розвитку ринкової економіки держава не може забезпечити справедливий розподіл доходів. А це призводить до того, що частина населення опиняється за межею бідності, у так званих «складних життєвих обставинах». Цим і породжується потреба у соціальному захисті населення та збільшенні ролі держави у вирішенні деяких соціальних питань [179].

Відповідно до статті 25 Загальної декларації прав людини, сучасна правова держава повинна гарантувати право на такий рівень життя, який враховує забезпечення людей їжею, житлом, медичним обслуговуванням, власним добробутом і добробутом сім'ї та правом на соціальне забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, старості та інших випадків втрати засобів до існування [64].

Право людини на соціальний захист є її конституційним правом в переважній більшості країн світу (наприклад, згідно статті 46 Конституції

України громадяни мають право на соціальний захист) [93].

Саме тому, в сучасних умовах проблема забезпечення соціального захисту займає важливе місце не тільки у світовій політичній та соціально-економічній практиці, а й у наукових дослідженнях, зокрема в публічному управлінні та адмініструванні. Актуальність зазначеної проблематики на всіх рівнях публічного управління, у межах наукової чи суспільної дискусії пов'язана з тим, що в житті індивіда, груп населення, окремих сегментів суспільства та суспільства в цілому присутня значна кількість загроз та викликів, які підривають їх належне соціально захищене існування та шкодять сталому розвитку держав.

Історія становлення держав та розвитку країн свідчить про раннє використання різноманітних форм соціальної опіки, а саме початковими формами соціального захисту були благодійництво і громадська опіка. Так, відкривалися лікарні та школи для убогих, а церква й духовенство здійснювали опіку та нагляд за лікарнями, притулками для одиноких. Проте така опіка мала суто громадський характер, була періодичною та не мала загального обов'язкового характеру.

Лише протягом першої половини XX століття системи державного соціального захисту були упроваджені в усіх цивілізованих державах світу. Відбулося розширення суб'єкта соціального захисту, включення соціального забезпечення у більш широкі системи соціального захисту, які поряд з традиційним соціальним забезпеченням передбачають заходи спеціального та додаткового соціального захисту [179].

Тобто наукова дефініція «соціальний захист» є достатньо новим поняттям, яке почало використовуватись у міжнародних політико-правових актах лише з середини XX століття.

У подальшому межі наукової дефініції «соціальний захист» значно розширилися, чому сприяло розроблення конвенцій та рекомендацій Міжнародної асоціації соціального забезпечення, Міжнародної організації праці, ВООЗ, які було присвячено питанням соціального страхування,

соціальній допомозі тощо. Термін «соціальний захист» швидко й органічно вписався у понятійно-категоріальний апарат західних учених і практиків, оскільки виражав сутність підтримки соціально вразливих верств населення.

Очевидно, це не могло не викликати появи значної кількості наукових досліджень та науково-дослідних розробок, присвячених проблематиці соціального захисту. Це вимагає формування цілісної системи поглядів на сутність та зміст наукової дефініції «соціальний захист», мету, завдання, принципи, функції його забезпечення з боку держави, тобто все те, що можна позначити загальним поняттям – теорія та методика соціального захисту.

До теперішнього часу вже можна говорити про значні теоретичні розробки з цілої низки питань, що стосуються проблем соціального захисту, який у всіх його проявах, напрямках забезпечення та складових став важливою науковою категорією сучасної науки і практики. Причому, як необхідна передумова забезпечення сталого суспільного розвитку соціальний захист не може залишатися незмінним в різних умовах його трансформації, а сутність і зміст наукової категорії «соціальний захист» потребує постійних наукових розвідок та відповідного уточнення.

Загалом, термін «соціальний захист» уперше було використано американськими законодавцями в тексті закону «Social Security Act», який було прийнято в 1935 р., в якому наводилося правове обґрунтування нового для США інституту обов'язкового страхування на випадок старості, смерті, інвалідності та безробіття («social» перекладається з англійської мови як «суспільний», «соціальний»; «security», як захист, безпека, охорона, забезпечення, гарантування) [94].

Значний вклад в розвиток категорії «соціальний захист» з методологічної точки зору внесли фахівці різних установ Європейського Союзу, а також різних міжнародних та українських установ та організацій.

Так, згідно з методологією Європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту (ESSPROS), соціальний захист охоплює усі види втручання з боку державних чи приватних організацій, метою яких є

полегшення домогосподарствам та фізичним особам тягаря соціальних ризиків або потреб [127].

У цьому контексті зазвичай використовують термін функції соціального захисту. Відповідно до методології ESSPROS видатки на соціальний захист агреговано у такий перелік функцій: захворювання (медичне обслуговування); інвалідність; похилий вік; утриманці, що пережили годувальників; сім'я (діти); безробіття; житло; соціальна ізоляція.

Під соціальними видатками розуміється надання громадськими чи приватними інституціями допомог та інших фінансових коштів домогосподарствам та окремим особам з метою забезпечення їх підтримки та зниження ризиків в певних обставинах, що погіршують їх життя [126].

За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) витрати на соціальне забезпечення включають всі програми або послуги, що відповідають наступним вимогам:

- програми, які покликані забезпечувати виплату соціальної допомоги, які відповідають щонайменше одному з наступних ризиків та підстав: похилий вік; втрата годувальника; інвалідність; виробнича травма; хвороба та стан здоров'я; за сімейними обставинами; безробіття; потреба у житлові; за програмою надання соціальної допомоги тощо;
- система соціального забезпечення має регулюватися законодавством, яке закріплює конкретні індивідуальні права або накладає конкретні зобов'язання на державні, напівдержавні органи чи органи самоврядування;
- управління системою соціального забезпечення має бути законодавчо закріплено за державним, напівдержавним органом чи органом самоврядування; або за приватною структурою, якій було надано права на виконання договірних обов'язків. Зокрема, хоча програми з виплати компенсації внаслідок виробничих травм можуть перебувати у віданні приватних структур, зазначені програми у приватному управлінні повинні включатися до розрахунку витрат системи соціального забезпечення [230].

Для характеристики видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, які здійснюють розвинуті країни – наприклад, таких, як країни-члени Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) можна використати систему класифікації соціальних видатків, що застосовується ними.

Так, класифікація соціальних видатків за методологією ОЕСР згруповує видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за такими дев'ятьма категоріями:

- піклування про літніх людей – звичайні пенсії, пенсії особам, що достроково пішли у відставку, допомога на дому та послуги за місцем проживання;
- піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих у катастрофах – пенсії та допомога на поховання;
- допомога у разі недієздатності та тимчасової непрацездатності – послуги з догляду, допомога у разі недієздатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, виплати у зв'язку з непрацездатністю працівників;
- охорона здоров'я – видатки на лікування у стаціонарних медичних закладах та амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів та виплати на превентивне лікування;
- сім'я та діти – допомога на дитину та пільгові кредити, допомога по догляду за дитиною, допомога при вагітності та при пологах, допомога самотнім батькам;
- діяльність щодо розвитку ринку праці – послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді та заходів з працевлаштування для непрацездатних;
- соціальна підтримка в разі безробіття – допомога у разі безробіття, компенсації у разі звільнення, компенсації за дострокове звільнення, пов'язане з кон'юктурою ринку;

- забезпечення житлом – грошова допомога на купівлю та найм житла;
- інші заходи соціального захисту – грошова допомога, яку не можна віднести до інших категорій, призначена малозабезпеченим верствам населення (наприклад, допомога на придбання продуктів харчування чи одягу, поширена в деяких країнах, які не є членами ОЕСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту [255].

Інформаційно-довідковий сайт «Україна» дає наступне визначення соціального захисту – це сукупність державних заходів і видатків бюджету, пов’язаних з наданням фінансової допомоги окремим верствам населення, які через незалежні від них причини не мають достатніх для самозабезпечення доходів [65].

На офіційному ВЕБ-порталі Полтавської обласної військової організації у розділі «Праця та соціальний захист населення» зазначається, що соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, що спрямований на забезпечення добробуту членів суспільства в конкретних економічних умовах, метою якого є: забезпечення рівня життя непрацездатних громадян не нижче від прожиткового мінімуму, встановленого державою; підтримання соціальної стабільності в суспільстві.

Заходи соціального захисту покликані надавати пасивну підтримку у вигляді соціальної допомоги суспільства особі чи сім’ї, яка не має достатніх засобів існування, тобто тим членам суспільства, які з певних причин опинилися в скрутному становищі. Через соціальну допомогу, соціальний захист виконує свою лікувальну, реабілітаційну функцію, яка полягає в тому, щоб допомогти людям, які потрапили в скрутну життєву ситуацію, вберегтися від зuboжіння та не опинитись на узбіччі суспільства [156].

На нашу думку, заходи соціального захисту покликані надавати не тільки пасивну підтримку у вигляді соціальної допомоги суспільства особі чи сім’ї, яка не має достатніх засобів існування, тобто тим членам суспільства, які з певних причин опинилися в скрутному становищі, а й активну

підтримку держави (суспільства) зазначеним категоріям населення.

На думку Дідківської Л.І. та Головка Л.С., що соціальний захист – це комплекс законодавчо закріплених гарантій, що протидіють дестабілізуючим життєвим факторам [52].

Котвіцька А.А. та Кубарева І.В. вважають, що соціальний захист – це комплекс економічних, правових та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення основних соціальних прав громадянина в державі, пов'язаних із мінімізацією впливу чинників, що знижують якість життя населення та охоплює весь комплекс відносин, сутнісних зв'язків та інтересів різних соціальних суб'єктів, суспільних організацій і держави, спрямований на підтримання соціального добробуту людини в конкретних економічних умовах [94].

Скуратівський В.А., Палій О.М. та Лібанова Е.М. стверджують, що соціальний захист – це комплекс організаційно-правових (створення відповідних інституцій в зазначеній сфері) та економічних (створення відповідних механізмів перерозподілу доходів в економіці, формування коштів соціального захисту та їх розподіл) заходів, які спрямовані на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах [177].

Роїна О.М., проаналізувавши законодавство України про соціальний захист населення, вважає, що соціальний захист – це політика держави, яка спрямована на забезпечення прав і гарантій людини у сфері рівня життя [66].

Дерега В. наголошує на тому, що існують різні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності поняття соціального захисту. Відповідно до одного з них, соціальний захист є проявом соціальної функції держави, що містить такі форми взаємодії держави з населенням: соціальна допомога, соціальні гарантії, соціальне страхування [45].

При цьому, державна соціальна допомога – одна з форм взаємодії держави з населенням, що має адресну спрямованість і надається у вигляді субсидій, соціальних послуг і життєво необхідних товарів особам, які через

непрацездатність, відсутність роботи, джерел доходу не спроможні самостійно матеріально забезпечити своє існування. Визначальна характеристика цієї форми – соціально-аліментарні недоговірні відносини держави з уразливими категоріями населення.

Державні соціальні гарантії – це встановлені законом мінімальні розміри доходів громадян, спрямовані на реалізацію їх конституційного права на достатній життєвий рівень, а саме: мінімальні розміри оплати праці (місячна, погодинна); мінімальний розмір допомоги по безробіттю; допомога при народженні дитини; допомога непрацюючим жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога по догляду за дитиною (до досягнення нею трирічного віку); допомога на дітей одиноким матерям; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів; державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; мінімальна пенсія за віком; допомога на поховання; щомісячна грошова допомога малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу. Ці види є основним джерелом існування окремих категорій громадян і не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму (базовий державний соціальний стандарт), установленого законом.

Соціальне страхування (відповідно до Конституції України (ст. 46) право громадян на соціальний захист гарантується і забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням [Конституція]) – це встановлена державою та регульована нормами права система соціального захисту громадян у разі страхового випадку, передбаченого законодавством. Виокремлюють такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне, медичне, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; на випадок безробіття та інші види страхування, передбачені законами України [45;94].

При цьому, Деріга В. та Котвіцька А. зазначають, що соціальний захист населення здійснюється через компенсаційні та запобіжні заходи. Компенсаційні заходи полягають у допомозі суспільства окремій особі або сім'ї, яка не має достатніх засобів для існування. Запобіжні заходи спрямовані на захист особи та її сім'ї від втрат доходу, пов'язаних із безробіттям, старінням, хворобою, а також сприяння освіті й підвищенню кваліфікації [45;94].

Інші дослідники вважають, що систему соціального захисту доцільно розглядати в межах окремих груп (за формами соціального захисту), до яких можна віднести: пільги, субсидії, соціальні та компенсаційні виплати, соціальні послуги [175], а саме:

- пільги – це часткове або повне звільнення від плати за різноманітні послуги і товари, а також можливість придбання певних товарів за зниженими цінами;
- соціальні та компенсаційні виплати – це різноманітні форми матеріальної та соціальної допомоги, надбавок, доплат та компенсацій соціального призначення, що виплачуються у грошовій формі;
- соціальні послуги – це послуги, спрямовані на відновлення або підтримання нормальної життєдіяльності найбільш соціально вразливих категорій населення або осіб, що піддаються різноманітним соціальним ризикам чи зазнали певних труднощів з вини держави [175].

Організація надання пільг фактично полягає у відшкодуванні витрат підприємствам, які надають певні послуги пільговим категоріям громадян, і вартість наданих таких послуг, зазвичай, залежить від тарифної політики надавачів послуг, а не від державного регулювання розрахункової вартості пільги. Недоліком пільг є той факт, що вони не завжди враховують реальний рівень доходів громадян.

На відміну від пільг, субсидії – більш прогресивна форма соціального захисту, адже вони є адресними і враховують реальний рівень доходів громадян (домогосподарств) та можуть контролюватися. Так, житлова

субсидія – це адресна матеріальна підтримка малозабезпечених категорій громадян та їх родин на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого побутового палива.

Видатки на фінансування більшості видів соціальних та компенсаційних виплат є адресними і розраховуються відповідно до кількості облікованих одержувачів тієї або іншої соціальної виплати згідно з передбаченим у чинному законодавстві розміром соціальної чи матеріальної допомоги, компенсації тощо. Наприклад, щороку Законом про державний бюджет встановлюється розмір одноразової грошової допомоги при народженні дитини або разова грошова допомога ветеранам війни.

Ще однією формою соціального захисту є соціальні послуги, які умовно можна розділити на дві групи: послуги, що надаються у спеціалізованих державних / комунальних установах стаціонарного типу та послуги, що надаються безпосередньо у громадах.

Більшість бюджетних коштів спрямовується на організацію надання соціальних послуг у спеціалізованих державних або комунальних установах стаціонарного типу, включаючи будинки для дітей-сиріт та притулки для дітей, позбавлених батьківського піклування, школи та будинки-інтернати для дітей із вадами фізичного і психічного розвитку, будинки та інтернати для людей похилого віку та інші види спеціалізованих установ стаціонарного типу. Соціальні послуги, що надаються у громаді, включають: послуги, що надаються комунальними установами, які фінансуються з бюджету; послуги, що надаються недержавними організаціями та установами; послуги, що надаються фізичними особами [175].

Ще однією важливою складовою системи соціального захисту населення є державні стандарти і державні соціальні гарантії.

Державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не

нижче прожиткового мінімуму.

Державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій [106].

Метою встановлення державних соціальних стандартів є:

- 1) визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян;
- 2) визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах та фінансових ресурсів для їх реалізації;
- 3) визначення та обґрунтування розмірів видатків бюджетних коштів і коштів соціальних фондів на соціальний захист і забезпечення населення та утримання соціальної сфери [51].

Слід зазначити, що структурно соціальний захист в Україні складається з таких частин:

- Державний соціальний захист;
- Недержавне соціальне забезпечення [179].

Державний соціальний захист у свою чергу складається з загальної системи соціального захисту (загальнообов'язкове соціальне страхування та державна соціальна допомога), спеціального соціального захисту (така форма соціального захисту, яка передбачає спеціальні умови його здійснення) та додаткового соціального захисту (передбачений законодавством для таких категорій населення, як діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, ветерани війни, ветерани праці). Система соціального захисту населення в Україні включає: пенсії, допомога по безробіттю, допомога при народженні дитини, програма допомогою сім'ям з дітьми, державні програми дотацій і житлових субсидій, допомога на поховання, державна система охорони здоров'я, державна система освіти, соціальний захист осіб, постраждалих від аварії на ЧАЕС [179].

Отже на основі вищенаведених досліджень та узагальнень слід зазначити, що науковці у широкому розумінні соціальний захист розглядають, як діяльність, яка спрямована на забезпечення процесу формування та розвитку повноцінної особистості, створення умов для самовизначення та ствердження в житті; а у вузькому розумінні, соціальний захист розглядається, як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян (право на працю, на освіту, на житло, на відпочинок, на безпечне довкілля, на охорону здоров'я, на достатній життєвий рівень, на безпечні умови праці, на заробітну плату, не нижчу мінімально встановлених стандартів) [45; 88; 94; 99].

На наш погляд, соціальний захист – це сукупність передбачених законом заходів, які спрямовані на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини, задоволення її матеріальних і духовних потреб, підтримання соціальної стабільності в суспільстві у разі потрапляння вразливих груп населення (особи, сім'ї, групи) у складні життєві обставини, що негативно впливають на їх життя, стан здоров'я та розвиток, і які вони не можуть подолати самотійно через негативний вплив несприятливих зовнішніх та внутрішніх чинників.

Окрім того, вважаємо за доцільне формувати та реалізовувати державну політику соціального захисту на засадах принципу «соціальний захист через економічний розвиток», а саме через тісного взаємозв'язок та взаємозалежності завдань соціального захисту та стійкого економічного розвитку держави.

Слід зазначити, що віднедавна в науці та практиці застосовується термін «соціальна захищеність», який є похідним від терміну «соціальний захист». Відмінність зазначених термінів полягає у співвідношенні дії та стану, тобто для соціального захисту ключовим чинником визначається характер намірів держави стосовно суспільних структур і особи з реалізації

соціальної політики або заходів щодо самозахисту, тоді як соціальна захищеність, перш за все, базується на визначенні якісного стану, в якому перебуває особа чи соціальна група [194].

Окрім того, поняття «соціальний захист» розуміється, як більш широке за значенням та змістом соціальне явище, ніж соціальне забезпечення. У широкому значенні соціальний захист становить зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У вузькому значенні соціальний захист – соціально-захисна діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків. З двох визначень можна з упевненістю стверджувати, що держава безпосередньо чи опосередковано бере участь у створенні соціального захисту свого населення [Соціальна політика].

Отже, соціальний захист – це наукова дефініція, яку необхідно розглядати комплексно і системно, а саме: в просторі в межах відповідних кордонів (глобальних, національних, регіональних, місцевих); в межах певних інтересів особистості, груп населення, суспільства в цілому, і яка характеризує рівень захищеності життєво важливих інтересів суспільства в цілому та особистості зокрема від відповідних загроз для свого добробуту, як в мирний час так і в умовах війни (що особливо актуально в умовах російської військової агресії проти України).

1.2. Теоретичні основи формування та реалізації державної політики соціального захисту

Згідно з Основним Законом, ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, а також закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою

забезпечення добробуту всіх громадян [168].

Реалізація права людини на відповідне соціальне забезпечення, а також усебічний соціальний захист вразливих груп населення є фундаментом людино-орієнтованого підходу щодо досягнення соціальної справедливості та відповідає цілям побудови так званої держави добробуту. Саме тому соціальна політика, як на глобальному, так і національному рівнях має сприяти запобіганню бідності та стримуванню нерівності, підвищенню людських можливостей та продуктивності, зміцненню гідності, солідарності, справедливості та приданню нової сили суспільному договору [56].

Природньо, що за цих умов, як на глобальному, так і на національному рівні необхідно комплексно вирішувати питання щодо необхідності ефективного охоплення соціальним захистом вразливих груп населення, а тому питання формування та реалізація відповідної державної політики соціального захисту в сучасних умовах набувають особливої актуальності.

При цьому, формування та реалізація державної політики соціального захисту вимагає комплексного публічно-управлінського, адміністративного, філософського, правового, економічного, соціологічного підходів з метою осмислення сутності феномену соціального захисту та вироблення на зазначеній основі принципово нових науково-теоретичних, методичних та практичних кроків щодо обґрунтування відповідних інструментів соціального захисту, як об'єкту державної політики.

Загалом, на думку Дереди В. соціальний захист, як суспільне явище пройшов декілька історичних етапів свого розвитку на теренах нашої держави, а саме:

- проста добродійність (X–XVI ст.; «сліпе роздавання» милостині окремими «жебракотлюбцями», відсутність суспільної мети добродійності, переважаюча роль церкви у справі турботи про жебраків);
- суспільне піклування (XVI–XVII ст.; організована добродійність на основі усвідомлення солідарності членами громади, турбота держави про благо тих, хто бідує, з метою принесення суспільної користі, диференціація

тих, хто потребує допомоги);

- державне опікування (XVIII ст. – 1917 р.; виникнення цілісної системи суспільного піклування під суворим контролем держави, створення спеціальних державних установ, поява соціального страхування);
- соціальне забезпечення (1917–1991 рр.; загальне й універсальне соціальне забезпечення, зникнення добродійності, повна відповідальність держави за соціальне забезпечення, розвиток обов'язкового соціального страхування та солідарного пенсійного забезпечення);
- відмова від принципу загального та універсального соціального забезпечення, поява програм адресної соціальної допомоги, поступовий перехід до солідарно-накопичувальної пенсійної системи (з 1992 р.) [45].

Слід зазначити, що Конституція України (стаття 3) передбачає виконання державою соціально-захисної функції, яка становить частину загальної спрямованості держави щодо забезпечення прав і свобод громадян та їх гарантій [93].

Згідно статті 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [93].

В сучасних умовах, коли триває російська військова агресія проти України державна соціальна політика вимагає докорінної зміни, адже необхідно забезпечити ефективний соціальний захист населення в умовах запровадженого в країні воєнного стану. Це суттєво актуалізує необхідність визначення сутності та змісту, а також уточнення відповідних теоретичних підвалин державної політики соціального захисту населення, а саме: цілей, завдань, принципів, механізмів, інструментів її формування та реалізації.

Дослідженням теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики соціального захисту присвятили свої публікації багато, як українських, так і зарубіжних науковців. Однак чимало питань щодо

визначення сутності та змісту державної політики соціального захисту, а також обґрунтування напрямів її трансформації в сучасних умовах залишаються недостатньо дослідженими.

В контексті дослідження існуючих теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики соціального захисту розглянемо різні наукові погляди та методичні підходи до визначення сутності та змісту наукових категорій: «державна політика» та «державна політика соціального захисту».

Слід зазначити, що у сучасній науковій літературі склалися різні теоретико-методичні підходи до визначення сутності державної політики.

Так, Ковбасюк Ю. В., Ващенко К. О., Сурмін Ю. П. визначають державну політику, як сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [48].

А Ребкало В. та Тертичка В. вважають, що державна політика – це багатовекторна система, яка відтворює динамічну єдність і взаємодію основних сфер суспільного життя, під час формування якої вкрай важливо враховувати вплив на зміст політики соціально-економічних та політичних чинників [49].

Узагальнено, українські вчені зазначають, що дослідження державної політики – це аналіз розвитку, управління, впровадження й оцінювання політичних ініціатив, рішень і дій, процес обґрунтованого навчання або вдосконалення на підставі врахування і вивчення помилок та недоліків [49].

А, наприклад, канадський політолог Пал Л. визначає державну політику, як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв’язання певної чи сукупності взаємно пов’язаних проблем» [132].

Загалом, дослідники узагальнено пропонують розглядати державну політику у таких аспектах її формування та реалізації:

– державна політика здійснюється одним або групою авторів, тобто

політику може реалізовувати один представник влади чи владний орган або багато гравців; державна політика передбачає обґрунтування дій, тобто, як правило, містить пояснення логіки, на якій вона ґрунтується;

– державна політика – це реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми, тобто така політика намагається реагувати на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади;

– державна політика – це курс дій, тобто не одне певне рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія;

– державна політика зорієнтована на досягнення мети, тобто намагається досягти кількох визначених цілей у спробі розв’язати або розглянути певні проблеми чи потреби в конкретному суспільстві;

– державна політика – це рішення, що вже ухвалене, а не намір чи обіцянка;

– державна політика – це дії, що їх реалізує владний орган, який має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити;

– державна політика – це рішення щось робити або рішення нічого не робити, що означає: визначена політика може привести до дій у спробі розв’язати проблему або ж базуватися на переконанні, що проблему буде розв’язано в рамках поточної політики, тобто не привести до жодних дій [48].

Що стосується сутності та змісту наукової категорії «державна політика соціального захисту», існує чимало визначень сутності та змісту поняття державна політика соціального захисту серед науковців, а саме:

- як законодавче дотримання певних державних гарантій в соціальній сфері;
- як сукупність тих чи інших заходів органів державного управління, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства;
- як вирішення державою соціально-економічних проблем громадян, а також запобігання їх виникненню;
- як стратегічний соціально-економічний напрямок, обраний

урядом країни для всебічного розвитку громадян, що забезпечує їм гідний рівень, умови життя і праці, який включає законодавчо або іншим способом встановлені гарантії соціального захисту, соціальної допомоги і соціальної підтримки, і передбачає реалізацію різних заходів, які диференційовано за адресною спрямованістю [45; 88; 94; 99].

Вважаємо, що в сучасних умовах викликів та ризиків, як зовнішніх, так і внутрішніх, питання теоретико-методичного обґрунтування наукової категорії «державна політика соціального захисту» є надзвичайно актуальним, і пропонуємо власний підхід до розуміння цього поняття.

На нашу думку, державна політика соціального захисту – це цілеспрямована, системна, законодавчо визначена діяльність суб'єкта державної політики по відношенню до об'єкта державної політики у зазначеній сфері, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини, задоволення її матеріальних і духовних потреб, підтримання соціальної стабільності в суспільстві у разі потрапляння вразливих груп населення (особи, сім'ї, групи) у складні життєві обставини, що негативно впливають на їх життя, стан здоров'я та розвиток, і які вони не можуть подолати самотійно через негативний вплив несприятливих зовнішніх та внутрішніх чинників.

Для більш глибокого розуміння сутності та змісту державної політики соціального захисту, необхідно розкрити суб'єктно-об'єктні відносини.

До ключових суб'єктів державної політики соціального захисту в Україні належать: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України, Національна соціальна сервісна служба України, інші міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Окрім того, до суб'єктів державної політики соціального захисту доцільно необхідно віднести громадські структури та об'єднання різного

типу, як формальні (політичні партії, громадські та громадсько-політичні організації та фонди, професійні спілки, асоціації підприємців, засоби масової інформації тощо), які мають офіційний статус і пройшли державну реєстрацію, так і неформальні, що склалися відповідно до певних суспільних традицій та виражають соціальні потреби та інтереси певних громадських та соціальних груп.

Слід зазначити, що громадським об'єднанням різного типу, що опосередковано належать до системи соціального захисту, притаманні деякі загальні якості, у тому числі певний ступінь організації та внутрішньої структурованості, регламентація соціальних зв'язків та дій самих громадських структур, розподіл функцій, прав та обов'язків, соціально-політична орієнтованість на основні соціальні потреби та інтереси, що їх об'єднують.

До об'єктів державної політики соціального захисту доцільно віднести всі сфери суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення з метою належної допомоги соціально вразливим верствам населення.

Слід зазначити, що для забезпечення необхідного рівня соціального захисту в сучасних умовах викликів та ризиків необхідна цілісна система прийняття і здійснення публічно-управлінських рішень щодо відповідного формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері.

Зазначений процес є поєднанням трьох взаємопов'язаних складових:

1) Органів державної влади та місцевого самоврядування, інших публічних організацій, бізнесу, суспільства, особистості, як суб'єкту. До суб'єктів соціального захисту доцільно віднести: державу, яка здійснює свої повноваження через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, громадянське суспільство, громадянин тощо.

2) сфери соціального захисту, як об'єкту (процеси, явища, проблеми забезпечення необхідного рівня соціального захисту).

3) державна політика соціального захисту, як засіб впливу суб'єкту на

об'єкт (рис. 1.1).

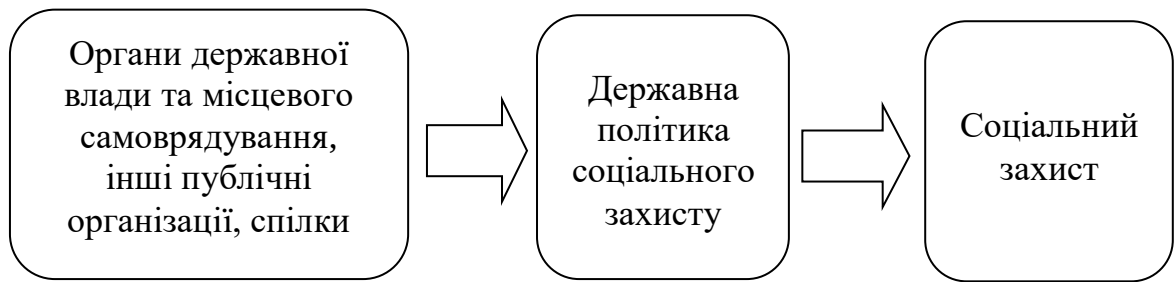


Рис. 1.1. Принципова схема формування та реалізації державної політики соціального захисту

Джерело: розробка автора

Слід зазначити, що всі три зазначених на рисунку складові передбачають активну роль держави у забезпеченні ефективної та результативної системи соціального захисту.

В цілому, процес формування та реалізації державної політики соціального захисту населення відбувається за такими напрямками:

- організація надання соціальних пільг;
- призначення соціальних та компенсаційних виплат;
- регулювання порядку здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг;
- затвердження державних соціальних програм;
- встановлення державних соціальних стандартів, гарантій і нормативів;
- запровадження інших заходів соціального захисту [система].

Для того, щоб вирішити завдання, що стоять перед державою у зазначеній сфері, система соціального захисту повинна бути наділена необхідними для цього функціями. Якщо узагальнити усі напрями діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення соціального захисту, їх можна звести до таких функцій:

- визначення та узгодження життєво важливих інтересів

громадянина, певних груп суспільства та суспільства в цілому у соціальному аспекті;

- визначення цілей та завдань забезпечення відповідного рівня соціального захисту (соціальних стандартів);
- розробка та розвиток системи заходів соціального захисту;
- виявлення, оцінка та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз життєво важливим інтересам громадянина, певних груп суспільства та суспільства в цілому у соціальному аспекті;
- удосконалення системи забезпечення соціального захисту та приведення її у відповідність до можливих змін та викликів шляхом здійснення комплексу заходів щодо їх запобігання та нейтралізації.

При цьому, держава сприяє розвитку системи соціального захисту через відповідні методи впливу, а саме:

- правове забезпечення соціального захисту населення, прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів;
- прямі державні витрати із бюджетів різних рівнів на фінансування соціальної сфери;
- соціальні субсидії;
- створення мережі центрів служб зайнятості та бірж праці;
- державні програми з вирішення конкретних соціальних проблем;
- державний вплив на ціни та ціноутворення;
- обов'язкове соціальне страхування;
- пенсійне забезпечення;
- соціальне партнерство [179].

В умовах існуючих викликів та загроз в соціальній сфері потребує відповідного обґрунтування та визначення принципів формування та реалізації державної політики соціального захисту.

Згідно Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III (стаття 3), формування державних соціальних стандартів і нормативів здійснюється за такими

принципами:

- забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного;
- законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів;
- диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів;
- наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення;
- соціального партнерства;
- гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні;
- урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин [68].

В цілому, аналіз діючого законодавства в соціальній сфері дозволяє виокремити такі принципи формування та реалізації державної політики соціального захисту, як: дотримання прав і свобод людини; гуманізм; повага до особистості; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; повага до честі та гідності; толерантність; законність; соціальна справедливість; доступність та відкритість; неупередженість та безпечність; добровільність; індивідуальний підхід; комплексність; конфіденційність; максимальна ефективність та прозорість використання коштів на соціальний захист; забезпечення високого рівня якості соціальних послуг; прозорість та підзвітність діяльності органів державної влади; демократизм тощо [65; 66].

При цьому зазначаємо, що, на нашу думку, державна політика соціального захисту має відповідати також таким принципам: наукової обґрунтованості; адаптивності до змін; системності (дотримання визначених на перспективу цілей та пріоритетів); наступності (логічного зв'язку чинної державної політики соціального захисту із попередніми та наступними); прозорості діючої системи соціального захисту; систематичності та достатності фінансування встановлених чинним законодавством пільг,

соціальних та компенсаційних виплат за рахунок коштів державного бюджету та державних цільових позабюджетних фондів.

Надзвичайно важливим етапом дослідження теоретико-методичних засад державної політики соціального захисту є виокремлення механізмів її формування та реалізації, а також визначення їх сутності та змісту.

На нашу думку, механізм формування та реалізації державної політики соціального захисту – це спосіб та особливості застосування суб'єктом державної політики по відношенню до об'єкта державної політики у зазначеній сфері сукупності цілей, принципів, методів, інструментів, засобів, важелів, прийомів, стимулів з метою встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини, задоволення її матеріальних і духовних потреб, підтримання соціальної стабільності в суспільстві у разі потрапляння вразливих груп населення (особи, сім'ї, групи) у складні життєві обставини, що негативно впливають на їх життя, стан здоров'я та розвиток, і які вони не можуть подолати самотійно через негативний вплив несприятливих зовнішніх та внутрішніх чинників.

В межах проведеного дослідження нами було виокремлено такі механізми формування та реалізації державної політики соціального захисту: правовий, адміністративний, економічний, інформаційний.

Правовий механізм державної політики соціального захисту базується на системі права держави, зокрема системи нормативно-правових актів, що реалізується у вигляді правозастосування та дією системи нормотворення, державного контролю та нагляду, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких формується та реалізується державна політика соціального захисту.

Правовий механізм формування та реалізації державної політики соціального захисту – це система законодавчих та нормативно-правових актів держави за допомогою якої забезпечується вирішення соціальних питань на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому), а також

забезпечується гармонізація українського законодавства у соціальній сфері із міжнародним законодавством.

На законодавчому рівні система забезпечення соціального захисту представлена сукупністю взаємопов'язаних, внутрішньо узгоджених нормативних правових актів, що містять юридичні принципи та норми, які спрямовані на правове регулювання суспільних відносин у соціальній сфері, що дозволяє надати системі соціального захисту комплексності, узгодженості, чіткості, функціональності.

Тобто сукупність взаємопов'язаних, внутрішньо узгоджених основоположних нормативно-правових актів, що містять юридичні принципи та норми, спрямовані на правове регулювання суспільних відносин у сфері соціального захисту з метою їх відповідного упорядкування та розвитку відповідно до суспільних потреб, становить основу правового механізму державної політики соціального захисту.

Адміністративний механізм державної політики соціального захисту передбачає заходи адміністративного та організаційного характеру, які спрямовані на створення належних умов для функціонування системи соціального захисту шляхом формування системи відповідних соціальних стандартів, державного нагляду, заборон, регламентування надання соціальних послуг тощо. За допомогою адміністративного механізму відбувається взаємодія між елементами системи соціального захисту через сукупність адміністративних та організаційних інструментів, які формуються та реалізуються органами публічної влади.

Тобто адміністративний механізм державної політики соціального захисту функціонує за допомогою інструментів дозвільного, адміністративно-контрольного, інституціонального та нормативно-правового інструментів.

Економічний механізм державної політики соціального захисту – є сукупністю передбачених законодавством фінансово-економічних стимулів, важелів та інструментів за допомогою яких забезпечується (або має

забезпечуватися) вирішення будь-яких соціальних питань, фінансування яких здійснюється за рахунок визначених законодавством джерел: коштів державного та місцевих бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, кредитних ресурсів фінансових установ тощо.

Інформаційний механізм державної політики соціального захисту є важливою передумовою формування та реалізації ефективної та результативної державної політики соціального захисту через інформаційну та моніторингову її складові, а саме: проведення інтерактивного діалогу, роз'яснювальної роботи, презентаційних заходів, створення комунікаційних майданчиків науковців та експертів з соціальних питань, публікації звітів та оприлюднення аналітичних звітів, прогнозів та очікувань щодо особливостей соціальної політики країни та напрямів її подальшого розвитку, тобто сприяє висвітленню особливостей формування та реалізації державної політики соціального захисту через застосування інформаційно-комунікаційних заходів.

Окрім того, сучасні загрози та виклики вимагають від держави застосування нових засобів та інструментів комунікації безпосередньо з широкими верствами населення, реагування на політичні (досить часто популістичні) закиди у бік органів державної влади та місцевого самоврядування щодо особливостей формування соціальної політики та забезпечення соціального захисту. Тому органи публічної влади всіх рівнів повинні активно бути присутніми в засобах масової інформації, пояснюючи особливості державної соціальної політики та публікуючи аналітичну інформацію за напрямками формування та реалізації державної політики соціального захисту. При цьому необхідно забезпечити позитивне сприйняття суспільством започаткованих реформ в соціальній сфері через активний політичний, бізнесовий, громадський, суспільний діалог.

Основою інформаційного механізму державної політики соціального захисту є: система інформаційної підтримки зазначеної сфери; інформаційно-комунікаційні технології; бази статистичних даних соціального спрямування;

інформативні Інтернет ресурси відповідного тематичного наповнення (соціальна політика, соціальний захист, соціальні послуги), що дозволяє отримувачам соціальних послуг в режимі on-line отримувати актуальну інформацію щодо особливостей формування та реалізації державної політики соціального захисту.

Інформаційний механізм державної політики соціального захисту має сприяти ефективному використанню наявних інформаційних ресурсів та забезпечувати результативні комунікації сторін соціального діалогу, тобто сприяти реалізації інформаційно-комунікаційної функції державної політики соціального захисту.

Важливою складовою державної політики соціального захисту є відповідні інструменти (засоби) її формування та реалізації.

Вважаємо, що ефективність та результативність застосування правового механізму формування та реалізації державної політики соціального захисту визначають такі інструменти, як Конституція України; міждержавні угоди про партнерство, співробітництво та інтеграцію; законодавчі, нормативно-правові акти: ВРУ, Президента, Кабінету Міністрів, міністерств і відомств тощо.

Ефективність застосування адміністративного механізму формування та реалізації державної політики соціального захисту визначають такі інструменти, як: державний нагляд і аудит; соціальні стандарти; соціальна допомога; субсидії; пільги; санкції; експертизи; дозволи; обмеження; заборони тощо.

До основних інструментів економічного механізму формування та реалізації державної політики соціального захисту можна віднести: бюджетні субсидії та субвенції, ціни, податки, кредити, тарифи, страхові платежі, фінансування заходів соціального захисту за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів підприємств (установ, організацій), добровільні внески та інші кошти, які не заборонено законодавством.

Результативність застосування інформаційного механізму формування та реалізації державної політики в частині накопичення інформації з метою

забезпечення достатньої повноти для прийняття державно управлінських рішень у сфері соціального захисту забезпечується такими інструментами, як: електронні бази і банки інформації (збір даних, їх обробка, передача, використання, збереження та захист); інформаційні системи в соціальній сфері; звітність (статистична, бухгалтерська, податкова тощо); наукові та соціологічні дослідження; інформаційні кампанії; аналітичні дослідження; звіти підприємств, установ та організацій тощо.

Загалом, процес розробки та реалізації державної політики соціального захисту передбачає тісну взаємодію всіх її елементів та має циклічний характер, що, на наш погляд, може бути представлено в такий спосіб (рис. 1.2).



Рис. 1.2. Теоретико-методичні підходи до формування та реалізації державної політики соціального захисту

Джерело: розроблено автором

Ефективність та результативність державної політики соціального захисту забезпечується відповідною системою соціального захисту – це сукупність органів державної влади, підприємств, установ, організацій, які взаємодіють між собою та іншими системами державного управління з метою формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту всіх категорій населення, які, згідно законодавства, його потребують з метою забезпечення соціального захисту людини в умовах повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від неї обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом шляхом надання пенсій, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду тощо у відповідності з чинним законодавством [65; 93].

Отже, в умовах існуючих загроз та викликів сьогодення держава на центральному, регіональному та місцевому рівнях має застосовувати відповідні засоби впливу, використовувати відповідні методи, інструменти й механізми з метою розв'язання існуючих проблем та суперечностей формування та реалізації державної політики соціального захисту, що вимагає подальшої модернізації державної політики соціального захисту на основі використання існуючих наукових досягнень в теорії і практиці публічного управління та адміністрування, в тому числі у сфері соціального захисту.

Таким чином, на основі проведених досліджень можна укласти, що тільки при забезпеченні реалізації на державному рівні вищенаведених теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики соціального захисту з'являться додаткові можливості щодо забезпечення сталого розвитку країни, як основи та необхідної передумови забезпечення необхідного рівня соціального захисту населення, в тому числі соціально вразливих верств.

1.3. Особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах

В сучасних умовах державна політика соціального захисту, яка формується та реалізується на національному рівні, значною мірою залежить від процесів, які відбуваються в глобальному середовищі, тобто існує певний зв'язок між внутрішньою та зовнішньою політикою держави у зазначеній сфері. Іншими словами, країни досить часто реалізують державну політику соціального захисту не ізолювано один від одної, а шляхом міжнародного співробітництва, що потрібно враховувати у питаннях формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні, особливо в умовах євроінтеграційних процесів.

На наш погляд, надзвичайно важливо скористатися існуючим передовим досвідом формування та реалізації державної політики соціального захисту в різних країнах світу та виокремити результативні та ефективні механізми її реалізації з метою можливого його використання та імплементації в національну державну політику соціального захисту.

Так, в США в основі державної політики соціального захисту та відповідних федеральних програм, які реалізуються в зазначеній сфері лежать три базові принципи:

1. Права, тобто люди отримують допомогу як право.

Жодна американська програма у сфері соціального захисту населення не спирається на цей принцип (на відміну, наприклад, від права на державну освіту).

2. Виплати та допомоги заробляються, тобто люди отримують допомогу, тому що поведуться певним чином.

Зазвичай такі виплати заробляються завдяки тому, що люди працюють (на певних робочих місцях і не менше визначеного періоду часу). Соціальне забезпечення – найбільша з таких програм у США за кількістю учасників, за обсягом фінансування допомоги та за впливом на бідність. До інших програм

відносяться страхування з безробіття та кредит з податку на трудові доходи.

3. Благодійність – виплати не заробляються, не даються як право.

Можливість отримання допомоги залежить від пріоритетів та політики держави, що як правило, відображається в обсязі фінансування, термінах дії програми, критеріях відбору учасників, а також у правилах та нормативах програми. Більшість американських програм соціального захисту населення відносяться до програм такого типу [9].

В цілому, державна політика соціального захисту в США передбачає досягнення трьох цілей, які наведено нижче [9].

1. Базове фінансове забезпечення – держава зобов'язується забезпечити прожитковий мінімум літнім людям, і тим, хто зубожів не зі своєї вини, і хто вживає (вживав) всіх можливих заходів для того, щоб забезпечити себе. З цією метою передбачені:

- допомоги у грошовому та натуральному виразі (соціальне забезпечення (гроші), тимчасова допомога нужденним сім'ям TANF (гроші), SSI (гроші), «Медікейд» (медичні послуги), продовольчі талони (талони на продукти харчування), житлові програми (субсидії на оренду житла);
- політика прогресивного оподаткування, політика негативного оподаткування (кредит із податку на трудові доходи).

2. Захист соціально вразливих категорій населення – держава зобов'язується надавати сприяння певним категоріям населення, у яких є особливо вразливі характеристики і які абсолютно нездатні забезпечити себе. В цьому випадку передбачено надання грошової та натуральної допомоги:

- дітям (програма TANF, дитяча допомога, продовольча допомога);
- інвалідам (програми SSI / DI, «Медікейд»);
- літнім людям (програма SSI, продовольчі програми, соціальне забезпечення, «Медікейд»).

3. Забезпечення рівних можливостей – держава зобов'язується надавати сприяння з метою забезпечення рівних економічних можливостей. Тобто деяким хронічно бідним чи знедоленим людям може знадобитися допомога

для того, щоб вони могли досягти процвітання. В цьому випадку надається:

- адресна допомога знедоленим (державні програми передбачають адресне надання знедоленим людям тих послуг, які створюють для них економічні здібності). При цьому право на участь у таких програмах залежить від характеристик самих знедолених (наприклад, проживання у бідній сім'ї, відсутність можливості або фізичної здатності отримати освіту, хронічне безробіття). Як приклади можна назвати, перш за все, програми професійного навчання молоді чи некваліфікованих дорослих працівників;
- адресна допомога населенню депресивних (бідних) регіонів (районів). На відміну від багатьох існуючих програм соціального захисту населення, які мають справу з конкретними людьми та домогосподарствами, програми, спрямовані на забезпечення рівних можливостей, як правило, здійснюються в регіонах (районах) з дуже високим рівнем нужденності шляхом надання послуг місцевим жителям. У США такі адресати нерідко визначаються за географічною ознакою: райони з високим та стійким рівнем бідності (понад 40%). Як приклади, можна назвати, насамперед, компенсаційні програми для бідних учнів початкової та середньої школи (зазвичай такі програми здійснюються окружними органами освіти), а також фонди місцевого та економічного розвитку.

Програми соціального захисту населення у США зазвичай є адресними та передбачають перевірку потреби, тобто люди повинні довести, що вони відповідають встановленим вимогам, бо є досить бідними. «Відповідність встановленим вимогам» завжди визначається за рівнем доходу – потрібно бути «досить бідним», а іноді це визначається й за іншими додатковими критеріями [9].

Слід зазначити, що у Сполучених Штатах Америки система управління соціальним захистом досить компактна та законодавчо оформлена у плані повноважень та координації дій між федеральними органами. Основними державними відомствами у зазначеній сфері є Адміністрація соціальної безпеки, Департамент охорони здоров'я та соціальних служб, Департамент

праці. Оскільки американська система соціальної підтримки щодо її практичної реалізації в основному децентралізована, до державних відомств управління можна віднести також Агентства соціального обслуговування штатів та спеціалізовані адміністрації (у справах ветеранів, допомоги сім'ї, пенсіонерів-залізничників тощо). Відносини між різними органами управління соціальної сфери багато в чому спираються на традиції, що склалися, і чітко регламентовані законодавством [256].

В кінцевому рахунку, сучасна стратегія державної політики соціального захисту США полягає в тому, щоб переорієнтувати основні цілі концепції «держави загального добробуту» на цілі, які можуть бути досягнуті у середньостроковій перспективі, наприклад переорієнтація зобов'язань федерального уряду та зусиль органів державної влади всіх рівнів, органів місцевого самоврядування на вирішення існуючих проблем у сфері праці та доходів замість того, щоб безрезультатно намагатися вирішити всі можливі проблеми соціального характеру [180].

Надзвичайно цікавим досвідом для формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні (в контексті її євроінтеграційних прагнень) є особливості державної політики в зазначеній сфері в країнах Європейського Союзу.

Так, важливим інструментом політики соціального захисту в ЄС є допоміжні рахунки соціального захисту – широко визнаний у європейській статистичній практиці метод узагальнення, опису та аналізу фінансування національних систем соціального захисту, який є важливим для удосконалення їх діяльності. Розроблення допоміжних рахунків соціального захисту на даний час здійснюється в усіх країнах Європейського Союзу. Методологія складання допоміжних рахунків соціального захисту розроблена європейськими статистиками для забезпечення Європейської статистичної комісії співставними індикаторами щодо фінансових потоків, спрямованих країнами у цю галузь.

В цьому контексті стратегічним пріоритетним напрямом діяльності

Євростату в соціальній статистиці є систематизація та формування агрегованої інформації у вигляді соціальних рахунків охорони здоров'я, освіти, туризму, соціального захисту, науки і досліджень. На прикладі рахунку соціального захисту доведено значні аналітичні можливості допоміжних соціальних рахунків, які дозволяють простежити за тим, як використовуються ресурси відповідної галузі, вивчити моделі розподілу ресурсів, оцінити ефективність поточного використання ресурсів тощо.

Європейська система інтегрованої статистики соціального захисту (міжнародна аббревіатура – ESSPROS) була розроблена наприкінці 70-х років XX ст. Євростатом разом з представниками держав-членів Європейського Союзу, як відповідь на необхідність отримати певний інструмент для статистичного спостереження за соціальним захистом в країнах-членах ЄС [126].

ESSPROS є інтегрованою системою статистики соціального захисту, надає послідовне порівняння між європейськими країнами видів соціальної допомоги домогосподарствам та їх фінансування. Соціальна допомога в цьому контексті представляє собою перерахування домогосподарствам у грошовій або натуральній формі з метою полегшення фінансового тягара численних ризиків або потреб.

ESSPROS зосереджена головним чином на соціальній допомозі. Її розбито за функціями та за видами (формами, в якій надається захист). Класифікація соціальної допомоги за видами має два рівні: сукупний рівень, який дозволяє виконувати перехресний аналіз функцій (наприклад, допомога у грошовій та натуральній формах) та детальний рівень, на якому визначено категорії, зазвичай доречні лише до однієї функції (тобто, пенсії за віком, допомога з безробіття тощо).

Відповідно до організаційно-методологічних засад побудови рахунку соціального захисту, визначених в керівництві ESSPROS, виконано комплекс робіт, пов'язаний із систематизацією, зведенням у таблиці інформації про ресурси та витрати всіх учасників у сфері соціального захисту, у

стандартному форматі, прийнятному й доступному для розробників політики. В цих таблицях зафіксовані всі ресурси, які залучаються на забезпечення соціального захисту із всіх джерел фінансування (державний та місцеві бюджети; кошти фондів соціального страхування та роботодавців; кошти некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства (громадські організації), кошти донорів (зовнішня допомога). Це, в кінцевому випадку, дозволить зрозуміти, яким чином використовуються відповідні ресурси, вивчити моделі розподілу ресурсів, оцінити ефективність поточного використання ресурсів та провести оцінку впливу реформ у сфері соціального захисту [126].

Слід зазначити, що сутність та зміст державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах мають свої особливості та значно відрізняються за ступенем участі держави в організації та фінансуванні системи соціального захисту, за способом формування соціального бюджету та його розподілу, за ступенем охоплення населення соціальним захистом, а також за якістю і об'ємом послуг і соціальних допомог, що надаються.

В цілому науковці виокремлюють чотири моделі організації соціального захисту в європейських країнах: корпоративну, або консервативну (Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург), соціал-демократичну, або скандинавську (Швеція, Данія, Фінляндія), англосаксонську, або бевіриджіанську (Велика Британія, Ірландія) та південно-європейську, або латинську (Греція, Португалія, Іспанія, Південь Італії) [207.].

Так, в країнах з консервативною моделлю соціального захисту держава виконує переважно контролюючу і посередницьку роль між громадянами і державними та приватними фондами, неурядовими організаціями, що забезпечують соціальні програми. У країнах з розвиненою системою соціального захисту держава не тільки забезпечує основні соціальні гарантії, але й піклується про підтримання певного рівня життя через спеціальні програми допомоги людям з низьким рівнем доходів. Розвинену систему

соціального захисту часто називають системою підтримки «від колиски до могили» – «from cradle to grave», підкреслюючи її всеохоплюючий характер. Проте великий обсяг соціальних послуг спирається на вищі податки. В сумі прямі і непрямі податки, що спрямовуються на соціальні потреби, в країнах з соціал-демократичною моделлю можуть сягати майже 55%, з консервативною моделлю – близько 44%, з англосаксонською – 37%. У середземноморських країнах держава менш активно бере участь в організації системи соціального захисту, а відповідальність за соціальне забезпечення покладається в основному на місцевий рівень, сім'ю і церкву. В цілому, опитування громадської думки свідчать, що європейці готові платити високі податки, як запоруку свого забезпеченого і захищеного життя [207.].

Розглянемо досвід формування та реалізації державної політики соціального захисту в провідних країнах ЄС.

Так, у Німеччині – державі, яку часто називають «соціальною державою», соціальна допомога виконує роль останнього «притулку» для нужденних. І хоча система соціального страхування практично не передбачає допомоги щодо забезпечення мінімального доходу, однак система соціальної допомоги гарантує мінімальний рівень життя для тих, хто не може прожити за рахунок своїх доходів або допомоги із соціального страхування. порівнянні з іншими подібними системами, що існують у світі, німецька система соціальної допомоги є чимось середнім між абсолютно централізованими системами (як у Великій Британії), які є чітко впорядкованими і децентралізованими, що допускають високий ступінь адміністративної свободи (як у Швеції) [218].

Відповідно до фундаментальних принципів людської гідності та суспільного добробуту, закріплених у конституції Німеччини, яку було прийнято у 1949 р., система соціальної допомоги гарантує людині забезпечення мінімального рівня життя. Цей «соціально-культурний мінімум» виходить поза межі простих фізичних потреб і включає соціальні та культурні потреби. Хоча цей принцип був прописаний у законі 1962 р.,

наступні поправки до цього закону розширили межі надання соціальної допомоги, зміцнили права осіб, які претендують на її отримання, та ввели обмеження з метою уникнення зловживань. В Німеччині існує два види соціальної допомоги. Перший, який можна вважати соціальною допомогою у вузькому значенні забезпечує підтримку доходів домогосподарств, які не можуть забезпечити себе засобами до існування (Hilfe zum Lebensunterhalt). Соціальна допомога другого виду – це допомога в особливих обставинах (Hilfe in besonderen Lebenslagen), яка забезпечує задоволення особливих потреб, наприклад, у разі інвалідності, довготривалої непрацездатності або хвороби. Всі види соціальної допомоги надаються на основі відповідної перевірки зазначеної потреби [230].

Загалом схема соціальної допомоги охоплює всіх жителів країни з доходом нижче за певний рівень. Це граничне значення залежить від розміру та складу домогосподарства, а також від його особливих потреб. Соціальна допомога є останнім «притулком» малозабезпечених, що означає, що особи, які претендують на її отримання, повинні спочатку вичерпати можливості всіх інших джерел доходу. Однак при визначенні потреби мінімальні суми заощаджень та активів не беруться до уваги. Якщо заощадження та активи становлять вищі суми, то в принципі вони повинні бути використані, перш ніж виникне право на соціальну допомогу. Право на соціальну допомогу не залежить безпосередньо від характеру зайнятості та годин роботи. Навіть люди, які працюють повний робочий день, можуть отримувати допомогу соціальної допомоги, якщо їхній заробіток не дотягує до мінімального порогового значення. Це стосується й інших видів соціального забезпечення, наприклад, пенсій за віком або допомоги з безробіття; якщо сукупний прибуток домогосподарства не дотягує до встановленого мінімуму, це дає право на отримання соціальної допомоги [230].

Важливу роль у німецькій системі соціального забезпечення відіграє соціальне страхування. Кошти, як правило, тісно прив'язані до внесків, тобто, до рівня заробітку. Працівники та роботодавці зазвичай роблять рівні внески.

Відповідно до принципу «самоврядування» (selbstverwaltung) держава не займається безпосередньо виплатою допомоги: їх виплатою безпосередньо займаються органи соціального страхування. До органів управління системою соціального страхування входять представники роботодавців і застрахованих осіб, а також, у разі страхування від безробіття, держава.

Управління та фінансування соціальної допомоги в Німеччині здійснюють федеральні землі – Länder – а також муніципалітети. Виплати з підтримки доходу фінансуються з муніципальних бюджетів, а витрати на допомогу в особливих обставинах – з бюджетів федеральних земель. Однак, незважаючи на суттєвий ступінь децентралізації фінансування, федеральні землі та муніципалітети мають відносно невеликі регулюючі та адміністративні повноваження. Правову основу системи формує Федеральний Закон про соціальну допомогу, який доповнюється директивами федерального та місцевого рівня. На цій основі муніципалітети можуть проводити свою політику. Ті, хто потребує, мають відносно великі і впорядковані права, які можуть бути пред'явлені в суді, зокрема, в особливих «соціальних судах» (Sozialgerichte) [230].

В Німеччині проведено фундаментальну реформу системи соціального захисту, яка спрямована головним чином на те, щоб об'єднати соціальну допомогу та допомогу безробітним, що надається на основі відповідної перевірки потреби [211].

Слід зазначити, що значна кількість людей звертаються за соціальною допомогою на кілька місяців для покриття тимчасового дефіциту коштів, але швидко справляються із вказаною ситуацією за рахунок власного працевлаштування або шляхом пошуку інших джерел доходу. Зрозуміло, є і довгострокові одержувачі, але їх чисельність відносно невелика по відношенню до короткочасних одержувачів, які звертаються та виходять із системи соціальної допомоги.

Так, згідно з існуючими оцінками, до третини населення Німеччини звертається за соціальною допомогою принаймні один раз на п'ять-шість

років. Тому державні органи все більше замислюються над тим, як налагодити систему соціальної допомоги таким чином, щоб збільшити ступінь виходу з неї, тобто, як зробити так, щоб соціальна допомога була скоріше трампліном, ніж гамаком [237].

Отже, головною метою державної політики соціального захисту в Німеччині є забезпечення рівноваги між захистом людської гідності та прав особистості, з одного боку, і громадським контролем та економією коштів з іншого. Досягнення цих суперечливих цілей у Німеччині виявилось відносно успішним, адже соціальний захист перетворився на складну систему, ефективність якої є достатньо високою.

У той час як побудова системи соціального захисту в деяких країнах ЄС все ще є актуальною, Швеція має таку систему вже протягом багатьох століть. Правда ця система іменувалася, як «допомога бідним», і вона набагато старша, ніж концепція «держава загального добробуту».

Так, формування відповідних елементів системи допомоги бідним було вперше встановлено на законодавчому рівні у Швеції (і у Фінляндії, яка на той час була частиною королівства) ще у 1763 р. З тих часів місцева влада відповідає за надання допомоги гідним її нужденним бідним людям. «Гідними нужденними» вважалися люди, які не могли заробити собі на життя через неміч чи інвалідність і у яких, окрім того, не було родичів, які могли б про них подбати [232].

Слід зазначити, що у Швеції (й інших скандинавських країнах) держава контролює і надходження коштів, і організацію соціальних служб, і систему соціального захисту. А якщо порівнювати з іншими країнами, то у Швеції чимало ресурсів прямує на заходи соціального забезпечення, а частка таких витрат у національному ВВП є, в середньому, дещо вищою, ніж загалом у країнах ЄС.

Важливим складовим елементом розвитку концепції держави загального добробуту у Швеції є система доходів людей похилого віку. Люди похилого віку, які прожили у Швеції не менше 40 років, мають право на

повну гарантовану пенсію («Garantipension»). Окрім того, особи, які отримують гарантовану пенсію, можуть звернутися за допомогою на утримання будинку, що залежить від загального доходу. Літні особи, які прожили у Швеції менше 40 років, отримують знижену гарантовану пенсію, але можуть звернутися за додатковою допомогою за віком («Äldreförsörjningsstöd»), яка призначається залежно від доходу [227].

Макроекономічні умови та державна політика на ринку праці значною мірою визначають кількість одержувачів соціальної допомоги. Так, система соціальної допомоги є однією з форм компенсації на період безробіття, що змушує уряд уважніше поставитися до своєї політики на ринку праці.

Так, стратегія формування та реалізації державної політики на ринку праці Швеції традиційно базувалася на активних заходах впливу. У той самий час надання безробітним виплат з безробіття через систему страхування втрати зайнятості є основним пасивним заходом. Шведська система страхування у разі безробіття залежить від профспілок. Хоча система такого страхування формально відрізняється від держбюджетного сектору, вона майже повністю фінансується із держбюджетних джерел. Система страхування з безробіття складається із двох складових – базової та добровільної. Допомогу можна отримувати до 300 робочих днів, після чого виплати припиняються. Як правило, людям, які не працевлаштувалися за цей термін і можуть втратити своє право на компенсацію, пропонують замість допомоги взяти участь в активній програмі на ринку праці.

Якщо звернутися до заходів активної політики ринку праці, то їх в країні значна кількість – наприклад, різні програми перепідготовки та підвищення кваліфікації. Деякі призначені для дорослих до 25 років, інші – для непрацездатних осіб. Беручи участь у таких програмах, безробітні одержують заробітну плату або стипендію. З вищесказаного випливає, що багато безробітних не мають права на соціальну допомогу, оскільки їхній дохід достатній і без неї. Крім того, деякі безробітні живуть у домогосподарствах із працюючими членами, які заробляють так багато, що ці

безробітні не мають права претендувати на соціальну допомогу. Інші безробітні володіють майном у вигляді власного будинку чи дорогого автомобіля, що також викреслює їх із лав одержувачів соціальної допомоги. Проте, зовсім інша ситуація з тими людьми, хто вперше виходить на ринок праці (молоді громадяни, іммігранти) і хто позбавлений засобів добровільного страхування від безробіття, а також інших базових виплат [228].

Крім того, у Швеції здійснюються заходи соціального захисту у сфері сімейної політики. Найбільш вартісні з них спрямовані на всі сім'ї, які мають дітей, чи сім'ї з дітьми певного віку. Мається на увазі програма дитячої допомоги, за якою кожна сім'я отримує щомісячну допомогу (вона не обкладається прибутковим податком) на кожну дитину на утриманні. Розміри зазначених виплат вищі для сімей, у яких на утриманні перебуває троє чи більше дітей. Існує допомога для батьків для відшкодування втрат доходу при народженні дитини, і в період після пологів. Також місцева влада забезпечує високу якість дошкільного виховання за рахунок високого рівня дотацій, що дає багатьом батькам можливість продовжувати працювати [208].

Важливими інституційними складовими системи соціального захисту в Швеції є Закон про соціальне забезпечення, Національна рада з охорони здоров'я та соціального забезпечення («Socialstyrelsen»), а також державні структури на регіональному рівні («Länsstyrelserna»), які наглядають за діяльністю Рад з питань соціального забезпечення. Окрім того, Національна рада з охорони здоров'я та соціального забезпечення надає дані щодо нормативів (встановлених урядом), а також дає докладні рекомендації щодо прийняття рішень щодо соціальної допомоги.

Так, вищезазначений Закон про соціальне забезпечення дозволяє Раді із соціального забезпечення надавати допомогу на такі цілі:

1. Харчування, одяг та взуття, ігри та дозвілля, товари народного споживання, охорону здоров'я та гігієну, щоденну газету, телефон, пакет

телепрограм.

2. Утримання житла, оплата електроенергії, проїзд на роботу, страхування житла, внески за членство у профспілці та страховому товаристві з безробіття.

Витрати за вказаними статтями розраховуються за нормами, що діють на території всієї країни (єдині для всієї країни нормативи), які визначаються урядом на підставі офіційно встановлених цін для різних типів сімей. Рада із соціального забезпечення на свій розсуд розраховує ці витрати за вищою або нижчою межею [209].

При цьому, Закон про соціальне забезпечення передбачає, що Рада із соціального забезпечення має право вимагати, щоб особа, яка отримує соціальну допомогу, брала участь у певних заходах (перенавчання або інші заходи щодо підвищення кваліфікації), якщо тільки такій особі не було запропоновано відповідну програму зайнятості.

Метою таких заходів (перенавчання чи інші заходи щодо підвищення кваліфікації) є збільшення здатності людини утримувати себе в майбутньому. За задумом законодавства вони мають збільшити потенціал людини на ринку праці або за подальшого навчання. Якщо особа відмовляється брати участь у запропонованих їй заходах без поважної причини, то відповідно до Закону про соціальне забезпечення їй може бути відмовлено у наданні соціальної допомоги або її розмір може бути зменшений. Те ж саме стосується і осіб, які без поважної причини не присутні на призначених їм заходах.

В цілому, Закон про соціальне забезпечення можна розглядати, як шведський варіант реформи соціального забезпечення, в якому більший акцент робиться на активних заходах на противагу пасивним (зазначена тенденція у соціальній політиці спостерігається і в інших країнах ЄС). До речі, впровадження зазначених активних заходів під керівництвом бюро соціального забезпечення не є прерогативою лише уряду та парламенту країни, а й присутнє у діяльності органів місцевого самоврядування при реалізації регіональної та місцевої політики соціального захисту населення.

Отже, система соціального захисту у Швеції, як, до речі, і в інших скандинавських країнах, повністю включена до системи соціального забезпечення, взятої у широкому аспекті. Таким чином, вона взаємопов'язана з системами соціального страхування, державною політикою в галузі сім'ї та на ринку праці. Її роль перебуває під значним впливом зміцнення держави загального добробуту. Адже сама система соціальної допомоги з'явилася раніше концепції такої держави, а завдання зробити людей менш залежними від соціальної допомоги стало важливою причиною для запровадження нових заходів. Тобто соціальній допомозі відводиться другорядна роль, а саме: охопити населення рятівною мережею останнього притулку від злиднів. Хоча отримання соціальної підтримки є загальним правом при виконанні певних умов, реальний стан справ виглядає таким чином, що багато хто має право на виплати – за нею не звертається, адже соціальна допомога не є привабливим джерелом доходу, оскільки вимагає подання індивідуальної заяви до одного з бюрократичних інститутів, рішення якого не завжди можна передбачити [234].

Нормативно-правовою основою системи соціального захисту у Фінляндії є Закон «Про соціальний добробут» та Закон «Про планування та державне субсидування», які регламентують діяльність органів соціальних служб за основними сферами і напрямками реалізації соціальної політики, виходячи з пріоритетних цілей та можливостей соціального забезпечення [248].

Так, Закон «Про соціальний добробут» є основним законом, який:

- зобов'язує центральну та місцеву владу надавати населенню соціальні послуги;
- гарантує отримання мінімального грошового доходу людям, які цього потребують;
- гарантує мешканцям соціальну допомогу;
- регламентує державний нагляд за витрачанням мінімального грошового доходу та соціальних виплат та визначає особливості

консультування щодо їх правильного використання;

- інформує населення щодо особливостей функціонування системи соціального добробуту та соціальної безпеки.

Окрім того, в країні також діють спеціальні підзаконні акти, які доповнюють основний закон, особливо у тій частині, що стосується прав та статусу особливих груп клієнтів. Відповідно до зазначеного закону, клієнт соціального працівника може розраховувати на отримання наступних соціальних ресурсів: інформації, грошей, речей, послуг, статусу. На додаток до виплат мінімального гарантованого допомоги місцева влада зобов'язана також виплачувати своїм клієнтам соціальні виплати, які включають: допомогу при народженні дитини, виплати при вагітності та пологах, допомога на утриманців військовослужбовців, допомога на утримання дітей, виплати з інвалідності.

Закон «Про планування та державне субсидування» дозволяє планувати роботу соціальних органів на п'ятирічний період. Відповідно до цього закону місцева влада отримує кошти від держави у розмірах, необхідних для забезпечення діяльності соціальних служб, якщо не достатньо коштів із місцевого бюджету [248].

В цілому, державна політика соціального захисту у Фінляндії спрямована на те, щоб центральні та місцеві органи влади надавали соціальні послуги у відповідності з потребами простих громадян та постійно підвищували їх ефективність та якість, а більшість питань, пов'язаних із наданням соціальних послуг конкретних груп населення вирішуються на місцевому рівні органами місцевого самоврядування [Scandinavian].

Надзвичайно важливим для визначення напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні є відповідний досвід формування та розвитку цього сектору державного будівництва в Японії.

В Японії термін «соціальне забезпечення» вперше з'явився у статті 25 Конституції країни, яку було прийнято у 1946 р., де передбачено право людей на ведення повноцінного та гідного способу життя на мінімальному

рівні, і що держава має вживати заходів щодо підвищення та зміцнення добробуту, соціального забезпечення та державної охорони здоров'я, що охоплюють усі аспекти життя людей [197].

Закон про соціальну допомогу (прийнятий у 1946 р. і повністю переглянутий у 1950 р.) відбиває закладені у конституції соціальні принципи, особливо принцип «поваги до основних прав людини», гарантованих Конституцією Японії.

Так, Закон Японії «Про соціальну допомогу» встановлює такі основні чотири принципи [31]:

- держава відповідає за надання допомоги нужденним людям;
- кожен громадянин має право на соціальну допомогу незалежно від статі, соціального походження та причин поневірянь, які він відчуває: насамперед до уваги береться його поточне економічне становище;
- держава гарантує право людей на «повноцінний та гідний» спосіб життя на мінімальному рівні;
- програма надання соціальної допомоги є «останньою інстанцією»: виплати надаються після того, як заявниками були використані всі наявні можливості та ними були докладені всі зусилля.

Перший принцип роз'яснює роль держави у реалізації Програми надання соціальної допомоги і покликаний стандартизувати допомогу та соціальні послуги на всій території країни, забезпечивши фінансову стійкість системи. Другий принцип забороняє будь-яку дискримінацію заявників з метою забезпечення справедливого надання допомоги. Третій принцип встановлює рівень допомоги та послуг за Програмою надання соціальної допомоги. Четвертий принцип свідчить про те, хто має право отримання соціальної допомоги, і, водночас, на необхідну особисту відповідальність [31].

Слід зазначити, що Програма надання соціальної допомоги вважається основною програмою боротьби з бідністю в Японії, і вищенаведений закон регулює надання бідним кілька видів допомоги, щоб люди могли

користуватися своїм «правом на життя» у разі потреби.

У 1950 р. Консультативна рада із соціального забезпечення при Прем'єр-міністрі країні визначила завдання системи соціального забезпечення в Японії, а саме:

- державі слід вживати заходи, які спрямовані проти причин, що призвели до бідності (хвороби, каліцтва, народження дітей, непрацездатність, смерть, похилого віку, безробіття та великі сім'ї), у формі сприяння через програми соціального страхування або податкові відрахування;
- держава через систему надання соціальної допомоги зобов'язана забезпечити мінімальний рівень життя для нужденних;
- програми соціального забезпечення повинні сприяти розвитку системи охорони здоров'я та зміцненню громадського добробуту для того, щоб усі громадяни могли вести гідний спосіб життя, як члени культурного суспільства [230].

У 1951 р. в Японії на програму надання соціальної допомоги припадало понад 16% витрат на соціальне забезпечення. Однак із прийняттям у 1961 р. програм універсального медичного страхування та пенсійного забезпечення у сферу дії системи соціального забезпечення були включені й інші категорії населення, крім осіб із низькими доходами. В подальшому стрімке зростання економіки поступово призвело до зміщення акцентів у системі соціального забезпечення від заходів щодо протидії бідності до програм соціального страхування, покликаним сприяти перерозподілу доходів серед різних груп населення та забезпечувати оптимальний рівень захисту у повсякденному житті.

Однією із останніх змін у системі соціального забезпечення Японії стало прийняття державної програми страхування щодо довгострокового догляду. Так, раніше людям похилого віку, які потребували догляду, соціальні послуги надавалися в межах системи соціальної допомоги літнім людям, проте на практиці значний як фінансовий, так і фізичний тягар турботи про літніх покладалася на їхні власні сім'ї. Тому найбільш важливим

нововведенням у цій програмі стало усупільнення турботи про людей похилого віку та надання людям права на отримання належної турботи, як і у випадку з іншими програмами соціального страхування. Крім того, дуже важливу роль у справі соціальної допомоги літнім людям відіграє не лише державний сектор, включаючи національні та місцеві органи влади, а й приватний сектор та некомерційні організації [230].

Тобто зазначена програма допомагає людям похилого віку та їхнім сім'ям уникнути бідності.

В таблиці 1.1. наведено діючі програми соціального забезпечення в Японії.

Таблиця 1.1

Програми соціального забезпечення в Японії [230]

Джерела фінансування	Програми
Фонди соціального страхування (за рахунок внесків)	Медичне страхування Страхування за довгостроковим доглядом Пенсійне страхування Страхування з безробіття Страхування робітників від нещасних випадків
Податкові відрахування (не за рахунок внесків)	Програма надання соціальної допомоги Соціальні послуги літнім людям, інвалідам та дітям Медичне обслуговування та охорона здоров'я Медичне обслуговування для літніх людей

В цілому, система соціального забезпечення Японії включає програми соціального страхування та соціальні служби (органи соціальної допомоги), покликані забезпечувати захист від широкого спектру ризиків повсякденного життя. Програма надання соціальної допомоги особливо важливу роль відіграє у гарантуванні права людей на повноцінний та гідний спосіб життя за мінімального стандарту, виконуючи функцію так званої «останньої інстанції» соціального забезпечення. Система соціальної допомоги є багаторічною загальнонаціональною програмою з невеликими відмінностями, пов'язаними з відмінностями у вартості життя на

центральному, регіональному та місцевому рівнях [31].

Програми соціального забезпечення в Японії перебувають під егідою Міністерства охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення, яке відповідає за планування програм соціального забезпечення та визначення стратегічних завдань і джерел фінансування, що стоять перед ними. Об'єктами регулювання є стандарти праці, гарантія зайнятості, охорона здоров'я, соціальне забезпечення та соціальне страхування. Агентство соціального страхування є поза-міністерським органом, яке афілійоване з Міністерством, і яке спеціалізується на наданні послуг медичного страхування працівникам малих та середніх підприємств, професійного пенсійного страхування, базової пенсії, а також відповідає за частину комплексної програми страхування моряків. Агентство та його відділення на регіональному та місцевому рівнях (Бюро соціального страхування) підтримують тісні контакти один з одним та об'єднані у спільну мережу, що охоплює всю країну [230].

Для управління трудовими відносинами на місцевому рівні у кожній префектурі під егідою Бюро праці функціонують Бюро інспекцій стандартів праці та Державні бюро гарантії зайнятості, на які покладено обов'язки щодо перевірки вимог щодо безпеки праці на робочих місцях та забезпечення відповідних умов роботи. Вони також взаємодіють із Програмою страхування працівників від нещасних випадків. Державні бюро гарантії зайнятості, так звані HELLO WORK, відповідають за надання рекомендацій з урахуванням кваліфікації заявника та пропозицій роботи, а також консультують з питань професійно-технічного навчання. Іншою важливою функцією Державного бюро гарантії зайнятості є управління Програмою страхування зайнятості.

Крім вищезазначених установ центрального уряду, важливу роль відіграють муніципалітети, особливо у питаннях забезпечення суспільного добробуту. Під орудою останніх знаходиться Програма надання соціальної допомоги, а також програми соціального страхування на рівні громад, у т.ч.

Програма державного медичного страхування та страхування щодо довгострокового догляду. Тобто за конституцією Японії обов'язок щодо реалізації Програми надання соціальної допомоги покладається на державу (Міністерство охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення). Однак на практиці управління програмою здійснюється органами влади префектур, які діють за дорученням держави. Крім того, для надання соціальних послуг для тих, хто зазнає труднощів у повсякденному житті, в Японії створено кілька видів спеціалізованих інституцій, а саме:

- пункти допомоги для людей із серйозними фізичними вадами та психічними розладами;
- реабілітаційні центри для людей з фізичними вадами та психічними розладами;
- центри медичної допомоги;
- центри професійного навчання для людей з фізичними вадами та психічними розладами та матерів з малолітніми дітьми;
- готелі [230].

Програма надання соціальної допомоги передбачає оплату наступних витрат на: 1) проживання, 2) житло, 3) освіту, 4) догляд та 5) медичні витрати. Крім вищевказаних виплат, передбачено виплату трьох додаткових виплат з урахуванням наявних потреб: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; 2) допомога на професійну підготовку та на похорон [92].

Підсумовуючи, слід зазначити, що система соціального захисту в Японії містить програми соціального страхування, дія яких поширюється і на сфери дії системи соціальної допомоги. Тобто програми соціального страхування мають превентивну спрямованість, зменшуючи ризик сповзання різних груп та прошарків населення країни у бідність, а програма надання соціальної допомоги ефективно доповнює програми соціального страхування.

Країни світу активно інвестують в перепланування та розширення електронних інформаційних систем управління, щоб стимулювати вкрай

необхідні реформи та розширити доступ до програм соціального захисту.

Одним з лідерів у цьому питанні є Азербайджан, який запровадив автоматизовану цифрову процедуру подання заяв на соціальну допомогу, оцінку інвалідності та на інші соціальні програми. Тобто покращення реформ та надання послуг соціального захисту з використанням електронних інформаційних систем управління в Азербайджані було реалізовано шляхом запровадження DOST – «єдиного вікна» для соціальних послуг [250].

Так, щоб полегшити комунікацію уряду країни з громадянами, у 2018 р. Міністерство праці та соціального захисту Азербайджанської Республіки створило Агентство стійкого та оперативного соціального забезпечення, відоме як DOST – це сервіс «єдиного вікна», що надає інформацію про 132 обов'язкові послуги соціального захисту та забезпечує доступ до них і використовує централізовану інформаційну систему управління, яка координує програми та діяльність Міністерства, Агентства соціальних служб, органів місцевого самоврядування та інших некомерційних та приватних постачальників послуг. Як наслідок, громадяни можуть подати заявку через онлайн-форму або звернувшись до кол-центру, а відповідь повинна бути надана протягом 10–15 хвилин. У випадку дуже складних запитів надається підтвердження про отримання запиту, а вичерпна відповідь буде надана протягом 7–15 днів.

Також, у відповідь на ситуацію, яка викликана пандемією COVID-19, було інвестовано в розробку електронного додатка для надання соціальної послуги догляду вдома для людей похилого віку та інвалідів, щоб вони могли отримати доступ до інформації та послуг під час пандемії. Адже саме під час пандемії зазначена послуга «єдиного вікна» була важливою для обслуговування людей похилого віку та інвалідів, а також у наданні грошових виплат новим користувачам. Інші функції, які виконує DOST, включають:

- проведення опитувань серед вразливих верств населення, які потребують соціального захисту та соціального забезпечення;

- проведення оцінки потреб, внесення пропозицій щодо захисту прав, задоволення потреб неблагополучних груп населення;
- моніторинг надання послуг та підготовка пропозицій щодо покращення та розвитку зазначених послуг [250].

В цілому, як засвідчує міжнародний досвід, в залежності від того, наскільки економічно розвинутою є країна, можливості для використання грошових трансфертів, як одного із заходів соціального захисту збільшуються. З підвищенням рівня економічного розвитку країни все більша частка робочої сили залучається до діяльності в офіційному секторі економіки, а фінансова інфраструктура стає доступною для дедалі більшої кількості людей, що дає державі можливість простіше відстежувати рівень доходів своїх громадян та оцінювати рівень бідності, як окремих домогосподарств, так і країни в цілому. Із розвитком інституційної спроможності держави у роботі із соціально вразливими категоріями населення та вдосконаленням процесів розрахунків використання грошових трансфертів порівняно з трансфертами, які надаються у натуральній формі – ефективніший інструмент соціального захисту населення [252].

Отже, на основі проведених досліджень слід зазначити, що закордонний досвід формування та реалізації державної політики соціального захисту свідчить про наявність розвинутої системи встановлення законодавчих гарантій та запровадження відповідних механізмів забезпечення основних соціальних прав людини, а саме:

- право на достатній життєвий рівень, тобто такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання свого здоров'я і добробуту та своєї сім'ї;
- право на соціальне забезпечення та на здійснення необхідних для підтримання гідності і вільного розвитку особи прав у економічній, соціальній і культурній сферах за допомогою національних зусиль та міжнародного співробітництва у відповідності зі структурою і ресурсами

кожної держави;

- право на соціальне забезпечення, що поширюється на випадки безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості та інші випадки втрати засобів до існування через незалежні від особи обставини;
- право на захист від бідності та соціального відчуження, тобто надання соціально незахищеним особам ефективного доступу до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури, а також соціальної та медичної допомоги;
- право на користування послугами соціальних служб, що розкривається через зобов'язання сприяти функціонуванню соціальних служб або створювати такі служби, заохочувати окремих осіб та добровільні або інші організації до участі у створенні та функціонуванні соціальних служб;
- право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист, обумовлене обов'язком держав щодо надання соціальної допомоги та допомоги сім'ям із дітьми, в т. ч. надання сім'ям житла, допомоги щойно одруженим та інших відповідних засобів;
- право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства, підкріплене зобов'язаннями вживати заходів для забезпечення інвалідам орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних чи приватних спеціалізованих закладах, а також сприяти їхньому доступові до роботи, надавати допомогу в усуненні перешкод для спілкування і пересування;
- право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист, що включає забезпечення дітям і підліткам, з урахуванням прав і обов'язків їхніх батьків, догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких вони потребують, зокрема шляхом створення або забезпечення функціонування закладів і служб, а також надання захисту та спеціальної допомоги з боку держави дітям і підліткам, які тимчасово або постійно позбавлені допомоги з

боку їхніх сімей;

- право осіб похилого віку на соціальний захист, зокрема надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, вільно обирати спосіб життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть (зокрема через забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я), в т. ч. гарантії для осіб похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, надання належної допомоги з повагою до їх особистого життя та забезпечення їх участі у прийнятті рішень щодо умов їхнього життя [105; 64; 59; 175].

Таким чином, узагальнення існуючого міжнародного досвіду формування та реалізації державної політики соціального захисту дозволило виявити ефективні підходи та інструменти її реалізації та запропонувати для імплементації в українських реаліях, що може стати одним з ключових чинників сталого розвитку нашої країни та підвищення добробуту населення, як в сучасних умовах запровадженого в країні воєнного стану, так і в довгостроковій перспективі.

Висновки до першого розділу

1. Соціальний захист – це наукова дефініція, яку необхідно розглядати комплексно і системно, а саме: в просторі в межах відповідних кордонів (глобальних, національних, регіональних, місцевих); в межах певних інтересів особистості, груп населення, суспільства в цілому, і яка характеризує рівень захищеності життєво важливих інтересів суспільства в цілому та особистості зокрема від відповідних загроз для свого добробуту, як в мирний час так і в умовах війни (наприклад, відповідна протидія гуманітарній катастрофі тощо), що особливо актуально в умовах російської військової агресії проти України.

2. Формування та реалізація державної політики соціального захисту

вимагає комплексного державно-управлінського, адміністративного, політологічного, соціологічного, правового підходів, філософського осмислення сутності феномену соціального захисту та вироблення на цій основі нових теоретико-методичних підходів щодо розвитку інструментарію прогнозування, планування, а також уточнення методів та методик формування та реалізації державної політики соціального захисту в сучасних умовах.

3. Ключовими суб'єктами державної політики соціального захисту в Україні є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України, Національна соціальна сервісна служба України, інші міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Другою групою суб'єктів забезпечення національної безпеки є громадські об'єднання різного типу (політичні партії, громадсько-політичні об'єднання та інші). До об'єктів державної політики соціального захисту доцільно віднести всі сфери суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення на публічно-управлінському рівні.

4. Соціальний захист в сучасному світі є однією з пріоритетних та життєво важливих сфер суспільного життя, де державний вплив є радше закономірністю, ніж винятком. Передумови та причини державного втручання у соціальний захист з часом змінюються, адже змінюється політичне, економічне, соціальне середовище. Такі дії держави визначають її політику по відношенню до соціального захисту з метою забезпечення реалізації відповідної місії – сталого розвитку країни та підвищення добробуту населення, тобто рівня та якості його життя.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

2.1. Сучасний рівень соціального захисту як об'єкту державної політики

Глобальні та регіональні процеси набувають все менш передбачуваного характеру, що супроводжуються підвищенням міждержавної конкуренції [200], що, звісно, впливає і на сферу соціального захисту. Це призводить до того, що в сучасному світі підвищується ризик негативного впливу на країни нових викликів та погроз, які у найближчі роки будуть зосереджені у різних сферах, в тому числі у сфері соціального захисту.

Все це вимагає вироблення дієвих заходів для протидії зазначеним загрозам та викликам країн світу в тому числі в соціальній сфері, що передбачає необхідність підвищення стійкості економіки, а також соціальної сфери до негативних зовнішніх впливів, наприклад, таких, як пандемія коронавірусу, яка охопила світ наприкінці 2019 р.

Слід зазначити, що незважаючи на досягнутий в останні десятиліття прогрес у забезпеченні соціального захисту у багатьох країнах світу, після настання пандемії COVID-19 багато країн, як і раніше, стикаються з серйозними проблемами щодо реалізації права людини на відповідний рівень соціального захисту.

Так, за підсумками 2020 р. лише 46,9% населення планети були ефективно охоплені соціальним захистом (рис. 2.1).

При цьому, найменший рівень ефективної охопленості соціальним захистом у світі за підсумками 2020 р. спостерігався серед безробітних (18,6%) та дітей (26,4%), а найбільший рівень серед осіб похилого віку (77,5%).

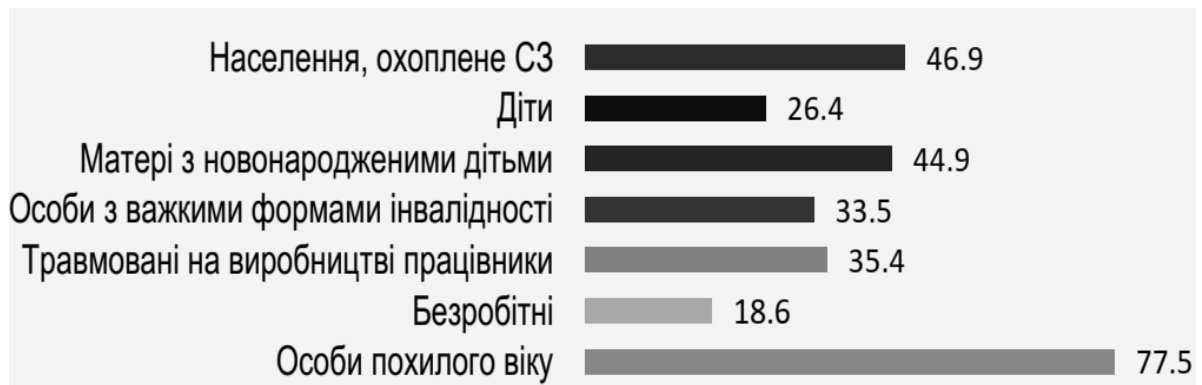


Рис. 2.1. Ефективне охоплення соціальним захистом (C3) за групами населення у світі, 2020 р., % [107; 261].

В цілому, більша половина населення світу (53,1%), тобто 4,1 млрд. людей, залишилися за підсумками 2020 р. абсолютно незахищеними. За цим середньосвітовим показником прослідковується значна нерівність між регіонами і всередині регіонів, з рівнем охоплення в Європі і Центральній Азії (83,9%) та Північній і Південній Америці (64,3%), що перевищує середньосвітовий показник, тоді як Азійсько-Тихоокеанський регіон (44,1 %), арабські держави (40,0 %) та Африка (17,4 %) мають значно більші прогалини у охопленні населення соціальним захистом [56].

Різниця в охопленні вразливого населення у світі через соціальну допомогу коливається від 95,8 % у Західній Європі до 45,4 % у Південній Європі та до 30,7 % у Центральній Азії (рис. 2.2).

Як вже зазначалося, ефективне охоплення осіб похилого віку пенсійним забезпеченням достатньо високе (серед у Західній Європі відносно високе і становить 96,7 % населення регіону віком від 65 років і старше), однак у багатьох країнах Центральної та Східної Європи та Центральної Азії населення працездатного віку недостатньо захищене від безробіття. Так, у країнах Центральної Азії та Кавказу лише 5,7 % та 6,6 % безробітних відповідно отримують допомогу з безробіття, що значно нижче середньосвітового показника – 18,6% (для порівняння, у Східній Європі –

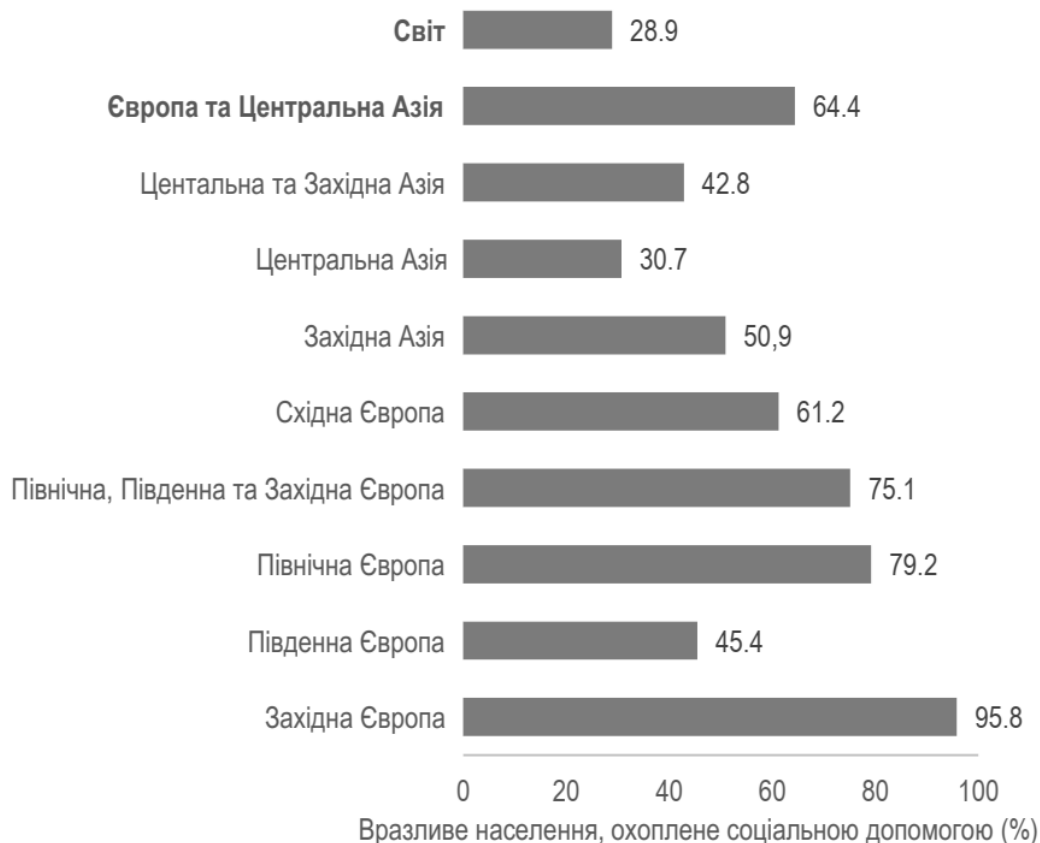


Рис. 2.2. Рівень ефективного охоплення соціальним захистом вразливих груп населення у світі, яке отримує соціальну допомогу, 2020 р. [107; 261].

67,1 %, а у Західній Європі – 96,5 % безробітних отримують допомогу по безробіттю відповідно) (рис. 2.3).

Основними причинами низького рівня охоплення соціальним захистом на випадок безробіття у світі є відносно низька участь у робочій силі та високий рівень безробіття (зокрема серед молоді та жінок), разом з поширеною неформальною та незадекларованою роботою, зокрема заниженням заробітної плати у деклараціях. Всі зазначені фактори створюють значні проблеми для розширення охоплення соціальним захистом. Неефективність існуючих механізмів працевлаштування та відсутність або недофінансування схем страхування на випадок безробіття також негативно вплинули на охоплення працездатного населення допомогами з безробіття.



Рис. 2.3. Рівень ефективного охоплення соціальним захистом на випадок безробіття у світі, 2020 р. [107; 261].

Довготривале безробіття та високі рівні неформальної зайнятості у поєднанні з низьким рівнем виплат (у країнах, де такі виплати існують) переросли у обмежену реєстрацію безробітних, до того ще й з меншою кількістю одержувачів допомоги по безробіттю. Програми соціальної допомоги та самозайнятості, які потенційно мали на меті сприяти забезпеченню стабільності доходів безробітних, не виправдали очікувань, адже у більшості регіонів світу програми соціальної допомоги асоціюються переважно з пережитками програми соціальної підтримки для найбідніших, що фінансується за рахунок податків, надаючи короткострокові виплати для вузько орієнтованої групи одержувачів.

Цікавим інструментом боротьби з безробіттям є перехід на скорочений

робочий тиждень.

Так, некомерційна організація 4 Day Week Global разом із дослідниками з Бостонського коледжу, Університетського коледжу Дубліна та Кембридзького університету провели масштабний міжнародний експерименту з переходу на чотириденний робочий тиждень, у якому протягом 2022 р. взяли участь 33 компанії з таких країн, як США, Ірландія, Австралія та 903 працівники [104].

Зазначене дослідження свідчить, що додатковий вихідний без зниження зарплати не зменшує доходи компаній: їхній виторг збільшився на 38% проти аналогічного періоду попереднього року, а кількість прогулів та звільнень знизилася. Працівники за такого режиму відчують менший стрес та вигоряння і загалом більше задоволені своїм життям.

Тому компанії, які брали участь в експерименті, оцінили свій досвід на 9 балів із 10 можливих і жодна з них не повернулася до п'ятиденного робочого тижня, а для працівників додатковий вихідний виявився настільки цінним, що 70% не збираються повертатися до режиму «5 на 8», якщо їм не запропонують прибавку до зарплати від 10% до 50%.

За словами професорки Бостонського коледжу Джульєт Шор, учасники експерименту не відчули підвищення інтенсивності роботи, тобто їм не довелося працювати «через силу» заради додаткового вихідного, окрім того працівники стали зосередженішими, зацікавленішими і відданішими [104].

В кінці листопада 2022 р. Бельгія першою в ЄС легалізувала чотириденний робочий тиждень, а глобальним лідером із запровадження чотириденки вважається Ісландія. У 2015-2019 рр. там провели найбільший у світі експеримент зі скорочення робочого тижня, який засвідчив, що продуктивність праці від цього не зменшується, а в деяких випадках навіть збільшується [104].

Слід зазначити, що прогалини в охопленні, всеосяжності та достатності систем соціального захисту пов'язані із значним дефіцитом інвестицій в соціальний захист, особливо в Африці, арабських державах і Азії. Країни

витрачають на соціальний захист (без урахування охорони здоров'я) в середньому 12,9% ВВП, але за цим показником криються значні відмінності.

Країни з високим рівнем доходу витрачають в середньому 16,4%, тобто в два рази більше, ніж країни з рівнем доходу вище середнього (які витрачають 8%), в шість разів більше, ніж країни з рівнем доходу нижче середнього (2,5%), і в 15 разів більше, ніж країни з низьким рівнем доходу (1,1%).

З початку кризи COVID-19 дефіцит фінансування для встановлення мінімальних рівнів соціального захисту збільшився приблизно на 30% внаслідок збільшення потреби в медичних послугах, заходів щодо забезпечення доходу та спричиненого кризою скорочення ВВП. Щоб гарантувати хоча б базовий рівень соціального забезпечення за допомогою встановленого національного мінімального рівня соціального захисту, країнам з рівнем доходу нижче середнього щорічно потрібно інвестувати додатково 362,9 млрд. дол. США, а країнам з рівнем доходу вище середнього – додатково 750,8 млрд. дол. США, що еквівалентно 5,1% і 3,1% ВВП відповідно для двох груп країн. Країнам з низьким рівнем доходу потрібно інвестувати додатково 77,9 млрд. дол. США, тобто 15,9% їхнього ВВП [56].

Пандемія COVID-19 загрожує досягнутому протягом багатьох років прогресу на шляху до реалізації Цілей сталого розвитку (ЦСР), зводячи нанівець успіхи у скороченні масштабів бідності. COVID-19 також виявив у всіх країнах наявні суттєві прогалини у соціальному захисті та унеможливив ігнорування директивними органами недостатнього рівня соціального захисту певних груп, зокрема неформальних працівників, мігрантів та осіб, які здійснюють безкоштовний догляд. У всьому світі ця криза викликала безпрецедентну, хоча і нерівномірну, реакцію у сфері глобального соціального захисту. Країни з високим рівнем доходу мали більше можливостей для мобілізації своїх існуючих систем або запровадження нових надзвичайних заходів, спрямованих на стримування наслідків кризи для здоров'я, робочих місць та доходів. Здійснення заходів реагування

виявилось більш складним завданням у країнах з низьким рівнем доходу, які були недостатньо підготовлені і мали менші можливості для політичного маневру, особливо у сфері макроекономічної політики.

Отже, лейтмотивом державної політики соціального захисту розвинених країн стає збереження стратегічної стабільності у сучасному світі, однією зі складових якої є соціальна стабільність. При цьому реалізація державної політики соціального захисту і досягнення стратегічних національних пріоритетів має супроводжуватися підвищенням ефективності системи публічного управління та адміністрування у зазначеній сфері в окремо взятих країнах та їх інтеграційних союзах.

Розглянемо сучасний рівень соціального захисту в Україні в умовах російської військової агресії проти України.

На жаль, в умовах російської військової агресії проти України значно погіршилася реалізація конституційних прав людини на життя, на працю, недоторканість житла, відповідне соціальне забезпечення, а також усебічний соціальний захист вразливих груп населення нашої держави. Адже війна в Україні має широкомасштабні макроекономічні та соціальні наслідки: ВВП країни у 2022 р. скоротився на 29,2%, загинуло 9655 мирних жителів, зокрема 461 дитина, а найбільш постраждалими регіонами є Донецька, Харківська, Луганська, Запорізька, Київська та Херсонська області. Загальні потреби в реконструкції та відновленні України оцінюються приблизно в 411 млрд. дол. При цьому секторами з найвищими передбачуваними потребами для суспільства є транспорт (22%), відновлення житла (17%), а також соціальний захист та засоби для існування (10%) [14].

Згідно зі звітом Світового банку, рівень бідності в Україні збільшився з 5,5% у 2021 р. до 24,2% – у 2022 р., внаслідок чого 7,1 млн. українців опинилися за межею бідності [23].

Втім, за оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи, в Україні близько 20 млн. осіб живуть за межею бідності. Українські демографи вважають, що за межею бідності опинилися 67% українців з 30-31

млн. осіб, які проживають на підконтрольній території України (згідно з даними мобільних операторів). Тобто Україна майже повернулася на рівень бідності 2001 р., і при цьому традиційно найвищі показники бідності спостерігаються в селах та у молодих родинах із дітьми [202].

Окрім того, за даними Світового банку, неофіційний рівень безробіття наприкінці 2022 р. в Україні становив 36%, інфляція склала 26,6%, а знецінення національної валюти стосовно долара сягнуло 20%. Як наслідок значно подорожчали продукти харчування, паливо, послуги, вартість деяких з них зросла на 50%, а заробітна плата практично не змінилася. Найбільш проблемним у цій ситуації залишається питання працевлаштування економічно активного населення, а тому в майбутньому все більше українців можуть опинитися за межею бідності [23].

Так, регіональний директор Світового банку у Східній Європі А. Банерджі оцінює зростання рівня бідності в Україні в десятикратному розмірі, а російські удари по критичній інфраструктурі тільки ускладнюють економічну (і, як наслідок, соціальну) ситуацію. За його словами, станом на кінець 2022 р. 25% населення України жили у бідності, порівняно з трохи більше ніж 2% до війни, а до кінця 2023 р. зазначений показник, на його думку, може збільшитися до 55% (зимовий період може стати особливо важким для українців, адже зруйновані будинки та критична інфраструктура можуть спричинити ще одну хвилю внутрішньої міграції у цей період) [136].

Більше того, за оцінками Міністерства економіки України за підсумками 2022 р. падіння ВВП країни склало біля 30%, що призвело до того, що вже скорочено бюджетні плани до мінімуму, а кошти виділяються тільки на фінансування зарплат, пенсій, військових витрат і обслуговування внутрішнього боргу. Тому Україна щорічно потребує біля 55 млрд. дол. США міжнародної донорської допомоги, а саме: 38 млрд. для покриття дефіциту бюджету, а також 17 млрд. дол. США для того, щоб розпочати відновлення критичної інфраструктури, включаючи школи, житло та енергетичні об'єкти [136].

Якщо Україна не заручиться достатньою міжнародною підтримкою, їй доведеться або друкувати більше грошей, що негативно вплине на рівень інфляції (інфляція в Україні у 2022 р. у річному вимірі збільшилася до 24,6%) або доведеться ще більше скорочувати соціальні витрати, що призведе до подальшого зниження рівня соціального захисту населення [136].

Загалом, у 2022 р. в Україні було дуже важко знайти роботу, адже підприємства скоротили виробництво через падіння економіки, відключення електроенергії, постійні ворожі обстріли, окупацію частини територій країни та постійну військову загрозу. Все це стримувало зростання кількості вакансій для працевлаштування українців, тому тих, хто шукає роботу, в 2-3 р. більше, ніж вакансій (в залежності від спеціальності) [98].

Як результат, на 1 грудня 2022 р., за даними Центру зайнятості, офіційний статус безробітного в Україні мали 239,1 тис. українців (159,2 тис. з яких – жінки), а реальна кількість безробітних працездатного віку становила понад 2,6 млн. осіб. Спостерігалися регіональні диспропорції (на м. Київ припадає 30% усіх вакансій) та диспропорції за спеціальностями (більшість відкритих вакансій – у сфері продажу) [98].

У 2023 р. ситуація стала ще критичнішою (реальна кількість безробітних збільшиться до 2,8 млн. осіб [98]), адже підприємства, особливо промислові, у тих областях України, де велись активні бойові дії повністю або частково зруйновано, а через логістичні обмеження (блокада російськими військами українських морських портів) значно скорочено обсяги експорту української продукції.

Завдяки постійній потужній підтримці міжнародних партнерів нашої країни у 2023 р. вдалось профінансувати всі пріоритетні видатки вчасно та у повному обсязі, в тому числі пенсії та соціальні виплати. В умовах воєнного стану та складної економічної ситуації в Україні було закумулювати достатній обсяг ресурсу задля здійснення найнеобхідніших соціальних,

гуманітарних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності та соціального захисту населення, на підтримку внутрішньо переміщених осіб.

Разом з тим, попри значний обсяг соціальних видатків, якість соціальних послуг та інших заходів соціального захисту в Україні досі залишається відносно низькою порівняно з іншими країнами, а соціальні потреби найбільш вразливих категорій населення не задовольняються достатньою мірою.

У 2023 р. касові видатки державного бюджету на соціальну підтримку та соціальний захист в основному було спрямовано на підтримку людей, які потрапили у складні життєві обставини внаслідок війни, втратили доходи та роботу [16].

Так, в умовах воєнного стану було забезпечено фінансовими ресурсами виплату соціальних допомог з урахуванням таких розмірів прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць – 2 589 грн, а для основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до 6 років – 2 272 грн;
- дітей віком від 6 до 18 років – 2 833 грн;
- працездатних осіб – 2 684 грн;
- осіб, які втратили працездатність, – 2 093 гривні [16].

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становив:

- для працездатних осіб – 45 %;
- для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю – 100%;
- для дітей – 130 % відповідного прожиткового мінімуму [16].

Для здійснення соціальних виплат понад 5 млн отримувачам спрямовано 138,9 млрд грн, а саме:

- на виплату допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам – 73,4 млрд грн (допомога на проживання виплачувалася щомісячно на кожну внутрішньо переміщену особу, у таких розмірах: для осіб з інвалідністю та дітей – 3 000 грн; для інших осіб – 2 000 грн);
- на виплату соціальних допомог та компенсацій, зокрема особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, – 29,3 млрд грн;
- на соціальний захист дітей та сім'ї – 24,2 млрд грн;
- на підтримку малозабезпечених сімей – 12 млрд гривень [16].

Водночас у 2023 р. забезпечено стабільне фінансування грошових виплат пільг і житлових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі.

Пенсійне забезпечення у 2023 р. здійснювалося згідно з нормами чинного законодавства своєчасно та в повному обсязі. За 2023 р. касові видатки державного бюджету на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду становили 100 % планових показників, або 273,7 млрд грн, зокрема зі спеціального фонду державного бюджету – 1,8 млрд гривень [16].

У 2023 р., як і в попередніх роках, проведено індексацію пенсій усім пенсіонерам, а також було вперше проведено індексацію пенсій 19,4 тис. колишнім державним службовцям, науковцям, працівникам органів місцевого самоврядування тощо.

На виплату разової грошової допомоги ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань до Дня Незалежності України спрямовано видатки у загальному обсязі понад 1,0 млрд гривень.

Також у 2023 р. особливу увагу було приділено соціальному захисту осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю. Загальний обсяг касових видатків

державного бюджету на соціальний захист осіб з інвалідністю становив 3,4 млрд грн (зокрема спеціальний фонд – 0,2 млрд грн), із них на забезпечення протезно-ортопедичними виробами та допоміжними засобами реабілітації окремих категорій осіб – 3,1 млрд гривень [16].

Слід зазначити, що питома вага видатків Державного бюджету на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є доволі значною навіть у порівнянні з розвинутими країнами – 11,7 % за підсумками 2023 р. Загалом, обсяг видатків загального фонду державного бюджету у 2023 р. на соціальне забезпечення (пенсії, допомоги, стипендії) збільшився проти аналогічного періоду 2022 р. на 18,4 млрд грн, або на 3,6 % до 527,8 млрд гривень. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за зведеним бюджетом збільшилися на 12,9 % до 514,1 млрд грн, за державним бюджетом – на 10,2 % до 469,3 млрд гривень [90].

Завдяки постійній потужній підтримці міжнародних партнерів нашої країни у 2023 р. вдалось профінансувати всі пріоритетні видатки вчасно та у повному обсязі, в тому числі пенсії та соціальні виплати. В умовах воєнного стану та складної економічної ситуації в Україні було закумулювати достатній обсяг ресурсу задля здійснення найнеобхідніших соціальних, гуманітарних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності та соціального захисту населення, на підтримку внутрішньо переміщених осіб.

Однак, чи вистачає вищезазначених бюджетних видатків для забезпечення відповідного рівня соціального захисту соціально вразливих груп населення в Україні. Певну відповідь на це питання можуть дати відповідні соціологічні опитування.

Так, згідно з результатами опитування «Центру Разумкова», у вересні 2024 р. у 12,2 % українців було недостатньо грошей на придбання продуктів харчування. А 35,8% респондентів відповіли, що вистачає на їжу і на придбання необхідних недорогих речей. Ще 40,7 % відповіли, що в цілому на життя вистачає, але купівлі чогось дорожчого (наприклад, побутової техніки) доводиться відкладати (рис. 2.4).

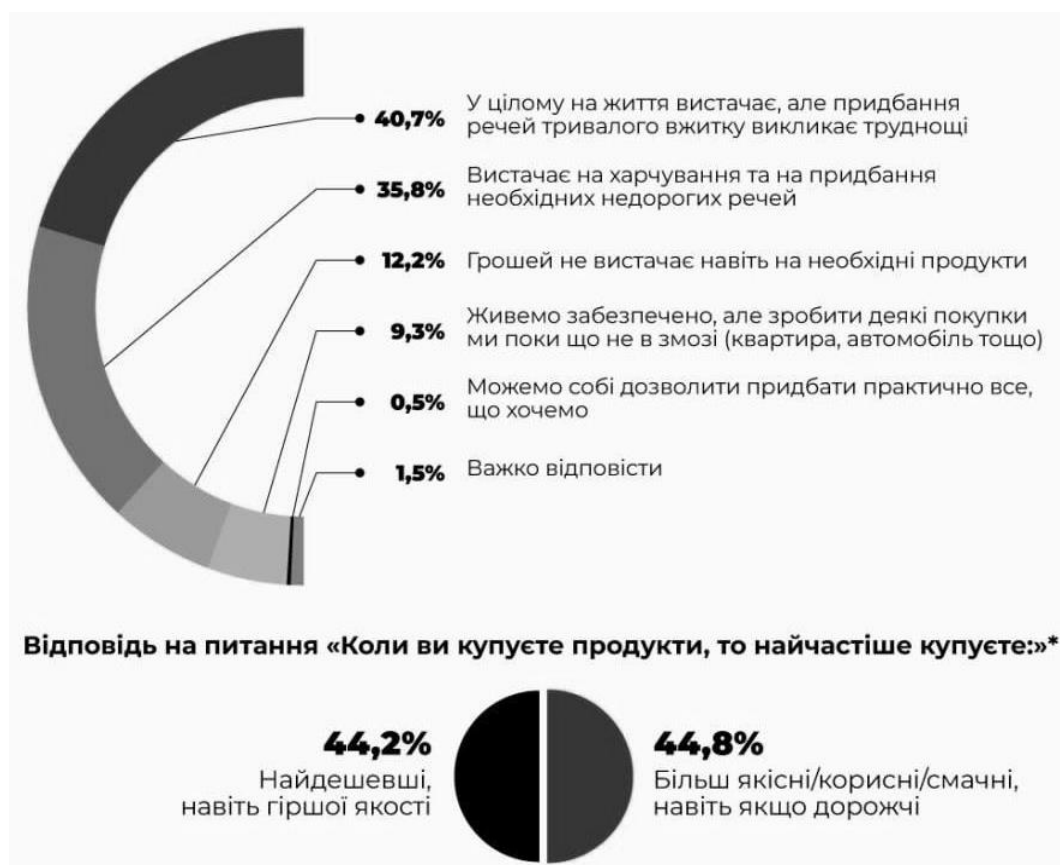


Рис. 2.4. Відповідь респондентів на питання «Яке в цілому матеріальне становище вашої сім'ї?» [186].

Джерело: Центр Разумкова (вересень 2024 р.).

Крім того, 9,3% зазначили, що їм вистачає на все, а заощаджень вимагають лише дуже дорогі покупки (наприклад, квартира, автомобіль тощо).

Окрім того, українці останній час масово скаржаться на затримку соціальних виплат.

І хоча наразі в бюджеті України вистачає коштів для соціальних виплат, однак вони проводяться в порядку пріоритетності, встановленому державою. А Міністерство соціальної політики повідомляє про можливі затримки в соціальних виплатах через пріоритетність військових витрат. Важливо зазначити, що основне фінансування соціальних витрат надходить від міжнародних партнерів, а відповідно, оплата рахунків здійснюється за

пріоритетністю. Зокрема, якщо під час соціальних виплат до казначейства надходить рахунок від Міністерства оборони, спочатку проводиться його оплата, а вже потім – інших рахунків [91].

Наприкінці 2024 р. Верховна Рада ухвалила закон про державний бюджет на 2025 р., що є важливим кроком для визначення пріоритетів соціальної політики в умовах обмежених ресурсів та зростаючих потреб громадян у підтримці.

Так, у 2025 р. для фінансової підтримки в державному бюджеті передбачено 420,7 млрд грн, що відповідає очікуваному рівню використання коштів у 2024 р. На підтримку малозабезпечених родин у бюджеті передбачено 19,7 млрд грн. А на надання соціальних послуг виділено – 1,6 млрд грн.

На соціальний захист дітей та сімей передбачено 27,4 млрд грн. Зокрема, планується збільшення фінансування сімейних форм виховання:

- на утримання дітей у патронатних сім'ях – 251,7 млн грн (+325% порівняно з 2024 р.);
- на послугу патронату над дитиною – 155 млн грн (+218%);
- на підтримку дітей-сиріт у прийомних сім'ях – 2,5 млрд грн (+25%), що дозволить забезпечити виховання 15 170 дітей;
- програма «Муніципальна няня» – 576 млн грн (втричі більше, ніж у 2024 р.) [53].

На реабілітацію осіб з інвалідністю у 2025 р. виділяється 6,7 млрд грн, з яких 4,6 млрд грн на допоміжні засоби, а 1,1 млрд грн – на протезування та ортезування за новітніми технологіями. А на реабілітацію дітей з інвалідністю буде спрямовано 1 млрд грн. При цьому, фінансування реабілітації буде здійснюватися за принципом «гроші ходять за дитиною», що дозволить мінімізувати корупційну складову та зменшити бюрократичне навантаження на органи соціального захисту [53].

Загалом, у 2025 р. соціальні показники Державного бюджету залишаться на тому ж рівні, що й у 2024 р. [41]:

- мінімальна заробітна плата – 8000 грн;
- прожитковий мінімум для: дітей віком до 6 років – 2563 грн, дітей віком від 6 до 18 років – 3196 грн, працездатних осіб – 3028 грн, осіб, які втратили працездатність, – 2361 грн.

До мінімалки та прожиткових мінімумів прив'язано багато показників як щодо соціальних виплат, а низка умов у соціальній сфері прописується у бюджеті. Ним встановлюють у відсотках рівень забезпечення прожитковим мінімумом при призначенні допомоги малозабезпеченим:

- для працездатних осіб: у 2024 р. було 55% прожиткового мінімуму, у 2025 р. – 60%;
- для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю було і залишиться 100%;
- для дітей, в залежності від віку: у 2024 р. – 140% відповідного прожиткового мінімуму, у 2025 р. – 145% [41].

У прикінцевих та перехідних положеннях закону про бюджет традиційно містяться соціальні норми, якими у 2025 р. уряд керуватиме у ручному режимі:

- щорічна індексація пенсій та перерахунок пенсій працюючим пенсіонерам;
- індексація мінімальних пенсій осіб з інвалідністю з числа рекрутерів, солдатів, старшин і матросів, страхових виплат постраждалим від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, мінімальних пенсій по інвалідності чорнобильців;
- знижка 50% на квартплату і плату за ЖКП жертвам репресій комуністичного режиму, військовим, звільненим з військової служби, які стали особами з інвалідністю, ветеранам військової служби, МВС, Нацполіції, податкової міліції БЕБ, пожежної охорони, кримінально-виконавчої служби, служби цивільного захисту, Держспецв'язку і членам їх сімей. Пільги надаватимуть, якщо середньомісячний дохід на одну особу за попередні шість місяців не перевищує дохід, який дає право на податкову

соціальну пільгу. Тобто не перевищує дохід у 4200 грн: прожиттєвий мінімум для працездатної особи, помножений на коефіцієнт 1,4 та заокруглений до 10 грн;

- збільшення на 20% розміру пенсій, стипендій, всі видів допомоги громадянам зі статусом особи, яка працює, проживає або навчається в гірському населеному пункті [41].

На комунальні пільги та субсидії у бюджеті 2025 р. виділено 42,3 млрд грн проти 49,9 млрд у 2024 р. Скорочення цих витрат пояснюється тим, що кількість субсидіантів у 2025 р. становитиме 2,8 млн осіб замість 3,2 млн – у 2024 р. Чисельність буде меншою, адже за результатами здійснених заходів щодо підвищення адресності та вдосконалення системи житлових субсидій шляхом уточнення критеріїв оцінки фінансово-майнового стану, припиняються виплати особам, які перебувають за кордоном або проживають на тимчасово окупованих територіях з подальшим забезпеченням механізму проведення щомісячної верифікації зазначених виплат [41].

Слід зазначити, що заходи соціального захисту в Україні спрямовуються не тільки на задоволення базових потреб найбільш соціально незахищених категорій громадян чи громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах або потребують соціального захисту з боку держави, а й на інші категорії громадян – представників певних професій чи певного роду занять, а також громадян, які мають певні заслуги перед державою. На наш погляд, далеко не завжди зазначені виплати є виправданими, особливо зараз в надзвичайно складних умовах воєнного стану в країні.

В цілому, незважаючи на значний рівень видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, він є доволі низьким у порівнянні з розвинутими країнами. Так, обсяг коштів, які виділяються на соціальну сферу з державного та місцевих бюджетів, з урахуванням видатків державних цільових позабюджетних фондів та видатків на охорону здоров'я, а також видатків на забезпечення житлом окремих категорій громадян, рівень державного фінансового забезпечення соціальних видатків на одну особу в

Україні залишається одним із найнижчих серед країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у частині видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення з урахуванням індексу купівельної спроможності (за методологією ОЕСР) [175].

Отже, сучасний стан соціального захисту в Україні за напрямками: стійкий розвиток національної економіки, забезпечення зростання рівня та якості життя населення є недостатнім, про що свідчить невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого соціально-економічного розвитку країни через війну та пандемію коронавірусу; невирішеність існуючих соціальних та гуманітарних проблем тощо. Це потребує підвищення результативності державної політики соціального захисту в Україні, як необхідної передумови подальшого сталого розвитку країни.

Таким чином, забезпечення необхідного рівня соціального захисту населення можна досягти тільки на основі узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, бізнесу, підприємств, організацій та суспільства в цілому. Окрім того, в сучасних умовах удосконалення державної політики соціального захисту (перехід від надання пільг та дотацій до адресної грошової допомоги малозабезпеченим верствам населення, зниження рівня інфляції, стабілізація курсу національної валюти, проведення виваженої політики у сфері регулювання ринку праці та зайнятості населення) є необхідною передумовою подальшого соціально-економічного розвитку України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови нашої держави.

2.2. Результативність формування та реалізації державної політики соціального захисту

В умовах воєнного стану в Україні, запровадженого внаслідок повномасштабної збройної російської агресії, значна кількість населення перебуває у стані активних пошуків нових місць роботи, а постійні джерела

їхніх доходів значно скоротились. Адже біля половини підприємств виявились закритими, а інша половина зазнає економічних труднощів. Як наслідок, сотні тисяч людей втратили доходи та не мають належних заощаджень. Природньо, що за цих умов має бути посилено державну підтримку українців, а тому питання соціального захисту населення набувають особливої актуальності.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну, запровадження воєнного стану в країні стало величезним викликом для системи соціального захисту. Власне сутність соціальних послуг полягає в тому, що вони надаються людям, які опинились у біді і не можуть самостійно з цим впоратись. Шкода (психологічна, матеріальна, фізична), що завдана війною, бойовими діями, тимчасовою окупацією територій є одним із чинників, який негативно впливає на життя людей, сімей (особливо сімей з дітьми), тому сьогодні більшість громадян України потребують допомоги держави через соціальних працівників у питаннях забезпечення необхідного рівня їх соціального захисту, що надзвичайно складно зробити в умовах бюджетного дефіциту.

Вагомим елементом боротьби з дефіцитом державного бюджету стало міжнародне фінансування України. Якщо в мирні роки дефіцит бюджету не перевищував 3% ВВП, то в 2022 р. він складав 17,6% ВВП, а в 2023 р. – близько 21% ВВП. Із загальної суми фінансування 2023 р. (1,33 трлн грн) 85% надійшло із зовнішніх джерел. За рік до бюджету було залучено 42,5 млрд дол. США зовнішніх кредитів і грантів [12].

Вони витрачалися здебільшого на виплату пенсій, соціальних допомог і заробітних плат у бюджетній сфері. Зокрема, в грудні 2023 р. Урядом отримано III транш фінансування обсягом 900 млн дол. від МВФ, 150 млн євро грантової допомоги від ЄС, близько 950 млн дол. США від Японії на відновлення та соціальний захист, заключний транш макрофінансової допомоги ЄС обсягом 1,5 млрд євро та 1,34 млрд дол. за проектом Світового банку «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного

управління в Україні» (PEACE in Ukraine) [12].

Міністерство соціальної політики України постійно проводить моніторинг функціонування закладів соціального захисту населення в умовах воєнного стану, зокрема тих, що надають соціальні послуги населенню.

Слід зазначити, що в мирний довоєнний час (станом на 01.01.2022 р.) у системі соціального захисту населення в Україні функціонувало:

- 282 будинки-інтернати для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, психоневрологічних інтернатів, де проживало 43,3 тис. осіб, у тому числі 1,5 тис. осіб діти;
- 369 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) і 618 центрів надання соціальних послуг, якими обслуговувалося понад 879,3 тис. осіб;
- 260 центрів соціальних служб;
- 73 заклади для бездомних осіб (з них 61 заклад комунальної форми власності), в яких протягом 2021 р. перебувало на обслуговуванні 32,6 тис. осіб, у тому числі: 25 будинків (відділень) нічного перебування, потужністю 1,0 тис. ліжко-місць; 16 центрів (відділень) реінтеграції; 7 відділень соціальних готелів, потужністю 155 ліжко-місць; 63 центри (відділення) обліку бездомних осіб; 15 спеціалізованих установ для звільнених осіб; 56 закладів соціальної підтримки сімей, дітей та молоді (соціальні центри матері та дитини, соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціально-психологічної допомоги) [29].

Також, ще до війни Міністерством соціальної політики України було розпочато впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС), яка розроблена у 2021 р. за підтримки USAID / UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах / TAPAS», що реалізується Фондом Євразія, та у співпраці з Міністерством цифрової трансформації України [167].

Так, з 1 лютого 2022 р. було запроваджено дослідно-промислову

експлуатацію Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) у Житомирській та Рівненській областях, де 1183 користувача та більше 200 адміністраторів щоденно взаємодіяли задля успішного впровадження нового підходу до надання соціальних послуг по всій країні. До нової системи було включено 6 соціальних допомог, до кінця 2022 р. планується збільшити їх кількість до 34 [4], а до кінця 2023 р. в системі мають бути автоматизовані всі соціальні послуги [10].

Наразі ЄІССС вже успішно протестували в чотирьох територіальних управліннях соціального захисту населення та п'яти територіальних громадах Київської та Житомирської областей, де вже доступні сім соціальних послуг, серед яких: дистанційне отримання довідок про розмір пенсій та сплачені страхові внески, а також соціальні послуги для дітей і сімей з дітьми, людей з інвалідністю та інші [10].

Слід зазначити, що Єдина інформаційна система соціальної сфери надає можливість кожному громадянину, який потребує соціальної підтримки, швидко отримати будь-який вид допомоги через фронт-офіс в територіальній громаді та ЦНАПі, або через електронні сервіси Порталу «Дія» [167].

А вже з початком російської військової агресії проти України, станом на 26 травня 2022 р. 15 закладів соціального захисту населення, які знаходяться на підконтрольній Україні території (Донецька, Київська, Харківська, Чернігівська області та місто Київ), зазнали різного ступеню руйнувань, спричинених проведенням бойових дій на території України [29].

Ситуація щодо закладів соціального захисту населення на тимчасово окупованих територіях України взагалі є катастрофічною.

В цілому, соціальна робота та надання соціальних послуг – це професійна діяльність, яка передбачає необхідність виваженого підходу до прийняття рішень про надання соціальних послуг, потребує ґрунтовного вивчення ситуацію кожної людини, її проблем і можливостей, передбачає роботу лише в тісному контакті з кожним громадянином, в тому числі, з

метою максимального його залучення до вирішення власних проблем [7; 128; 178].

Надання соціальних послуг регулюється Законом України «Про соціальні послуги», яким встановлено, що надання соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що включає низку етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення договору, виконання договору, здійснення моніторингу) і за терміном займає до 10 робочих днів (в мирний час). Рішення про надання соціальних послуг приймають структурні підрозділи з питань соціального захисту населення виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, а також обласних державних адміністрацій щодо надання стаціонарного догляду. Крім того, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад може бути прийнято рішення про призначення та виплату компенсації фізичним особам, які доглядають за своїми рідними. Надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів. Це довгий алгоритм дій, на який в умовах воєнного стану не має часу. Адже кожен день, кожна година може бути вирішальною для життя і здоров'я людини. Наприклад, вдома самотніми залишились громадяни похилого віку, рідні яких виїхали до відносно безпечних територій, і, відповідно, ці громадяни потребують допомоги соціальних працівників [181].

Саме тому, Президентом України 26 квітня 2022 р. було підписано прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях».

Прийнятим законом вносяться зміни до законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану», зокрема [160; 181]:

- визначається середньомісячний сукупний дохід громадян з урахуванням попереднього кварталу, що передує місяцю, який передує

місяцю звернення, а не шести останніх місяців, як це було передбачено раніше. Це дасть можливість запровадити електронний обмін даними, зокрема з Державною податковою службою, щодо доходів громадян;

- розширюються повноваження обласних, Київської міської державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану;

- визначається, що ведення випадку не застосовується для прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, а соціальні послуги надаються екстрено (кризово), що дозволить приймати рішення про надання соціальних послуг протягом доби на підставі заяви або повідомлення про потребу у послугах та складати акт про надання цих послуг;

- надається право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям;

- встановлюється, що особам, яким завдано шкоди пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією всі соціальні послуги надаються безоплатно;

- встановлюється, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної / комунальної форми власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо), особам із числа внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх проживання / перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, фінансуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- розширюються повноваження військових адміністрацій в частині управління надавачами соціальних послуг, організації надання ними соціальних послуг.

Реалізація зазначеного закону дозволить забезпечити оперативне надання соціальних послуг громадяном, які постраждали в умовах введення на території України воєнного стану з метою їх збереження життя та здоров'я [181].

Окрім того, Уряду України доручено привести свої нормативно-правові акти у відповідність із вищезазначеним Законом, у тому числі щодо використання гуманітарної допомоги, що надійшла у вигляді коштів у національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб, на цілі, визначені цим Законом [20].

На підставі прийнятого закону, для належної організації роботи з надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, Міністерство соціальної політики рекомендувало місцевим органам влади працювати за механізмом надання соціальних послуг екстрено (кризово), особливо це стосується громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Така організація роботи забезпечує оперативне, протягом однієї доби, прийняття рішення про надання соціальних послуг. За механізмом екстрено (кризово) можуть надаватись різні соціальні послуги – догляд вдома та стаціонарний догляд, надання притулку, консультування, соціальний супровід сімей з дітьми, натуральна допомога тощо.

Крім того, рекомендовано місцевим органам влади делегувати, за потреби, прийняття рішення про надання соціальних послуг безпосередньо надавачам, що також скорочує строки з надання допомоги. У подальшому надавачі соціальних послуг інформують про надані соціальні послуги. Для цього Мінсоцполітики України розроблено відповідну форму акта, де описується ситуацію, в якій опинилась людина, основні проблемні питання, у розв'язанні яких вона потребує допомоги, соціальні послуги, яких вона потребує і які їй було надано, та строк надання зазначених послуг.

Також Урядом України було спрощено процедуру прийняття рішення надання соціальної послуги стаціонарного догляду, що надається інтернатними закладами соціального захисту населення, стаціонарними відділеннями територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або центрів надання соціальних послуг.

Наразі рішення приймається за однією заявою громадянина і вже після влаштування до закладу, соціальні працівники допомагають, якщо потрібно, відновити документи, що посвідчують особу, та вирішити інші проблемні питання людини. Головне, що людина має притулок, у неї задоволені первинні базові потреби (їжа, вода, одяг), забезпечено та здійснюється догляд, надається психологічна підтримка. Станом на 29 квітня 2022 р. за спрощеною процедурою до інтернатних закладів було влаштовано близько 4 тис. осіб і ця кількість постійно зростає [181].

На наш погляд, враховуючи внесення вищезазначених законодавчих змін, є необхідним проведення на центральному, регіональному та місцевому рівнях навчальних семінарів для державних службовців – працівників місцевих органів виконавчої влади та посадових осіб місцевого самоврядування щодо особливостей соціального захисту та організації і забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану із залученням представників Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби України, Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) тощо.

Проведенню зазначених навчальних семінарів мають передувати опитування щодо навчальних потреб фахівців служб у справах дітей, органів соціального захисту населення, центрів соціальних служб / центрів надання соціальних послуг, що виникають в умовах воєнного стану.

Зазначені навчальні семінари мають сприяти ознайомленню їх учасників з особливостями організації соціального захисту, надання та фінансування соціальних послуг в умовах воєнного стану, а саме:

- організація надання соціальних послуг в умовах воєнного стану в

частині запроваджених новацій законодавства;

- послуги, що можуть надаватися екстрено (кризово) та порядок їх надання;
- особливості застосування критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг та державних стандартів соціальних послуг в умовах воєнного стану;
- визначення потреб населення територіальних громад в соціальних послугах в умовах воєнного стану;
- особливості проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг соціального супроводу осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах в умовах воєнного стану, тощо [130];
- реалізація державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб;
- актуальні питання забезпечення прав громадян України інструментами Міжнародного гуманітарного права;
- соціальна підтримка населення: стан, регіональні особливості, основні напрями реалізації;
- подолання стресу в умовах кризової ситуації: практичні поради [2].

За результатами навчання учасники професійного навчання мають підвищити рівень знань та покращити уміння та навички щодо:

- основних положень чинного законодавства, що регламентує діяльність органів соціального захисту населення щодо надання населенню соціальних послуг;
- ключових положень Міжнародного гуманітарного права;
- застосовування нормативно-правових актів, що регулюють сферу професійної діяльності;
- комунікації з особливо вразливими верствами населення, що потребують соціальної підтримки;

- оформлення і видачі довідок про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб;
- роботи з Єдиною інформаційною базою даних про внутрішньо переміщених осіб;
- надання самодопомоги в стресових ситуаціях за результатами самодіагностики [2].

Отже, загальною метою проведення зазначених семінарів є поглиблення знань учасників професійного навчання (державних службовців – працівників місцевих органів виконавчої влади та посадових осіб місцевого самоврядування) щодо застосування інструментів Міжнародного гуманітарного права, реалізації державної політики соціального захисту населення на регіональному та місцевому рівнях, а також удосконалення їх професійних навичок та умінь роботи з внутрішньо переміщеними особами щодо забезпечення їх прав і свобод, надання психологічної підтримки в умовах воєнного стану в Україні.

В умовах запровадженого воєнного стану в Україні має бути посилено підтримку населення, в тому числі шляхом перерозподілу коштів бюджетів всіх рівнів, спрямування додаткових призначень на посилення соціального захисту окремих категорій осіб, які проживають в країні. Необхідно також намагатися вчасно та в повному обсязі проводити нарахування та виплати всіх видів державних соціальних допомог, пільг та субсидій, навіть незважаючи на існуючі суттєві проблеми з наповненням бюджетів всіх рівнів.

Саме тому, з метою реформування системи надання соціальних послуг шляхом наближення їх до вразливих груп населення, які їх потребують та не можуть самостійно подолати труднощі, у 2023 р. було запроваджено експериментальні проекти, фінансування яких здійснювалося у складі бюджетної програми «Соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини», зокрема:

- з надання в закладах охорони здоров'я, які належать до сфери

управління Мінсоцполітики, окремих соціальних послуг особам похилого віку, особам з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (постанова Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2023 р. № 248), касові видатки у 2023 р. становили 28,9 млн грн;

- із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил (постанова Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2023 року № 1050), касові видатки у 2023 р. становили 0,6 млн грн;

- із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості (постанова Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2023 року № 1049) [16].

У 2023 р. на підтримку ветеранів війни та членів їх сімей спрямовано кошти у сумі 7 млрд грн, що дало змогу надавати їм підтримку від держави. Кошти у 2023 р. спрямовано на:

- виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення 2,6 тис. осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України та членів їх сімей, – 5,9 млрд грн;

- виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – понад 0,3 млрд грн;

- заходи із психологічної допомоги, соціальної, професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, розвитку спорту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України, виготовлення для них бланків посвідчень та нагрудних знаків – 0,3 млрд гривень. Із них на реконструкцію зруйнованого Бородянського центру соціально-психологічної реабілітації

спрямовано 250,1 млн грн, або 83,2 відсотка річних планових призначень на 2023 рік;

- фінансову підтримку ветеранів через Український ветеранський фонд – 237,8 млн грн;
- здійснення заходів з підтримки ветеранів, розвитку ветеранського руху, героїзації та вшанування пам'яті захисників України, взаємодію з громадськими об'єднаннями ветеранів, створення та утримання Національного військового меморіального кладовища – 13,4 млн гривень [16].

На реалізацію заходів державної політики з питань молоді та національно-патріотичного виховання було спрямовано 26,9 млн грн, за рахунок яких було: проведено 45 міжнародних та всеукраїнських заходів; реалізовано 22 проекти молодіжних та дитячих громадських організацій, інститутів громадянського суспільства, виплачено 1,0 тис. Премій Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді в розбудові України; забезпечено діяльність Всеукраїнського молодіжного центру та Українського молодіжного фонду. До реалізації заходів та проектів було залучено понад 500 учасників.

На оздоровлення та відпочинок дітей було спрямовано 152,5 млн грн, за рахунок яких було оздоровлено 6,5 тис. дітей, а також надано фінансову підтримку дитячим оздоровчим таборам МДЦ «Артек», ДЦ «Молода гвардія».

На створення мережі спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, було спрямовано майже 118,0 млн грн, за рахунок яких створено 9 притулків, 31 денний центр, 25 консультативних служб, відремонтовано 1 денний центр, який був пошкоджений внаслідок обстрілів, створено укриття в 4 притулках та 2 денних центрах, а також збільшено кількість ліжко-місць у 3 притулках та 3 кризових кімнатах, які створено при денних центрах. На розвиток сімейних або наближених до сімейних форм виховання було спрямовано 1,2

млн грн, за рахунок яких надано підтримку 6 комунальним та 1 приватному малим груповим будинкам шляхом виплати державної допомоги дітям, які в них перебувають [16].

В умовах війни суттєвих руйнацій зазнав ринок праці України, адже бойові дії тривають там, де було зайнято більш як 10 млн працівників. Щонайменше 5 млн людей втратили роботу через повномасштабне російське вторгнення, у боях загинули сотні робітників, а через бойові дії країну покинули вже близько 7 млн людей, що суттєво підвищило рівень безробіття в країні [201].

Тому важливим напрямком бюджетних видатків на соціальний захист є допомога по безробіттю особам, які втратили роботу.

В Україні з 1 жовтня 2024 р. було збільшено мінімальний розмір допомоги по безробіттю, а максимальний залишився на тому ж рівні.

Так, з 1 жовтня 2024 р. він становить 3 600 грн. для:

- осіб, які за останні 12 місяців, що передували реєстрації в службі зайнятості, мають страховий стаж менше як 7 місяців;
- на період воєнного стану – внутрішньо переміщені особи (ВПО), особи, що проживають на тимчасово окупованій території та території, де ведуться бойові дії, якщо вони не мають усіх необхідних документів та зареєстровані як безробітні за спрощеною процедурою. Після надходження необхідних відомостей розмір виплати допомоги по безробіттю переглядається відповідно до законодавства;
- працівники та гіг-спеціалісти юридичних осіб, що перебувають у статусі резидента «Дія Сіті»;

1500 грн для:

- молодих осіб, які закінчили або припинили навчання в середньому або вищому навчальному закладі, та осіб, які звільнилися зі строкової військової служби і потребують сприяння в працевлаштуванні на перше робоче місце;
- осіб, які звільнені з останнього місця роботи з негативних причин

(наприклад, через прогул).

Згідно з законодавством, максимальний розмір допомоги з безробіття не може перевищувати розмір мінімальної заробітної плати на 1 січня відповідного року (у 2024 р. – 7100 грн) [182].

Зазначимо, що з квітня 2022 р. на період воєнного стану тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 90 календарних днів, а максимальний розмір виплат обмежений розміром мінімальної заробітної плати [176].

На наш погляд, в сучасних умовах, коли відбувається зниження рівня життя населення, доцільно повернути довоєнні стандарти надання зазначеної допомоги по безробіттю, зокрема, щодо терміну виплат по безробіттю та зняття обмежень щодо максимального їхнього розміру.

Вважаємо, що в пріоритеті державі має бути проведення активної, а не пасивної соціальної політики на ринку праці.

Так, за даними Державної служби зайнятості, станом на 22 листопада 2022 р. в Україні до суспільно корисних робіт було залучено понад 2000 безробітних до виконання суспільно корисних робіт у 6 областях в рамках проєкту «Армія відновлення». Зареєстрованих у статусі безробітних працівники отримували більше грошей, ніж допомога з безробіття, і приносили користь українському суспільству з відновлення держави.

Такі роботи проводяться в Сумській, Чернігівській, Київській, Донецькій, Полтавській та Рівненській областях. З грудня 2022 р. вони також були організовані у Волинській та Запорізькій області. Загалом, до цих суспільно корисних робіт залучені понад 2000 людей, які втратили роботу і перейшли в статус зайнятих осіб, отримуючи оплату за виконання робіт щонайменше 6700 грн. Найбільшу кількість безробітних залучили в Сумській – 664 особи та Київській областях – 509 осіб. В Полтавській області залучено 313 осіб, Донецькій – 262 особи, Чернігівській – 209 осіб, Рівненській – 67 осіб [28].

На наш погляд, такої кількості виконавців суспільно корисних робіт в

межах проєкту «Армія відновлення» вкрай недостатньо. Зважаючи на те, що у центрах зайнятості по всій Україні налічується біля 270 тис. тільки офіційно зареєстрованих безробітних громадян, доцільно кількісно розширити програму відновлювальних робіт, в тому числі за рахунок активного залучення всіх регіонів України.

До речі, види суспільно корисної зайнятості в рамках проєкту «Армія відновлення» залежно від регіону можуть бути різними, і, як правило, йдеться про:

- заготівлю дров для населення;
- розвантаження гуманітарної допомоги;
- облаштування підвальних приміщень у багатоповерхових будинках та муніципальних установах під укриття;
- зміцнення дамб, розчищення узбережжя водойм та річок;
- ремонтно-відновлювальні роботи у приміщеннях соціальної сфери;
- ліквідацію стихійних звалищ та облаштування полігонів твердих побутових відходів;
- проведення ремонтно-відновлювальних робіт (насамперед робіт, що виконуються на об'єктах забезпечення життєдіяльності громад);
- благоустрій міст та відновлення пошкоджених внаслідок війни об'єктів [190].

Окрім того, в Україні держава заохочує роботодавців, які створюють робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю.

Так, відповідно до статті 26 Закону України «Про зайнятість населення», роботодавцю, який працевлаштовує осіб з інвалідністю (яким надано статус безробітного, за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції), здійснюються компенсаційні виплати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове

державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць. Компенсація роботодавцю виплачується протягом одного року з дня працевлаштування особи з інвалідністю за умови збереження її зайнятості протягом 2 років [155].

Однак, досить часто виконання цієї норми законодавства України з боку роботодавців є формальним і не завжди спрямоване на забезпечення осіб з інвалідністю роботою та достойною заробітньою платою.

Важливою складовою державної політики соціального захисту в умовах російської військової агресії є соціальна підтримка військовослужбовців.

Так, військові після закінчення служби (звільнення або демобілізація), відповідно до законодавчої бази, можуть розраховувати на наступні виплати від держави.

1. Компенсація за неотримане речове майно. Сума розраховується на підставі закупівельної вартості майна, за цінами, що діють на час звільнення.

2. Одноразова грошова допомога. Після звільнення військові можуть отримати 50% місячної зарплати за кожен рік служби у разі звільнення за станом здоров'я.

3. Відшкодування за невикористану відпустку. Розмір компенсації вираховують за всі невикористані дні основної щорічної та додаткової відпусток.

4. Кошти для оздоровлення, розмір яких залежить від посадового окладу, виплат за званням і надбавки за вислугу років.

5. Матеріальна підтримка для розв'язання соціально-побутових питань. Сума не може бути вищою за місячне забезпечення службовця, з урахування всіх видів грошового забезпечення, крім винагород [21].

На жаль, через російську військову агресію, багато українців були змушені покинути свої домівки та стати внутрішньо переміщеними особами (ВПО), і вони мають право на щомісячну грошову допомогу від держави та міжнародних організацій.

Допомогу можуть отримати громадяни, які виїхали з населених пунктів, включених до переліку як території можливих бойових дій, активних бойових дій та тимчасово окуповані російськими військами. Внутрішньо переміщеним особам доступні виплати – по 2000 грн. / особу та по 3000 грн. на дітей та осіб з інвалідністю. Крім того, для ВПО діють декілька видів допомоги.

- Державна програма забезпечення тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб – ця програма забезпечує забезпечення житлом, харчуванням та медичним обслуговуванням для внутрішньо переміщених осіб.

- Волонтерські організації також працюють з внутрішньо переміщеними особами та надають допомогу з житлом, харчуванням та іншими потребами.

- Центри соціальних служб можуть надавати допомогу внутрішньо переміщеним особам з проживанням, здоров'ям та іншими потребами [57].

Отже, соціальний захист населення, надання допомоги постраждалим в умовах війни в Україні є надзвичайно важливою функцією держави. А одним з головних завдань формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту має стати забезпечення громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою (наскільки це можливо в умовах воєнного стану) та побудова системи надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближену до кращих європейських практик в повоєнний період. Ефективне реагування на сучасні виклики та загрози потребують відповідної трансформації державної соціальної політики в Україні, яка забезпечить скоординовану, законодавчо регламентовану діяльність її суб'єктів, спрямовану на соціальний захист населення в умовах воєнного стану в країні. Державна політика соціального захисту населення в умовах воєнного стану має також всебічно сприяти забезпеченню обороноздатності та економічного розвитку країни та подальшої повоєнної її відбудови.

Таким чином, рівень соціального захисту в Україні за визначеними

напрямами свідчить про недостатній рівень результативності державної політики у зазначеній сфері через: російську військову агресію; невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого соціально-економічного розвитку країни тощо. Однак, незважаючи на це, є певні зрушення, які свідчать про підвищення ефективності державної політики соціального захисту в Україні, а саме: активне просування в питаннях європейської інтеграції; результативна протидія російській військовій агресії в Україні; активне законодавче реформування у сфері забезпечення соціального захисту; потужна фінансова підтримка країн світу та міжнародних організацій, що в цілому сприятиме підвищенню рівня соціального захисту в Україні в сучасних умовах.

2.3. Проблеми і суперечності формування та реалізації державної політики соціального захисту

Соціальний захист населення, надання допомоги постраждалим в умовах війни в Україні є надзвичайно важливою функцією держави. А одним з головних завдань формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту має стати забезпечення громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою (наскільки це можливо в умовах воєнного стану) та побудова системи надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближену до кращих європейських практик в повоєнний період.

На жаль, війна в Україні призвела до значних втрат робочих місць та доходів у приватному секторі, втрати купівельної спроможності українців, а також відбулося значне зниження рівня соціального захисту населення.

За даними Мінекономіки, на рівень оплати праці у 2023-2024 рр. продовжують впливати фактори 2022 р. – наслідки активних бойових дій на значній території України, а саме: тимчасова втрата значної території; руйнування інфраструктури та підприємств (або їхнє пошкодження, що

зумовило припинення діяльності); суттєві перманентні руйнування логістики; значна кількість людей працездатного населення за кордоном та у лавах Збройних сил України, що створює значні структурні дисбаланси на ринку праці [206].

Попри значний обсяг соціальних видатків, якість соціальних послуг та інших заходів соціального захисту в Україні досі залишається відносно низькою порівняно з іншими країнами, а соціальні потреби найбільш вразливих категорій населення не задовольняються достатньою мірою.

Незважаючи на значний рівень видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, він є доволі низьким у порівнянні з розвинутими країнами. Так, обсяг коштів, які виділяються на соціальну сферу з державного та місцевих бюджетів, з урахуванням видатків державних цільових позабюджетних фондів та видатків на охорону здоров'я, а також видатків на забезпечення житлом окремих категорій громадян, рівень державного фінансового забезпечення соціальних видатків на одну особу в Україні залишається одним із найнижчих серед країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у частині видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення з урахуванням індексу купівельної спроможності (за методологією ОЕСР) [99].

Сучасний український ринок праці хоча і перебуває у досить статичному стані: в основних секторах економіки не очікується як різкого зростання вакансій, так і сплеску звільнень, втім, очікування є негативними, тому компанії звільнятимуть працівників набагато частіше, ніж найматимуть нових практично у всіх ключових сферах.

Про це йдеться у результатах відповідного опитування Національного Банку України, яке проведене у 2024 р. [206].

Так, менеджмент підприємств сфери послуг планує: залишати поточну кількість працівників – 77%; наймати нових – 5%; проводити звільнення – 18%, що майже вчетверо перевищує кількість тих, хто готовий збільшувати штат. Серед підприємств сфери промисловості: залишати поточну кількість

працівників – 69%; наймати нових – 10%; проводити звільнення – 21%, що більш ніж удвічі перевищує кількість тих, хто готовий збільшувати штат. Серед торгових підприємств: залишати поточну кількість працівників – 74%; найматимуть нових – 6%; проводитимуть звільнення – 20%, що у понад 3 рази перевищує кількість тих, хто готовий збільшувати штат. Сфера будівництва стала єдиною, де кількість компаній, які планують звільнення, не домінуватиме над тими, хто готується розширювати штат. Втім, очікувати загального зростання кількості працівників тут теж не варто – адже і наймати нових, і звільняти співробітників мають намір по 24% компаній. Ще 52% підприємств цієї сфери планують залишати поточну кількість працівників. Водночас українські роботодавці підвищують зарплати своїм співробітникам з метою утримання персоналу та залучення нових висококваліфікованих працівників в умовах нестачі трудових ресурсів в країні. Зокрема, середня зарплата у вакансіях на сайтах роботи зросла у липні 2024 р. до 19 553 грн – з біля 17 000 на початку року [206].

На жаль, в умовах російської військової агресії та запровадженого в країні воєнного стану спостерігається падіння соціальних стандартів, а також тимчасове їх заморожування. Прожитковий мінімум не підвищували в 2014 р., а також після початку повномасштабної війни у 2022 р. В 2025 р. рівень соціальних стандартів (мінімальна пенсія, мінімальна зарплата та прожитковий мінімум) залишається на рівні 2024 р. [41], що продиктовано необхідністю заощаджувати бюджетні кошти та скорочувати видатки в умовах повномасштабної війни та збільшенням потреб на оборону. В умовах інфляції та послаблення національної валюти суттєвих втрат у реальних доходах зазнають соціально вразливі категорії громадян. Зазначена економія передусім зачепить найбідніших українців, які мають заробітну плату на рівні мінімальної, а пенсії залежать від прожиткового мінімуму. Саме серед таких українців найбільший рівень бідності, коли доходів не вистачає на задоволення найнеобхідніших потреб – збалансоване харчування. За даними Світового банку, в Україні за межею бідності перебуває 29% населення, і цей

показник може суттєво погіршитись в умовах замороження соціальних стандартів.

До останнього часу сфера соціальних послуг в Україні залишалася низькоефективною, оскільки більшість із них надавалися через понад 15 застарілих інформаційних систем, які часто дублювали функції одна одної, не були синхронізовані з новітніми технологіями, а необхідність працювати одразу з кількома системами для опрацювання однієї заявки значно погіршувала якість надання такої послуги (рис. 2.5).

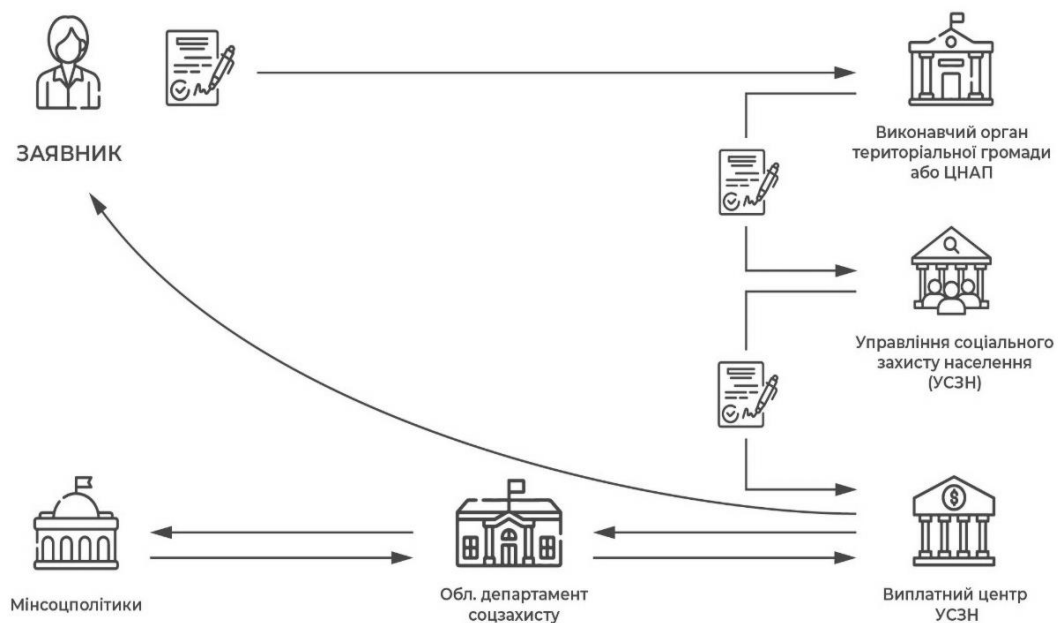


Рис. 2.5. Процедура отримання соціальної допомоги в Україні до запровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери [165].

Як наслідок, звернення населення до державних органів за соціальною допомогою чи пільгами оберталось тривалим стоянням в чергах та втраченим часом через незрозумілий порядок оформлення документів, некомпетентністю і неефективністю чиновників та їх корупційними зловживаннями, необхідністю збирання численних довідок та тривалим очікуванням на соціальну допомогу чи соціальну послугу.

Так, від моменту подачі заяви до отримання допомоги проходило 1,5-2

місяці, а для її опрацювання були залучені 9-10 фахівців. При цьому щороку заводилося до 18 млн. паперових справ, на які витрачалося до 270 млн. листків паперу. Для оформлення соціальної допомоги людині потрібно було пройти довгий бюрократичний ланцюжок. Спочатку особа зверталася із заявою до ОТГ або ЦНАПу. Чинovníки реєстрували звернення та передавали його в Управління соціального захисту населення, а звідти перевірена інформація про заявника надходила у виплатний центр, який видавав соціальну допомогу. При цьому за коштами виплатний центр часто звертався у вищі інституції, що займало додатковий час [165].

Тобто багато років отримання державної соціальної підтримки було дуже забюрократизованим і не прозорим процесом.

Загальновідомо, що на соціальну сферу в Україні щорічно витрачається понад 700 млрд. грн. (субсидії, соціальні виплати, пенсійні виплати тощо), які складно відстежити, а тому до 10% всіх соціальних виплат є неефективними [165].

За іншими даними, в Україні надається понад 100 видів соціальних послуг, на які з Державного бюджету щороку виділялося біля 800 млрд. грн. При цьому установи соціального захисту приймали до 7 млн. заяв у паперовому вигляді, а українцям потрібно було звертатися у декілька державних установ для того, щоб зібрати всі необхідні довідки для отримання соціальних послуг [10].

Зрозуміло, що подібна практика не задовольняла населення країни і вимагала відповідних реформ у системі надання державою соціальних послуг.

Наявність зазначених проблем спонукало Міністерство соціальної політики розробити і впровадити Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС), тобто значно спрощений і швидкий спосіб призначення, нарахування і виплати населенню соціальної допомоги та надання соціальних послуг шляхом автоматизації і централізації всіх процесів в соціальній сфері.

Робота над запуском системи розпочалася у травні 2021 р. і триває до

сьогодні. До запровадження ЄІССС чимало напрямків соціальної підтримки були не прозорими і не доступними. Громадяни не мали рівного доступу до соціального захисту і необхідно було відвідувати кабінети чиновників з численними паперовими довідками [165].

До запровадження Єдиної інформаційної системи соціального захисту все було набагато складніше, адже звернутися по соціальну допомогу не можна було онлайн, а отримання соціальних виплат невинновданно зтягувалося. Кількість спеціалістів, які займаються обробкою звернень, була значною, а продуктивність їх праці - низькою. Крім того, відсутність діджиталізації процесу потребувала значних витрат паперу, адже не можна було зареєструвати звернення в Дії або у ЦНАП чи виконкомі ОТГ.

Впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери спростило життя отримувачам, яким більше не потрібно чекати на соціальну допомогу 1–2 місяці, а оформлення допомоги тепер займає лише 1–2 дні. Запуск Єдиної інформаційної системи соціальної сфери в Україні має дозволити заощадити до 11 млрд. грн. бюджетних коштів щороку. Планується, що функціоналом Єдиної інформаційної системи соціальної сфери у 2023 р. буде охоплено більше 80% процесів, а орієнтовно за підсумками 2024 р. – 100% процесів в соціальній сфері. [165].

Однак досить часто заплановані показники в Україні залишаються тільки на папері. І хоча запровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери значно спростила процедуру отримання соціальної допомоги в Україні, існують інші перешкоди, які не дозволяють системі соціального захисту працювати максимально прозоро та відкрито без бюрократичних перепонів.

Саме тому органи державної влади всіх рівнів мають докласти максимум зусиль для того, щоб впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери стало дієвим інструментом формування та реалізації ефективної та результативної державної політики соціального захисту в Україні.

Особливо важливим стало запровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери в умовах воєнного стану в Україні для полегшення процедури надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам (ВПО).

Так, з 1 жовтня 2022 р. Міністерство соціальної політики України запровадило у всіх регіонах країни Єдину інформаційну систему соціальної сфери, яка дозволить внутрішньо переміщеним особам отримувати послуги за місцем свого фактичного перебування. Це дозволить централізувати призначення, нарахування та виплати для ВПО, значно прискорить отримання допомоги та розв'язання проблемних питань переселенців. Завдяки ЄІССС органи соціального захисту надаватимуть послуги незалежно від того, яка адреса вказана у особи в документах. Наприклад, раніше внутрішньо переміщена особа, яка переїхала з м. Харкова, отримала довідку ВПО у м. Львові, а потім перемістилася у м. Тернопіль, то всі питання вона не могла вирішити у фактичному місці перебування, що в умовах повномасштабної війни не дозволяло максимально убезпечити українців і ускладнювало процедуру надання їм соціальних послуг [63].

Відсутність Єдиної інформаційної системи соціальної сфери не дозволяла централізувати призначення, нарахування та виплати для ВПО, та не забезпечувало прискорення оформлення допомоги та вирішення всіх проблемних питань переселенців [22].

Відтепер, коли Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС) стала доступною в управліннях соціального захисту населення по всій території України, кожен переселенець може скористатися соціальними послугами за місцем свого фактичного перебування. Зокрема, внутрішньо переміщені особи в будь-якому регіональному управлінні соціального захисту можуть отримати наступні послуги [22]:

- швидко змінити у довідці ВПО неактуальне місце проживання;
- виправити помилкові чи некоректні дані у заяві на отримання довідки ВПО;

- з'ясувати й усунути причину затримки допомоги на проживання;
- легко перейти на обслуговування від одного до іншого управління соціального захисту у разі зміни місця фактичного перебування;
- знятися з обліку як внутрішньо переміщена особа.

Слід зазначити, що існуюча в Україні система адміністрування соціальних програм є складною і не забезпечує повною мірою своєчасність надання адміністративних послуг соціального характеру. Потребують удосконалення процеси уніфікації практики надання соціальних послуг, підзвітність місцевих органів виконавчої влади, координація дій та співпраця органів місцевого самоврядування (особливо об'єднаних територіальних громад), системний моніторинг і контроль за цільовим використанням коштів, передбачених для соціальних виплат, контроль за дотриманням державних стандартів під час надання соціальних послуг, потребує удосконалення механізм контролю забезпечення прав дітей тощо. Вагомою проблемою є відсутність чіткого розмежування повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, непоодинокими є випадки дублювання повноважень.

На базовому рівні залишаються недостатніми ресурсна спроможність і кадровий потенціал щодо виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень у сфері соціального захисту і забезпечення прав дітей відповідно до потреб жителів територіальної громади. Адже біля 20% спроможних об'єднаних територіальних громад, яким надавалася технічна підтримка для організації соціального захисту не забезпечені фахівцями з питань соціального захисту, а 40 % - фахівцями із соціальної роботи. Мережа закладів соціального захисту, підпорядкованих місцевим органам виконавчої влади, є високовитратною і не задовольняє потреб жителів територіальних громад у комплексній соціальній підтримці [162].

Окрім того, у переважній більшості територіальних громад країни не створено комунальних надавачів соціальних послуг, не проводиться

соціальна робота, не налагоджено співпрацю із структурними підрозділами соціального захисту місцевих органів виконавчої влади, громадськими організаціями і, відповідно, жителі таких територіальних громад не отримують належної їм соціальної підтримки. Така ситуація не сприяє зацікавленості у визначенні потреб жителів територіальних громад і забезпеченні їх доступними адміністративними та базовими соціальними послугами за місцем проживання, що є неприйнятним в умовах реформування територіальної організації влади в Україні [162].

Слід зазначити, що високий рівень бідності в Україні, особливо серед сімей із дітьми або непрацездатними особами працездатного віку та сімей, де один із членів має інвалідність, свідчить про недостатню ефективність державної підтримки найбільш соціально незахищених категорій населення, тобто соціальні потреби найбільш незахищених прошарків населення задовольняються недостатньою мірою.

І це при тому, що надання соціальної допомоги та інші заходи соціального захисту не завжди спрямовуються на задоволення потреб найбідніших чи найбільш соціально незахищених категорій населення, що призводить до неефективного використання бюджетних коштів. А деякі види соціальної допомоги взагалі надаються без урахування розміру доходів громадян. Як наслідок, багато домогосподарств, які не завжди потребують соціальної допомоги з боку держави – отримують її. В той же час, соціальна допомога, що надається домогосподарствам, які справді її потребують, не достатня для того, щоб задовольнити навіть найнагальніші їх потреби [259].

Крім того, на ефективність української системи соціального захисту та соціального забезпечення негативно впливає відсутність двох важливих складових, а саме: системи оцінювання впливу різних заходів соціального захисту на становище їх одержувачів та системи ефективного обліку громадян, які потребують соціального захисту з боку держави [175].

По-перше, важко визначити ефективність окремих заходів соціального захисту та програм соціального спрямування, якщо немає системи, яка б

дозволила оцінити їх вплив на зниження рівня бідності чи вирішення інших соціальних проблем.

По-друге, за відсутності ефективної системи обліку (наповненого єдиного реєстру) потенційних одержувачів різних видів соціального захисту важко визначити сім'ї, які найбільше потребують підтримки з боку держави. Як наслідок, тільки третина сімей, на які спрямовуються різні заходи соціального захисту та соціальної підтримки з боку держави, належать до бідних чи інших соціально незахищених категорій громадян. Тобто багато домогосподарств, які фактично за більшістю ознак не можна віднести до бідних, отримують значну частку соціальних трансфертів за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів [175].

Отже, система заходів соціального захисту та існуючі програми соціального спрямування не є ефективними засобами зниження рівня чи подолання бідності в Україні. Це також означає, що обсяг соціальних трансфертів, які мають на меті зниження рівня бідності, можна значно зменшити у разі, якщо вони будуть адресними і спрямовуватимуться безпосередньо малозабезпеченим категоріям населення [259].

За таких умов є нагальна потреба проведення комплексного аналізу системи існуючих заходів соціального захисту та видів соціального забезпечення, щоб запровадити механізми, які дозволять надавати соціальну допомогу та інші заходи соціальної підтримки тільки тим категоріям населення, які дійсно її потребують [174], в тому числі пенсіонерам.

Адже, незважаючи на поступове збільшення рівня мінімальної пенсії, пенсіонери залишаються однією із найменш соціально захищених категорій населення.

Станом на 31.12.2023 р. чисельність пенсіонерів в Україні становила 10,5 млн осіб, а середній розмір пенсії склав 5385,25 грн [87].

За статистикою, кожен сьомий пенсіонер отримує пенсію у розмірі прожиткового мінімуму або нижче. Також варто зазначити, що 90% пенсіонерів в Україні відносяться до категорії бідних, а діюча пенсійна

система не забезпечує важливого зв'язку між зусиллями і винагородою: збори на пенсійне страхування високі, а пенсійні виплати неадекватно низькі [8].

Більше того, в Україні шахраї знаходять нові способи, щоб нажитися на пенсіонерах.

Так, зловмисники створили в месенджері Telegram чат-бот «Пенсійний фонд України», використовують логотип державного управління і діють від імені ПФУ, інформуючи громадян про отримання фінансової допомоги у розмірі 2220 гривень на кожного члена сім'ї, які постраждали у зв'язку з російським вторгненням. Аферисти пропонують людям подати заявку на отримання коштів, для цього українцям потрібно вказати особисті дані, зокрема, реквізити банківських рахунків, куди нібито буде нараховано допомогу від Пенсійного фонду. До речі, у ПФУ наголосили, що не мають жодного відношення до зазначеного чат-боту і звернулися до правоохоронців з проханням вжити відповідних заходів щодо шахраїв [4] і покарання зловмисників має бути невідворотнім та суворим.

Як вже зазначалося, значна кількість населення України постраждала і виїхала з постійних місць проживання. Мільйони українців залишилися без житла і доходів, та вимушено переїхали до інших регіонів.

Починаючи з 2014 р. в Україні зареєстровано 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них 3,6 млн. – громадяни, які вперше покинули своє місце проживання після повномасштабного вторгнення в Україну. Кількість отримувачів допомоги на проживання у грудні 2023 р. становила 2,5 млн осіб [87].

На жаль, отримання компенсацій та виплат досить часто – це складний і тривалий процес.

Так, постраждалим від війни українцям декларативно надається допомога від багатьох міжнародних організацій: ООН, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Міжнародної федерації товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця (IFRC), Товариства Червоного Хреста, МВФ,

Світового банку та інших. Тільки в Україні внутрішньо переміщених осіб понад 8 млн, а також ще 4,8 млн осіб перебувають за кордоном, які можуть претендувати на отримання коштів від різних міжнародних організацій, але, на жаль, більшість із них стикається зі значними проблемами щодо верифікації та отримання соціальної допомоги від перелічених вище міжнародних організацій. Адже на практиці отримання цієї допомоги пов'язане з чергами, процедурами, різними ускладненнями в процесі отримання коштів [164].

Зазначена ситуація щодо реалізації міжнародних гуманітарних ініціатив на території України зумовлюють потребу переосмислити роль Міністерства соціальної політики України та Міністерства цифрової трансформації України у вирішенні позначених проблем. Потрібно відходити від практики, коли переміщена особа сама знаходить відповідну програму допомоги, верифікується, намагається вирішити супутні проблеми, пов'язані з реєстрацією, відстоювати черги, отримувати додаткові сертифікати, довідку на право отримання допомоги й довго її чекати. Потрібна активна переговорна позиція зазначених міністерств із міжнародними організаціями щодо спрощення умов надання виплат, допомоги, грантів тощо, а також забезпечення прозорості та усунення численних бюрократичних перешкод. Нагального реформування на рівні міністерств соціальної політики і цифрової трансформації потребує система отримання допомоги, а саме – її цифровізації та спрощення, наприклад, через сервіси «Дія», «Приват24» або «Ощад24/7», якими користується абсолютна більшість населення України. Доцільно було б до цих сервісів «прив'язати» платіжну картку та заводити на неї всі міжнародні програми, гранти та фінансову допомогу автоматизовано, без зайвих процедур, централізовано вирішивши з відповідними міжнародними гуманітарними організаціями механізм перерахування коштів і звітності [164].

Розробка та впровадження на рівні Міністерства соціальної політики та Міністерства цифрової трансформації нових підходів та інструментів

залучення у соціальну сферу коштів міжнародних донорів і організацій (мінімум на 1,5–3 млрд дол. щомісяця [164]) для соціального захисту постраждалого від війни населення дозволить покращувати соціальне забезпечення постраждалого від війни населення.

Ще однією проблемою формування та реалізації державної політики соціального захисту є реалізація міжнародно-правових зобов'язань України в національному законодавстві, яке стосується зазначеної сфери. Адже досить часто закони з питань ратифікації міжнародних договорів у соціальній сфері приймаються без одночасного внесення відповідних змін до законодавства України (скасування діючих або прийняття нових законів), яке не відповідає взятим державою міжнародним зобов'язанням.

Загалом, суттєвою законодавчою проблемою для формування та реалізації державної політики соціального захисту є відсутність єдиного кодифікованого акта (кодексу), у якому встановлювалися б загальні підходи до регулювання системи соціального захисту в Україні, а також було визначено перелік критеріїв і підстав, що дають право на соціальний захист з боку держави та визначають характер і обсяг державних соціальних гарантій. Тому доцільним є розробка та Соціального кодексу України [175].

Окрім того, суттєвою перешкодою для подальшої інтеграції України до Європейського Союзу може стати її здебільшого декларативне приєднання до європейської системи соціальних стандартів та неможливість досягнення їх рівня в короткостроковій перспективі. Адже, в кінцевому рахунку соціальні гарантії в Україні мають відповідати європейським стандартам та підвищитися до рівня Європейського Союзу, а саме: питома вага оплати праці у ВВП на рівні 55–65%, співвідношення мінімальної заробітної плати і середньої заробітної плати не нижче 55%, а також зростання мінімальної заробітної плати відносно прожиткового мінімуму на працездатну особу більш як у 3 рази, середньої заробітної плати – відповідно у 5-6 разів, середньої пенсії відносно прожиткового мінімуму на особу, яка втратила працездатність, – близько 4 разів [154].

Отже, на основі вищезазначеного, можна укласти, що російська військова агресія і запровадження воєнного стану в країні значно погіршили рівень соціального захисту населення України через такі причини:

- руйнування об'єктів соціальної інфраструктури, втрата доступу до особистих справ бенефіціарів соціальної підтримки;
- зростання навантаження на систему соціальної підтримки та соціального страхування населення через постійне збільшення кількості громадян, які потребують отримання соціальних, реабілітаційних послуг та соціальних виплат при одночасному зменшенні надходжень до державного, місцевого бюджетів та фондів загальнообов'язкового пенсійного та соціального страхування;
- спеціалісти сфери соціальної підтримки населення також стають вимушеними переселенцями, що впливає на якість обслуговування населення;
- ускладнення верифікації інформації щодо фактичної кількості як дорослих, так і дітей, які потребують соціального захисту та соціальної підтримки;
- недостатнє покриття громад мережею закладів, які надають соціальні, реабілітаційні послуги під час війни, особливо на територіях масового перебування переселенців;
- система соціальної підтримки не встигає адаптуватися до значних міграційних рухів населення, що ускладнює здійснення соціальних, страхових та пенсійних виплат громадянам;
- унеможливлення отримання громадянами України, які проживають у зоні активних бойових, на прифронтових територіях, на тимчасово непідконтрольних територіях України, належних їм виплат та соціальних послуг [158].

Основними проблемами та викликами в системі соціального захисту України є значна кількість неструктурованих, необґрунтованих пільг, дотацій і соціальних виплат, не підкріплених фінансовою спроможністю держави, а

також недостатня адресність та ефективність використання соціальних виплат, відсутність пріоритизації соціальних видатків, що розпорошує фінансові ресурси держави та не сприяє вирішенню існуючих проблем бенефіціарів. Це є наслідком радянської екстенсивної соціальної політики: чим більше пільг, дотацій і соціальних виплат надано громадянам, тим вища соціальна захищеність громадян. При цьому не враховувалися економічні можливості держави, доцільність та якість соціального забезпечення, що становить загрозу соціально-економічній стабільності держави та потребує удосконалення державної політики соціального захисту [158].

Таким чином, аналіз сучасного стану системи соціального захисту в Україні дає підстави зробити загальний висновок щодо її невідповідності необхідному рівню забезпечення через відсутність на державному рівні скоординованих дій щодо комплексного реформування, що призвело до негативних явищ в зазначеній сфері. В умовах воєнного стану існує безліч проблем та суперечностей у питаннях забезпечення соціальним захистом вразливих груп населення, а тому обґрунтування напрямів трансформації державної політики соціального захисту в Україні набувають особливої актуальності, адже вкрай необхідним є подолання наявних викликів та розв'язання існуючих суперечностей у соціальній сфері України шляхом визначення та реалізації перспективних завдань та напрямків реформування системи публічного управління системою соціального захисту.

Висновки до другого розділу

1. Повномасштабне російське вторгнення в Україну, запровадження воєнного стану в країні стало величезним викликом для системи соціального захисту. Власне сутність соціальних послуг полягає в тому, що вони надаються людям, які опинились у біді і не можуть самотійно з цим впоратись. Шкода (психологічна, матеріальна, фізична), що завдана війною, бойовими діями, тимчасовою окупацією територій є одним із чинників, який

негативно впливає на життя людей, сімей (особливо сімей з дітьми), тому сьогодні більшість громадян України потребують допомоги держави через соціальних працівників у питаннях забезпечення необхідного рівня їх соціального захисту, що надзвичайно складно зробити в умовах бюджетного дефіциту.

2. Питома вага видатків Державного бюджету на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є доволі значною навіть у порівнянні з розвинутими країнами – 11,7 % за підсумками 2023 р. Загалом, обсяг видатків загального фонду державного бюджету у 2023 р. на соціальне забезпечення (пенсії, допомоги, стипендії) збільшилися проти аналогічного періоду 2022 р. на 18,4 млрд грн, або на 3,6 % до 527,8 млрд гривень. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за зведеним бюджетом збільшилися на 12,9 % до 514,1 млрд грн, за державним бюджетом – на 10,2 % до 469,3 млрд гривень. Завдяки постійній потіжній підтримці міжнародних партнерів нашої країни у 2023 р. вдалось профінансувати всі пріоритетні видатки вчасно та у повному обсязі, в тому числі пенсії та соціальні виплати. В умовах воєнного стану та складної економічної ситуації в Україні було закумулювати достатній обсяг ресурсу задля здійснення найнеобхідніших соціальних, гуманітарних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності та соціального захисту населення, на підтримку внутрішньо переміщених осіб.

3. В умовах російської військової агресії та запровадженого в країні воєнного стану спостерігається падіння соціальних стандартів, а також тимчасове їх заморожування. Прожитковий мінімум не підвищували в 2014 р., а також після початку повномасштабної війни у 2022 р. В 2025 р. рівень соціальних стандартів (мінімальна пенсія, мінімальна зарплата та прожитковий мінімум) залишається на рівні 2024 р., що продиктовано необхідністю заощаджувати бюджетні кошти та скорочувати видатки в умовах повномасштабної війни та збільшенням потреб на оборону. В умовах інфляції та послаблення національної валюти суттєвих втрат у реальних

доходах зазнають соціально вразливі категорії громадян. Зазначена економія передусім зачепить найбідніших українців, які мають заробітну плату на рівні мінімальної, а пенсії залежать від прожиткового мінімуму. Саме серед таких українців найбільший рівень бідності, коли доходів не вистачає на задоволення найнеобхідніших потреб – збалансоване харчування. За даними Світового банку, в Україні за межею бідності перебуває 29% населення, і цей показник може суттєво погіршитись в умовах замороження соціальних стандартів.

4. Основними проблемами та викликами в системі соціального захисту України є значна кількість неструктурованих, необґрунтованих пільг, дотацій і соціальних виплат, не підкріплених фінансовою спроможністю держави, а також недостатня адресність та ефективність використання соціальних виплат, відсутність пріоритизації соціальних видатків, що розпорошує фінансові ресурси держави та не сприяє вирішенню існуючих проблем бенефіціарів. Це є наслідком радянської екстенсивної соціальної політики: чим більше пільг, дотацій і соціальних виплат надано громадянам, тим вища соціальна захищеність громадян. При цьому не враховувалися економічні можливості держави, доцільність та якість соціального забезпечення, що становить загрозу соціально-економічній стабільності держави та потребує удосконалення державної політики соціального захисту.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики соціального захисту

В останні десятиліття у світі було досягнуто певного прогресу у соціальній сфері, а саме відбулося розширення застосування інструментів соціального захисту серед різних груп населення, а також було створено нові системи соціального захисту, які включають відповідні мінімальні рівні соціальних стандартів.

Адже пандемія COVID-19 розкрила глибоко вкорінені нерівності і значні прогалини в охопленні, всеосяжності і адекватності соціального захисту в усіх країнах світу. Коронакриза посилила поширені виклики, такі як високі рівні економічної нестабільності, тривала бідність, зростаюча нерівність, широкий масштаб неформальності і крихкість суспільного договору. COVID-19 також показала вразливість мільярдів людей, які, як здавалося, жили відносно благополучно, але виявилися незахищеними належним чином від викликаних пандемією соціально-економічних потрясінь. Зіткнувшись з соціально-економічними наслідками пандемії, урядам країн світу стало важко (і навіть неможливо) ігнорувати певні групи населення, зокрема дітей, людей похилого віку, осіб, які забезпечують безкоштовний догляд, жінок і чоловіків, які задіяні в різних формах зайнятості та неформальній економіці, які були недостатньо захищені або повністю не захищені в рамках існуючих програм соціального захисту. Як наслідок, пандемія підштовхнула країни світу до безпрецедентних політичних (публічно-управлінських) дій, в першу чергу, у сфері соціального захисту.

Тобто COVID-19 викликав небачену реакцію урядів різних країн світу, які мобілізували можливості соціального захисту, як першочергову відповідь з метою захисту здоров'я, зайнятості і доходів населення, а також забезпечення стабільності у суспільстві. Там, де це було необхідно, уряди розширили охоплення на раніше незахищені групи, підвищили розмір існуючих виплат або ввели нові пільги, адаптували адміністративні механізми та механізми надання послуг і залучили додаткові фінансові ресурси. Проте, незважаючи на певну міжнародну підтримку, багатьом країнам з низьким і середнім рівнем доходу – на відміну від країн з високим рівнем доходу – з труднощами вдавалося забезпечувати рівномірний соціальний захист і фінансове стимулювання, щоб стримати несприятливі наслідки пандемії так, як це вдалося зробити країнам з високим рівнем доходу [56].

Відновлення соціально-економічної сфери залишається невизначеним, і вирішальне значення, як і раніше, буде надаватися збільшенню витрат на соціальний захист. В своїх прогнозах МВФ попереджає про нерівномірне відновлення економіки, внаслідок якого багатші країни переживають швидкий економічний підйом, а країни з низьким рівнем доходу втрачають недавно завойовані позиції в сфері розвитку і знаходяться на роздоріжжі щодо визначення траєкторії подальшого розвитку їхніх систем соціального захисту. Коронакриза переконливо довела, що вирішальну роль в забезпеченні необхідного рівня соціального захисту відіграють інвестиції. На жаль, в сучасних умовах багато країн стикаються зі значними бюджетними обмеженнями.

Слід зазначити, що країни світу, в залежності від рівня їхнього розвитку, у питаннях подальшого формування та розвитку державної політики соціального захисту реалізують різні стратегії: або реалізують «стратегію високого рівня» (максималістський підхід) з метою посилення систем соціального захисту (розвинуті країни) або здійснюють «стратегію низького рівня» (мінімалістський підхід), який полягає у скороченні ресурсів,

що виділяються на соціальний захист (країни з низьким і середнім рівнем розвитку) [56].

Стратегічна мета подальшого світового розвитку має передбачати посилення зусиль щодо побудови комплексних, універсальних, адекватних та стійких систем соціального захисту, які гарантують гідний рівень соціального захисту та базовий рівень соціального забезпечення протягом усього життя людини на протигагу мінімалістському підходу, який не забезпечує належного інвестування соціального захисту і прирікає країни світу на існування у форматі «низький рівень соціальних витрат – низький рівень людського розвитку – низькі темпи сталого розвитку країн».

Окрім того, провідні країни світи продовжують активно розвивати соціальну економіку – підприємства з корпоративною соціальною відповідальністю, громадського сектору, кооперативів та соціальних підприємств. Поняття соціального підприємництва існує ще з 1950-х років, а, наприклад, у ЄС нараховується понад 2 млн. соціальних підприємств, тобто біля 10% усього бізнесу. Понад 11 мільйонів людей працівників ЄС (біля 6%) працюють на підприємствах соціальної економіки. Лише протягом останнього десятиліття 16 країн ЄС ухвалили нові законодавчі ініціативи, а 11 країн створили чітку політику підтримки соціальної економіки [204].

Слід відзначити, що державна політика соціального захисту, яка формується та реалізується на національному рівні, значною мірою залежить від процесів, які відбуваються в глобальному середовищі, тобто існує певний зв'язок між внутрішньою та зовнішньою політикою держави у зазначеній сфері. Іншими словами, країни досить часто реалізують державну політику соціального захисту не ізолювано один від одної, а шляхом міжнародного співробітництва, що потрібно враховувати у питаннях формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні, особливо в умовах євроінтеграційних процесів.

Сучасна державна політика соціального захисту провідних країн світу здебільшого базується на принципі «соціальний захист через економічний

розвиток», тобто тісного взаємозв'язку та взаємозалежності завдань соціального захисту та стійкого соціально-економічного розвитку. Цей принцип дозволяє визначати цілі сталого розвитку та добиватися їх реалізації в умовах викликів та загроз для соціального захисту відповідних категорій населення та суспільства в цілому. Країни з ринками, що розвиваються, і країн з низькими доходами розвиток держави добробуту «гальмується» численними бюджетними обмеженнями та борговими зобов'язаннями, а розвинені країни демонструють високий рівень перерозподільчої активності (соціальні витрати по відношенню до ВВП), а велика частина так званих соціальних інвестицій спрямовується в освіту, охорону здоров'я та розвиток інституційної бази суспільства та системи публічного управління. Тобто однією з важливих складових так званої держави добробуту у перспективі має стати якість інститутів, що сприяє підвищенню загального економічного та соціального благополуччя в країні.

Формування та реалізація відповідної державної політики соціального захисту сприяє збереженню і розвитку людського потенціалу, соціальній стабілізації суспільства, позитивно впливає на економічний розвиток, підвищує купівельну спроможність населення, позитивно впливає на пропозицію робочої сили. Все це сприяє запобіганню бідності та стримуванню нерівності, підвищенню людських можливостей та продуктивності, зміцненню гідності, солідарності, справедливості та приданню нової сили суспільному договору. Більше того, забезпечення усебічного соціального захисту і реалізація права людини на відповідне соціальне забезпечення для всіх є фундаментом людино-орієнтованого підходу щодо досягнення соціальної справедливості [56] та відповідає цілям побудови так званої держави добробуту.

Досить ґрунтовно ідея та типології держави добробуту розглядалися у відомій науковій роботі Г. Еспінг-Андерсена на тему: «Три світи капіталізму добробуту». Вчений, спираючись на кілька ключових соціальних індикаторів (наприклад, рівень декоммодифікації, стратифікації, резидуальності), на

основі аналізу даних 1980-х рр., виділив три моделі держави добробуту: ліберальну, консервативну та соціал-демократичну [219].

Ліберальна модель соціальної політики (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Ірландія, Нова Зеландія тощо) характеризується пасивною роллю держави і базується на принципах «страхової сітки» та соціальної патології, згідно з якими під соціальний захист потрапляють лише ті категорії населення, які не здатні самостійно забезпечити свій добробут (соціально-незахищені), а також дуалізм держави та ринку в соціальному страхуванні, забезпеченні житлом, освіти, медичному обслуговуванні, благодійності тощо. У межах цієї моделі соціального захисту надаються переважно адресні соціальні послуги, що сприяють репродукуванню соціальної нерівності (адресні послуги нужденним верствам населення посилюють їхню стигматизацію в «моделі соціальної допомоги»).

Консервативна модель соціальної політики (Німеччина, Франція, Швейцарія, Японія тощо) характеризується координуючою роллю держави сповідує принципи субсидіарності (участь різних секторів економіки у сфері соціального захисту) та солідарності (можливість інституцій нижчого рівня звернутися за допомогою до інституцій вищого рівня без загрози втрати контролю за своєю діяльністю), а також необхідності забезпечення рівноваги патерналістського інструментарію влади з адресними програмами підтримки різних груп населення, як за професійним, так і майновим критерієм. Ця модель реалізується за допомогою соціальних послуг, що орієнтуються на індивідуальні особливості людей та пом'якшують напругу всередині соціальних верств (модель соціального страхування).

Соціал-демократична модель соціальної політики (скандинавські країни, Австрія, Бельгія, Нідерланди тощо) характеризується активною роллю держави, яка носить упереджувальний характер і ґрунтується на універсальній системі соціального захисту, за якої державні зусилля спрямовуються на мінімізацію соціальних проблем та максимізацію державних доходів через систему прогресивного оподаткування. У цій

моделі універсальні соціальні послуги сприяють утвердженню рівності статусів незалежно від приналежності до тієї чи іншої соціальної групи («солідарна модель»).

Пізніше Г. Еспінг-Андерсен розробив нову класифікацію, заклавши в її основу критерії моделі держави добробуту та ролі сім'ї у ній. Принциповою відмінністю її від попередньої класифікації було виділення в окрему групу скандинавських країн та включення до типології південно-європейських країн [220; 221].

Існують й інші класифікації концептуальних моделей державної політики соціального захисту, які базуються на дещо інших підходах.

Так, типологія держави добробуту Дж. Бонолі та М. Феррери ґрунтується на використанні індикаторів державних витрат до ВВП, а також соціальних витрат як в абсолютних, так і відносних розмірах (аналіз ними було здійснено за період 1989-1992 рр.). Вчені виділили чотири моделі держави добробуту: англо-саксонська (США, Велика Британія, Ірландія), бісмарківська (Німеччина, Франція, Швейцарія, Австрія, Бельгія), скандинавська (Фінляндія, Данія, Норвегія, Швеція) та південно-європейська (Іспанія, Італія, Греція, Португалія) [212; 222].

У свою чергу, вчений Каутто М., досліджував величину та питому вагу витрат на соціальний захист в натуральній або грошовій формі за період 1990-2006 рр. Він виокремив три типи держав за моделлю соціальної політики: з переважанням моделі послуг, коли соціальна допомога надається переважно в натуральній формі (Німеччина, Франція, Фінляндія, Данія, Норвегія, Швеція тощо); з переважанням моделі трансфертів, коли соціальна допомога надається переважно у грошовій формі (Австрія, Бельгія, Нідерланди, Італія); змішану модель, яка включає елементи перших двох моделей соціальної політики (Іспанія, Ірландія, Греція, Португалія) [233].

Весь період розвитку України за часів її незалежності характеризується збільшенням політичного та публічно-управлінського інтересу до проблем соціального захисту, який проявив себе як на рівні формування та реалізації

державної політики у вигляді прийняття відповідних законів, концепцій, стратегій, що стосуються зазначеної проблематики, так і на рівні державної та суспільної практики у вигляді формування відповідних структур соціального захисту.

Серед найбільших викликів воєнного сьогодення України є суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення на тлі втрати можливостей зайнятості та поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці. Посилились негативні демографічні тенденції – загальне скорочення наявного населення, особливо працездатного віку, при одночасному зростанні частки осіб поважного віку, з'явилися нові вразливі категорії громадян, що було спричинене міграційними потоками, фізичними втратами населення, збільшенням рівня інвалідизації. Збільшується кількість осіб, які мають обмежену працездатність та особливі потреби. Бойові дії стали чинником, що погіршує соціально-побутові умови цих категорій населення, скорочує доступність закладів охорони здоров'я та закладів, котрі надають соціальні послуги. Гострий брак фінансових та людських ресурсів на тлі значних руйнувань соціальної інфраструктури актуалізує завдання щодо модернізації системи соціального захисту з метою посилення її цільового характеру та ризикорієнтованості. А отже, виникає гостра потреба формування концептуальних засад нової політики соціального захисту, яка б враховувала сучасні глобальні тенденції, українські реалії та забезпечувала соціальну інклюзію всіх категорій населення [1].

Саме тому, виходячи з об'єктивних потреб та спираючись на визначені в першому розділі роботи принципи, структура системи забезпечення соціального захисту має базуватися на концептуально-правовій основі, тобто системі політичних настанов та нормативних правових актів, що регулюють відносини у зазначеній сфері. На концептуальному рівні цю систему можна представити у вигляді концепцій, стратегій та інших політико-правових документів у сфері забезпечення соціального захисту.

Якщо концепція орієнтована на довгострокову перспективу, то

стратегія розрахована на середньострокову і має більш гнучкий характер, щоб мати можливість своєчасно та адекватно реагувати на можливі зміни обставин, появу нових викликів та загроз.

Стратегія повинна містити оцінку обставин, конкретизацію зазначених у концепції цілей, найбільш ефективні варіанти їх досягнення та вирішення завдань соціального захисту, визначення необхідних засобів та джерел фінансового та матеріально-технічного забезпечення.

На наш погляд, концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні мають окреслювати напрямок подальшого сталого розвитку держави і відображати сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в сфері забезпечення соціального захисту особистості, груп населення, суспільства в цілому від існуючих загроз сьогодення з урахуванням наявних ресурсів та можливостей.

Тому розглянемо сутність та зміст основних прийнятих стратегічних документів, які тією чи іншою мірою стосуються питань формування та реалізації державної політики соціального захисту, які було прийнято в Україні за останній період, а також основні етапи формування державної політики у зазначеній сфері протягом незалежності України.

Основні етапи формування державної політики соціального захисту та соціального забезпечення в Україні можна виокремити наступні.

Перший етап (1991–1996 рр.). Зародження української системи соціального захисту та соціального забезпечення.

До прийняття Конституції України 1996 р. регулювання державної соціальної політики мало фрагментарний характер і було спрямоване на задоволення соціальних потреб доволі обмеженого кола осіб. Для цього етапу, перш за все, характерний акцент на вирішенні проблем соціальної політики, успадкованих з радянських часів (соціальний захист ветеранів війни, громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, репресованих громадян тощо).

Другий етап (1996–2000 рр.). Становлення української системи соціального захисту та соціального забезпечення.

З прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України, яка визначила Україну як соціальну державу [93], фактично розпочався процес становлення національної системи соціального захисту та соціального забезпечення. Цей етап відзначився прийняттям актів, які застосовували різні концепції та підходи для визначення найбільш актуальних питань державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення.

Третій етап (2000–2003 рр.). Модернізація існуючої системи соціального захисту та соціального забезпечення.

На даному етапі фактично було сформовано основний масив нормативно-правових актів, які визначили загальне спрямування діючої сьогодні системи соціального захисту та соціального забезпечення. Точкою відліку у цьому процесі стало прийняття Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Основні зусилля на третьому етапі були спрямовані на визначення питань державної політики щодо найбільш соціально вразливих груп населення.

Четвертий етап (2003–2008 рр.). Початок становлення нової системи соціального захисту та соціального забезпечення.

На цьому етапі спостерігається системна діяльність у сфері наближення законодавства України до європейських соціальних стандартів. Основним моментом у цій діяльності стало прийняття Закону України «Про соціальні послуги», який відобразив тенденцію переорієнтації державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення з призначення пільг та здійснення соціальних виплат на організацію надання соціальних послуг [175].

Зараз триває наступний етап становлення, формування, розвитку та модернізації системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні в умовах європейської інтеграції України та в умовах воєнного стану в країні.

Так, 26 серпня 2020 р. Уряд України схвалив «Концепцію реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей», метою якої стало впровадження протягом 2020-2022 рр. в умовах завершального етапу децентралізації ефективної моделі взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення, а також здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства у зазначеній сфері [192].

Зазначена Концепція реалізації державної політики соціального захисту передбачала:

- утворення Національної соціальної сервісної служби України (Нацсоцслужба) (через реорганізацію Державної соціальної служби України), як центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (Утворена Постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. № 783 [161]);
- утворення територіальних органів Нацсоцслужби на регіональному та субрегіональному рівнях;
- забезпечення безперервності та послідовності реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення;
- уникнення дублювання функцій з питань соціального захисту населення між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, нераціонального використання кадрових і фінансових ресурсів;
- забезпечення сервісного підходу до надання соціальної підтримки за принципом його максимальної доступності для споживачів;
- забезпечення здійснення дієвого контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки.

Завдяки схваленню Концепції державної політики у сфері соціального

захисту населення та захисту прав дітей було визначено чіткий вектор розвитку ефективної системи реалізації та передбачено розмежування повноважень у сфері соціального захисту населення між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування та надання своєчасних та якісних соціальних послуг найбільш вразливим верствам населення (рис. 3.1).

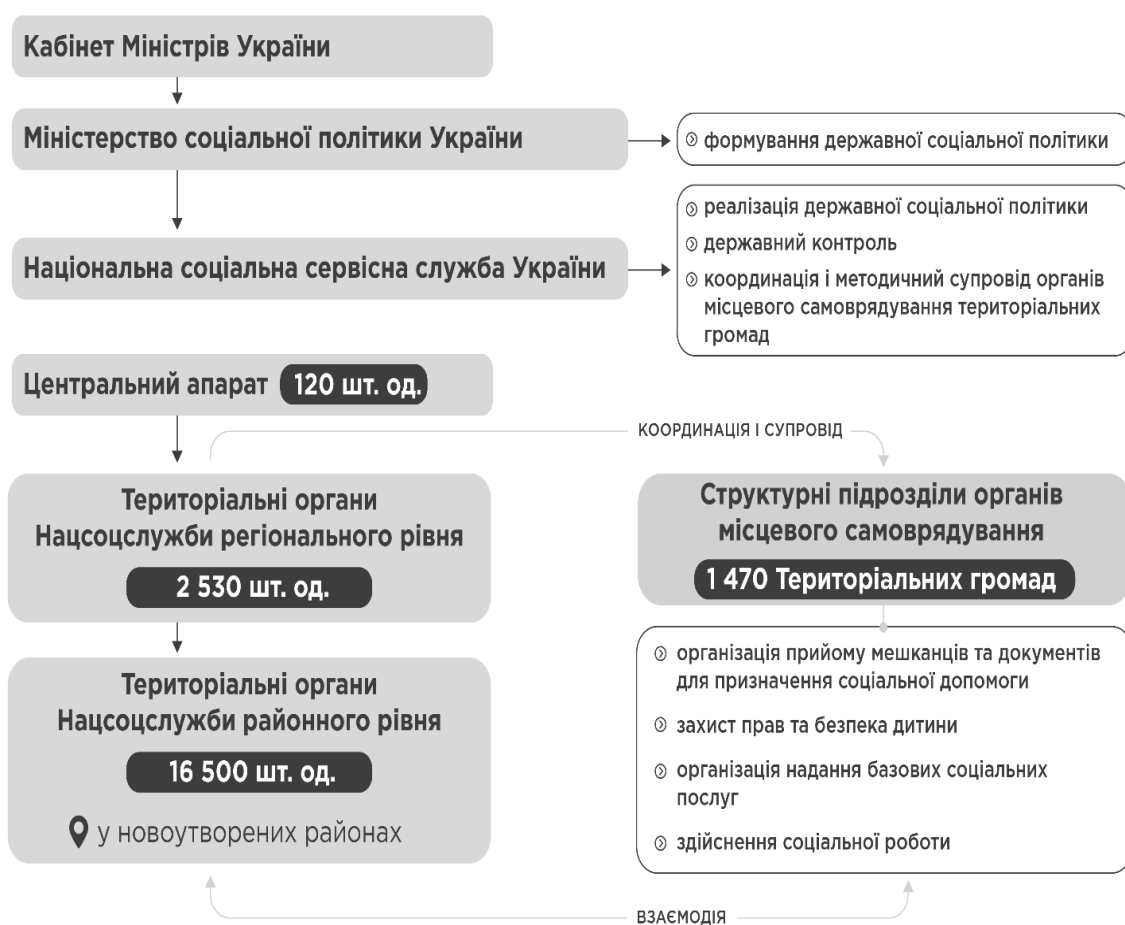


Рис. 3.1. Запропонована Урядом нова модель управління системою соціального захисту населення в Україні, 2020-2022 р. [192].

І це надзвичайно важливо, адже існуюча система соціального захисту на сільському, селищному, міському рівнях далеко не завжди відповідає існуючій нормативно-правовій базі, виконання якої хоча і не завжди є обов'язковим, а рекомендованим, однак відповідає існуючим потребам

громадян, груп громадян щодо забезпечення відповідного рівня соціального захисту.

Так, згідно до методичних рекомендацій щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, які було затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 30.12.2020 р. № 868, з метою ефективного виконання власних і делегованих повноважень та функцій у сферах соціального захисту населення і захисту прав дітей на рівні територіальної громади рекомендується запровадити нижченаведену на рисунку 3.2 модель організаційної структури виконавчого органу сільської, селищної, міської ради з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей, яку було рекомендовано та апробовано ще у 2018-2019 рр. у межах пілотного проекту в деяких об'єднаних територіальних громадах країни [102].



Рис. 3.2. Модель організаційної структури виконавчого органу сільської, селищної, міської ради з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей [102].

Так, було рекомендовано у структурі виконавчого органу сільської, селищної, міської ради (незалежно від кількості жителів) передбачити утворення підрозділів з питань соціального захисту населення, служби у справах дітей, їх взаємодію з адміністраторами центру надання адміністративних послуг (ЦНАП), іншими уповноваженими посадовими особами та суб'єктами господарювання, які діють на території тієї чи іншої громади.

А виконавчому органу сільської, селищної, міської ради згідно з вищенаведеними рекомендаціями було рекомендовано визначити вид структурного підрозділу з питань соціального захисту населення (управління, відділ, сектор) відповідно до норм, визначених законодавством, з урахуванням повсякденних потреб мешканців територіальних громад і необхідності забезпечення ефективної організації соціального захисту населення [102].

Також рекомендувалося введення у штат структурного підрозділу з питань соціального захисту населення виконавчого органу сільських, селищних, міських радах соціального менеджера (у розрахунку 1 на 30 тис. мешканців), рекомендації якого є обов'язковими для розгляду місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та обов'язковими для виконання фахівцями із соціальної роботи, соціальними працівниками.

До основних повноважень соціального менеджера належать:

- планування, організація, координація, моніторинг провадження діяльності у сфері соціальної роботи, надання працівниками надавачів соціальних послуг у територіальній громаді;
- залучення ресурсів територіальної громади для проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг;
- підготовка та подання до місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування пропозицій щодо удосконалення місцевих програм, якими передбачено проведення соціальної роботи та надання

соціальних послуг;

- звітування місцевому органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування про проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей у територіальній громаді;
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг [102].

В Україні тривають реформи, якими передбачено, зокрема, впровадження та застосування нового механізму взаємодії між державними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також створення і максимальне наближення до безпосереднього споживача мережі публічних послуг у різних сферах, в тому числі соціальній.

Так, у межах реформи державного управління Урядом утворено Держсоцслужбу як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики. Її основним завданням є реалізація державної політики щодо здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства з питань соціального захисту населення [163].

Адже модель адміністрування державних соціальних програм, соціальних послуг і соціальної роботи, що застосовується у нинішній системі соціального захисту, потребує синхронізації з процесом реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні та суттєвих змін, спрямованих насамперед на забезпечення надання соціальних послуг і використання відповідних сервісів на базовому рівні у спроможних територіальних громадах.

Тобто нова модель публічного управління у зазначеній сфері повинна забезпечувати поєднання централізації та децентралізації повноважень щодо соціального захисту населення з метою створення та розвитку повноцінного життєвого середовища для громадян і задоволення їх потреб у соціальному захисті [163].

На наш погляд, концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні мають передбачати формування тісного взаємозв'язку та взаємодії між соціальним захистом, молоддю, фізичною культурою і спортом та національно-патріотичним виховання, які доцільно розглядати з кількох аспектів.

1. Соціальний захист молоді. Соціальний захист забезпечує молодим людям доступ до освіти, медичних послуг і можливостей для особистісного розвитку, що є основою для їхнього успішного входження в суспільство і на ринок праці.

2. Спорт як соціальний інструмент. Заняття спортом (фізкультурою) можуть стати важливим елементом соціального захисту. Спортивні програми можуть допомогти молоді адаптуватися в суспільстві, розвинути навички командної роботи та стійкості, а також покращити фізичне і психологічне здоров'я.

3. Національно-патріотичне виховання через спорт (фізкультуру). Спорт (фізкультура) може слугувати потужним інструментом національно-патріотичного виховання. Участь у спортивних заходах, особливо на міжнародному рівні, формує почуття гордості за країну, згуртовує молодь і сприяє розвитку національної ідентичності.

4. Залучення молоді до активного життя. Соціальні програми, спрямовані на залучення молоді до спорту (фізкультури), можуть бути частиною загального соціального захисту (наприклад, організація безкоштовних або доступних фізкультурно-спортивних заходів, які підтримують здоровий спосіб життя та національні цінності).

5. Державна підтримка. Держава може відігравати важливу роль у забезпеченні соціального захисту молоді через фінансування спортивних програм і заходів національно-патріотичного виховання, що допомагає молодим людям знайти своє місце в суспільстві, що, в свою чергу, сприяє стабільності і розвитку країни.

Саме тому виникає гостра потреба у розв'язанні відповідних проблем

соціального спрямування, які пов'язані зі сферою фізичного виховання та масового спорту, особливо в сучасних умовах, коли в країні запроваджено воєнний стан.

До соціальних проблем, які потребують вирішення, в тому числі шляхом подальшого розвитку сфери фізичного виховання та масового спорту можна віднести: складне соціально-економічне становище українського суспільства в умовах воєнного стану в країні; демографічна криза, що зумовлена зменшенням кількості населення України; погіршення стану здоров'я населення та збільшення кількості осіб, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи; невідповідність вимогам сучасності та світовим стандартам ресурсного забезпечення сфери фізичної культури і масового спорту, зокрема організаційного, кадрового, науково-методичного, медико-біологічного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного; відсутність сталих традицій та мотивації щодо фізичного виховання і масового спорту, як важливого фактора фізичного та соціального благополуччя, поліпшення стану здоров'я, ведення здорового способу життя і збільшення його тривалості.

Основні причини виникнення проблем, пов'язаних із кризовою ситуацією у сфері фізичної культури і масового спорту в Україні, характеризуються такими факторами:

- обмежена рухова активність, нераціональне та незбалансоване харчування;
- невідповідність матеріально-технічної бази для забезпечення фізкультурно-оздоровчої діяльності потребам населення за місцем проживання, роботи та в місцях масового відпочинку, в тому числі в сільській місцевості, зокрема осіб з обмеженими фізичними можливостями;
- відсутність спортивної інфраструктури, спроможної задовольнити потреби населення у щоденній руховій активності відповідно до фізіологічних потреб, зокрема осіб з обмеженими фізичними можливостями;

- недостатній рівень забезпечення спортивним інвентарем та обладнанням навчальних закладів, в тому числі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання;
- низький рівень проведення засобами масової інформації інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення щодо усвідомлення цінності здоров'я, відповідального ставлення батьків до виховання своїх дітей та відсутність ефективної системи стимулювання населення до збереження здоров'я;
- низький рівень престижності професій у сфері фізичної культури і спорту, матеріального заохочення працівників цієї сфери та їх соціального захисту;
- недостатній обсяг бюджетного фінансування сфери фізичного виховання і масового спорту та неефективність існуючих механізмів залучення позабюджетних коштів;
- неефективність існуючих механізмів інвестування у розвиток і популяризацію фізичного виховання та масового спорту [162].

Комплексне розв'язання існуючих проблем можливе шляхом розроблення, затвердження та виконання Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і масового спорту на період до 2030 року, метою якої має стати відведення фізичній культурі і масовому спорту в Україні провідної ролі, як важливого фактора здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини.

Це дозволить забезпечити подальший розвиток фізичної культури і масового спорту в Україні шляхом поєднання зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства шляхом проведення реформ у сфері фізичної культури і масового спорту з метою приведення її у відповідність з європейськими вимогами і стандартами шляхом: визначення як основи європейської моделі

реформування та побудови взаємовідносин між органами державної влади та громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості; підвищення рівня публічності та прозорості діяльності Мінмолодьспорту; створення умов для підвищення ефективності фізичної підготовки у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів, та правоохоронних органах; популяризації здорового способу життя та подолання суспільної байдужості до здоров'я населення; забезпечення функціонування та удосконалення мережі закладів фізичної культури і масового спорту; розбудови спортивної інфраструктури, у тому числі будівництва та модернізації спортивних споруд; надання якісних фізкультурно-спортивних послуг. Це сприятиме створенню відповідних умов для розвитку фізичної культури і масового спорту в Україні в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови країни [162].

Отже, всебічна інтеграція фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання молоді та її соціального захисту з метою створення умов для розвитку здорової, активної і свідомої молоді і позитивно вплине на майбутнє України. А створення умов для працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості) є важливою складовою державної політики соціального захисту на регіональному рівні і необхідною передумовою забезпечення сталого розвитку України.

Таким чином, існуючі виклики та загрози потребують відповідної трансформації державної політики соціального захисту в Україні з метою забезпечення відповідного рівня життя вразливих груп населення. Тільки подальша трансформація державної політики соціального захисту, модернізація системи надання соціальних послуг, її наближення до стандартів ЄС дозволить вирішити існуючі проблеми та суперечності соціального характеру та сприятиме забезпеченню необхідного рівня життя соціально вразливого населення в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови країни

3.2. Шляхи трансформації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України

Питання трансформації державної політики соціального захисту з урахуванням існуючих загроз (найбільшою з яких є російська військова агресія), яка б відповідала сучасним викликам, є надзвичайно актуальним. У цьому контексті важливим є питання формування та реалізації відповідної державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України.

Проголошені Україною прагнення щодо інтеграції до ЄС передбачають адаптацію національного законодавства до європейського та є міжнародним зобов'язанням, яке передбачено Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами від 14 червня 1994 р. Відповідно до цієї Угоди Україна зобов'язалася адаптувати діюче та майбутнє законодавство до законодавства ЄС в пріоритетних сферах, в тому числі в соціальній.

Верховна Рада України та Європейський Парламент 16 вересня 2014 р. синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні [187].

Розглянемо напрями трансформації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» за підсумками виконання Угоди про асоціацію в 2015-2020 рр. та за період 2021-2023 рр.

В цілому, імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає виконання нашою державою біля 8 тис. заходів у межах понад 2 тис. завдань. Усі вони визначені в інформаційно-аналітичній системі «Пульс Угоди», яку Уряд використовує для моніторингу прогресу виконання українською стороною зобов'язань згідно з Угодою загалом та у 24 сферах

(секторах) співробітництва, зокрема у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» [87].

На жаль, в імplementації Угоди про асоціацію у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» Україна в 2015-2020 рр. значно відставала від існуючого графіку виконання своїх зобов'язань.

Так, загальний прогрес виконання існуючих зобов'язань від початку дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за вказаний період склав в середньому лише 40% і характеризувався нерівномірністю виконання зобов'язань за роками: від 100% – у 2015 р. та 2019 р. до 0% – у 2020 р. та 15% – у 2018 р. (рис. 3.3).

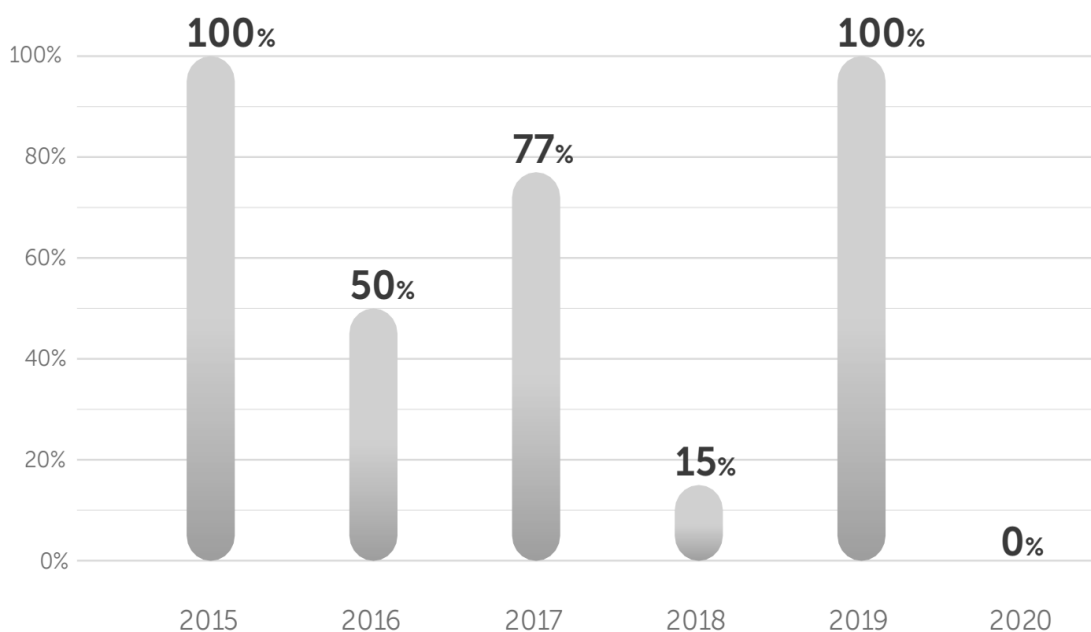


Рис. 3.3. Загальний прогрес виконання існуючих зобов'язань у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [85].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка включає 223 заходи у межах 82 завдань для сфери «Соціальна політика та трудові відносини», передбачає прийняття на державному рівні відповідних законодавчих та нормативно-правових актів органами державної влади (рис. 3.4).

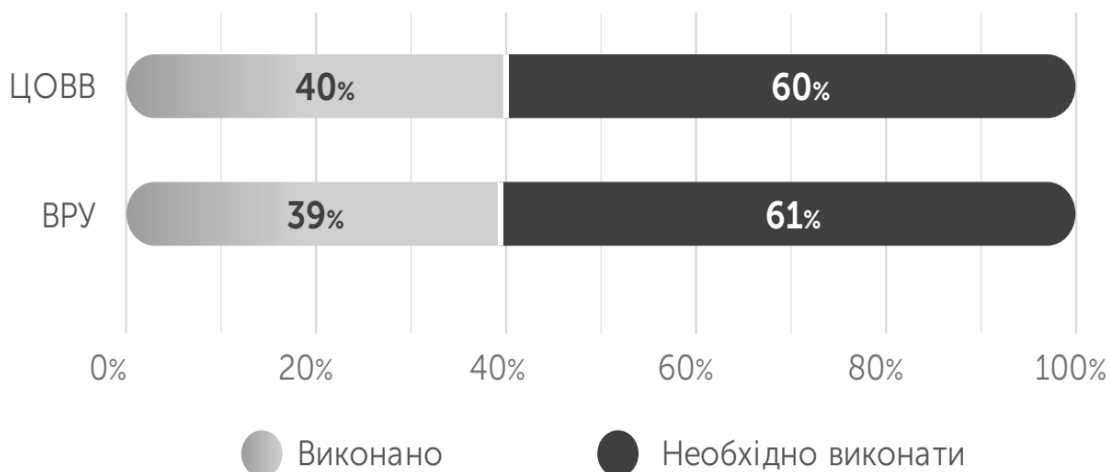


Рис. 3.4. Прогрес за основними групами виконавців – органами державної влади у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 2015-2020 р. [85].

Отже, можна констатувати, що виконавча та законодавча гілки державної влади, на жаль, не забезпечують повною мірою імплементацію Угоди про асоціацію на основних рівнях, адже загальний прогрес виконання нашою країною Угоди за підсумками 2015-2020 рр. у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» в частині завдань, покладених на Верховну Раду України, склав 61 %, а на Центральні органи виконавчої влади – 60%.

Загалом, в межах імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» нашою державою зроблено наступні інтеграційні кроки.

Ратифіковано Конвенцію Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 (Закон України від 16 березня 2016 р. № 1024-VIII). Конвенція визначає види соціальної допомоги, умови й розміри соціальних виплат при настанні основних соціальних ризиків та закріплює принцип рівноправності осіб, що не є громадянами країни проживання, із громадянами конкретної країни.

Україна 10 листопада 2016 р. підписала Європейський кодекс

соціального забезпечення, який є основним орієнтиром європейської моделі соціального забезпечення, заснованої на принципах соціальної справедливості. Тобто, підписавши Європейський кодекс, Україна взяла на себе зобов'язання надавати соціальну допомогу у низці сфер. Для їх виконання Україна здійснює заходи з удосконалення національного законодавства та роботи відповідних служб.

Так, для запобігання бідності та виконання основних завдань для розв'язання цієї проблеми на період до 2020 р. було впроваджено Стратегію подолання бідності (Розпорядження КМУ від 16 березня 2016 р. № 161). Ця стратегія передбачала виконання заходів відповідно до щорічних планів дій, спрямованих насамперед на підвищення рівня грошових доходів населення від зайнятості, залучення громадян до ринку праці, надання адресної допомоги та підвищення ефективності програм соціальної підтримки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.08.2016 р. № 573-р, від 14.02.2018 р. № 99-р, від 20.02.2019 № 86-р, від 03.03.2020 р. № 202-р).

Із початку 2019 р. запроваджено надання субсидій населенню на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі (Постанова Кабінету Міністрів від 06.02.2019 р. № 62).

Верховна Рада України схвалила Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII, що має на меті удосконалення чинного законодавства, зокрема в частині адміністрування соціальних послуг, підвищення статусу соціальних працівників та інших фахівців, які надають соціальні послуги, забезпечення захисту прав осіб, які отримують соціальні послуги тощо.

Важливим елементом реформи, пов'язаної з підписанням Європейський кодекс соціального забезпечення є також забезпечення гендерної рівності, зокрема запровадження принципу однакового підходу до чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення [85].

За підсумками 2021 р. загальний прогрес виконання існуючих зобов'язань від початку дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС дещо

пожвавився і склав 45 % (рис. 3.5).

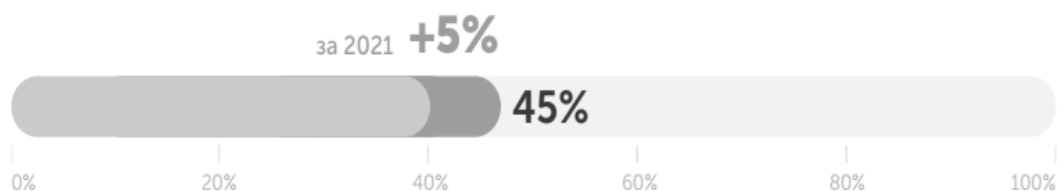


Рис. 3.5. Загальний прогрес виконання існуючих зобов'язань у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 2021 р. [84].

Для створення умов для всебічного розвитку людини протягом життя у червні 2021 р. схвалено Стратегію людського розвитку [169], яка передбачає стратегічні цілі та завдання у сфері демографічного розвитку, охорони здоров'я, освіти, науки, культури та спорту, забезпечення рівності прав жінок і чоловіків.

У 2021 р. започатковано запровадження стимулюючих механізмів повернення на ринок праці непрацюючих працездатних осіб з числа членів малозабезпечених сімей шляхом надання їм допомоги для організації власного бізнесу та закупівлі обладнання та матеріалів для нього [139].

У межах реалізації Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери запроваджуються електронні сервіси з використанням Єдиної інформаційної системи соціальної сфери для наближення послуг соціального характеру до громадян.

Продовжилося реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 517-р схвалено Концепцію створення та розвитку системи раннього втручання, яка спрямована на створення умов для розвитку системи раннього втручання та встановлення права дітей з порушеннями розвитку або ризиком виникнення таких порушень і сімей з такими дітьми на отримання послуги

раннього втручання, спрямованої на здоровий розвиток дитини в сім'ї та її успішну соціалізацію в суспільстві [170].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 р. № 285-р затверджено Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 р., яким передбачено заходи спрямовані на підтримку осіб з інвалідністю, створення умов для інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство [170].

З метою створення сприятливих умов для працевлаштування осіб з інвалідністю у березні 2021 р. Урядом схвалено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для працевлаштування осіб з інвалідністю» (реєстр. № 5344 від 07.04.2021 р.) [158].

Також започатковано новий пілотний проєкт «Працюй вільно», мета якого – комплексна всебічна допомога у працевлаштуванні осіб з інвалідністю [84].

Постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. №145 затверджено Державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р., якою передбачено створення спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, зокрема за рахунок Державного бюджету України [140].

За результатами 7-го засідання Ради асоціації між Україною та ЄС 11 лютого 2021 р. сторони Україна та ЄС підтвердили своє зобов'язання щодо проведення всебічного огляду досягнення цілей Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Було зазначено щодо прогресу та основні здобутки Сторін у досягненні цілей Угоди від початку її застосування, вказано на існуючі проблемні питання та виклики, а також окреслено рекомендації для кожної цілі Угоди щодо здійснення спільних кроків та рішень з метою повного й належного виконання цілей Угоди про асоціацію [131].

Так, у сфері соціальної політики було зроблено важливі кроки для соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та осіб з інвалідністю,

реформування пенсійної системи, підвищення державних соціальних стандартів. Ратифіковано Конвенцію МОП про мінімальні норми соціального забезпечення № 102. Підписано Європейський кодекс соціального забезпечення. Велася робота щодо вдосконалення механізмів надання соціальних послуг, створено розгалужену мережу закладів та установ, що надають соціальні послуги: наразі 2 тис. суб'єктів (закладів та установ) надають соціальні послуги близько 3 млн осіб. Впроваджено європейську модель надання послуг соціального характеру у громаді – відкрито центри надання послуг соціального характеру у форматі «Прозорий офіс». Забезпечено функціонування 19 «Прозорих офісів».

У 2021 р. в Україні ухвалено Стратегію людського розвитку, продовжилося реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, посилено захист прав дітей, у першу чергу на виховання в сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних. Також тривала реалізація Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр. Було врегульовано питання підтримки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також комплексного вдосконалення механізмів допомоги сім'ям з дітьми [131].

У сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя імplementовано низку директив ЄС у сфері гендерної рівності: Директива Ради 79/7/ЄЕС; Директива Ради 2004/113/ЄС; Директива Ради 92/85/ЄЕС Європейського Парламенту та Ради; реалізовано Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. та Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Уряд України долучився до міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» щодо утвердження гендерної рівності. На виконання Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2079 (2015 р.) «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» та рекомендацій «Партнерства Біарріц» у 2021

р. забезпечено рівні можливості матері та батька на догляд за дитиною та поєднання трудової діяльності із сімейними обов'язками й розвитку відповідального батьківства в Україні. Було створено мережу спеціалізованих закладів надання допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Велася робота щодо створення сприятливих умов для працевлаштування осіб з інвалідністю [131].

Вже після повномасштабного російського вторгнення в Україну, 28 лютого 2022 р. наша країна подала офіційну заявку на членство в Європейському Союзі, а вже 23 червня 2022 р. отримала статус кандидата на членство в ЄС [83].

Ця історична подія відкрила перед Україною широкі можливості та водночас поклало на державну владу додаткові зобов'язання щодо адаптації законодавства України до права ЄС та здійснення докорінних політичних, інституційно-правових, соціально-економічних та інших реформ, спрямованих на розбудову незалежної, правової, демократичної, соціальної держави.

Попри війну та складну соціально-економічну ситуацію, Україна успішно долає складний шлях впровадження євроінтеграційних реформ та продовжує активно працювати над імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Так, за підсумками 2022 р. Україна виконала 72% зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію, в тому числі 54% за напрямком «Соціальна політика та трудові відносини» [86].

В 2023 р. продовжувалася активна робота над імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: Україна виконала 77% зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію (збільшення на 5 відсоткових пункти у порівнянні з 2022 р.), а загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» за підсумками 2023 р. склав 79% (збільшення на 25 відсоткових пункти у порівнянні з 2022 р.) (рис. 3.6).

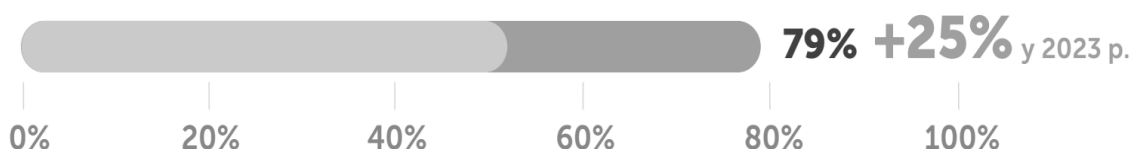


Рис. 3.6. Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері «Соціальна політика та трудові відносини», 2023 р. [87].

Так, у 2023 р. завершено реформу монетизації пільг і житлових субсидій. Запроваджено експериментальний механізм швидкого і ефективного надання житлових субсидій, яким максимально спрощено звернення за житловими субсидіями з одночасним посиленням адресності їх надання.

Окрім того, започатковано ініціативу PeReHID задля підтримки сталого переходу від екстреного гуманітарного реагування до відбудови та стратегічних проектів стійкості, а також – посилення національних систем та підтримка урядової програми реформування системи соціального захисту [87].

На виконання Рекомендацій Європейської Комісії напрацьовується механізм поступового переходу від цілодобового стаціонарного догляду осіб похилого віку, осіб з інвалідністю до надання соціальних послуг підтриманого проживання, денного догляду в громаді.

Крім того, впродовж 2023 р.:

- проводилося пілотування соціальної послуги підтриманого проживання;
- реалізовано пілотний проект щодо залучення соціальних працівників до роботи у складі мультидисциплінарних реабілітаційних команд закладів охорони здоров'я;
- врегульовано питання залучення соціальних працівників до роботи у складі мультидисциплінарних реабілітаційних команд;

- удосконалено механізм забезпечення допоміжними засобами реабілітації [87].

Створено можливість протезування учасників бойових дій високофункціональними протезами нижніх кінцівок, а також біонічними протезами при високій ампутації руки під час первинного протезування.

Координаційним центром з розвитку сімейного виховання та догляду дітей, утвореним відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.05.2023 р. № 538, на виконання рекомендацій Європейської Комісії здійснюється розроблення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 рр. [87].

У 2023 р. було здійснено ряд заходів, спрямованих на досягнення євроінтеграційних цілей відповідно до Угоди про асоціацію. Зокрема, були прийняті важливі законопроекти, а саме Закон України від 23.02.2023 р. № 2937-IX «Про колективні угоди та договори» та Закон України від 14.07.2023 р. № 3256-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства про колективні угоди та договори», що підвищують роль колективно-договірного регулювання трудових відносин, посилення захисту прав працівників і роботодавців, налагодження співпраці сторін соціального діалогу та забезпечення притягнення до відповідальності за порушення вимог законодавства під час укладення та виконання колективних угод і договорів відповідно. Вказані закони імплементують Директиви, що зазначені у Додатку XL Угоди про асоціацію, зокрема Директиви Ради 2001/23/ЄС, та Директиви Європейського Парламенту і Ради 2019/1152, що була ухвалена на заміну Директиві 91/533/ЄЕС. Триває робота над модернізацією трудового законодавства в контексті розробки Трудового кодексу. Також, на розгляді у Парламенті перебувають євроінтеграційні законопроекти, спрямовані на імплементацию Директив, зазначених у Додатку XL Угоди про асоціацію, а також враховують положення конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці [87].

Збройна російська агресія значно навантажила систему охорони здоров'я України, призводячи до руйнувань медзакладів, збільшення попиту на медичні послуги та руйнувань інфраструктури. За підтримки європейських партнерів, Україна не лише зберегла стійкість та доступність охорони здоров'я, але й продовжує наближати систему до європейських стандартів.

У 2023 р. ухвалено два ключових закони, а саме: Закон України «Про систему громадського здоров'я» та нову редакцію Закону України «Про лікарські засоби». Разом з тим, Закон України «Про систему громадського здоров'я» залишається частково узгодженим з *acquis* ЄС, зокрема, щодо інфекційних та неінфекційних захворювань, а також транскордонних загроз здоров'ю.

А 12 січня 2023 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Україною та ЄС про участь України у програмі «EU4Health». Україні надано доступ до фінансування ЄС у галузі охорони здоров'я, що дозволить залучати додаткові кошти на профілактику та лікування, зокрема, серцево-судинних, онкологічних та інших неінфекційних захворювань, посилить інституційну спроможність суб'єктів системи охорони здоров'я в Україні, наближаючи її до спільного медичного простору з ЄС [87].

У 2023 р. реалізовувалась Програма державних гарантій медичного обслуговування населення (далі – ПМГ). Одним із пріоритетних напрямів стала медична реабілітація та психологічна допомога: повноцінно запрацювала допомога з психічної підтримки у сімейного лікаря з метою збереження ментального здоров'я українців, удосконалено пакети з реабілітації, розмежовано амбулаторну та стаціонарну реабілітаційну медичну допомогу.

Програма реімбурсації «Доступні ліки» продовжувала змінюватися, щоб відповідати потребам пацієнтів та забезпечення доступу до амбулаторного лікування. У 2023 р. програма розширилася трьома новими напрямками: імуносупресивні лікарські засоби для осіб у

посттрансплантаційному періоді, знеболювальні для паліативних пацієнтів. Також у програму додано перші медичні вироби – тестсмужки для визначення рівня глюкози для індивідуального глюкометра. Протягом 2023 р. НСЗУ було приділено особливу увагу ефективності використання коштів за ПМГ, які мають спрямовуватися на надання якісної, доступної та безоплатної медичної допомоги пацієнтам [87].

Окрім того, демонструючи рішучість якнайшвидше стати повноправним членом ЄС, Кабінет Міністрів України 28 лютого 2023 р. ініціював процес внутрішньої оцінки стану наближення українського законодавства до законодавства ЄС (селф-скринінг), прийнявши відповідну постанову № 189 «Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС)» [138].

Зазначена оцінка дає змогу визначати стан адаптації законодавства України до права ЄС, виявляти недоліки та невідповідності, які необхідно усунути в межах підготовки до вступу в ЄС. За результатами проведення селф-скринінгу сформовано звіти за 34 переговорними розділами, в тому числі за розділом 19 «Соціальна політика та зайнятість». Правила ЄС у цьому розділі включають мінімальні стандарти трудового права, рівності, охорони праці та техніки безпеки і недискримінації, а також охорона здоров'я та безпека на робочому місці, соціальний діалог на рівні ЄС [83].

Слід зазначити, що в Угоді про асоціацію передбачене зобов'язання України щодо наближення її законодавства до значної кількості директив ЄС у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей. Як член Міжнародної організації праці (МОП), Україна ратифікувала 71 конвенцію МОП, 61 з яких є чинною. Аналіз переговорного розділу 19 «Соціальна політика та зайнятість» проводиться в межах наступних сфер: загально соціальні положення; умови праці; зайнятість і безробіття; наближення окремих соціальних положень. За вказаними напрямками є значна кількість актів права ЄС, які наразі вже імplementовано до українського законодавства. Існує певна кількість актів, які не потребують імплементації, а

також ті, які підлягають імplementації, однак не імplementовано, імplementацію яких розпочато або досягнуто середній та значний рівень імplementації (до 80% більше). Окрім того, оскільки Україна поки не є державою-членом ЄС, певні положення можуть бути імplementовані лише після вступу нашої країни до Європейського Союзу [83].

В подальшому в умовах європейської інтеграції за напрямом «Соціальна політика та трудові відносини» Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом необхідно:

- комплексно впорядкувати індивідуальні трудові правовідносини та адаптувати українське законодавство до актів права ЄС;
- посилити боротьбу з неформальною зайнятістю;
- забезпечити захист соціальних прав громадян України за кордоном шляхом укладання двосторонніх договорів у цій сфері [85].

В цілому, можна констатувати, що органи державної влади України за напрямом «Соціальна політика та трудові відносини» ще не повною мірою забезпечують імplementацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що потребує подальшої трансформації державної євроінтеграційної політики з метою забезпечення необхідного рівня соціального захисту населення в умовах існуючих викликів і загроз.

Для цього на всіх рівнях публічного управління та адміністрування необхідно ґрунтовно проаналізувати висновки Звіту про виконання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і врахувати рекомендації з метою подальшого впровадження порядку денного задекларованих реформ у соціальній сфері. Адже виконання Угоди про асоціацію з ЄС – це не лише внесення змін до існуючого законодавства в соціальній сфері, а формування нової державної політики соціального захисту України в умовах європейської інтеграції.

Також існує ціла низка проблем щодо імplementації актів права Європейського Союзу (ACQUIS ЄС), в тому числі в сфері соціального захисту. Основними з таких проблем є: недостатня укомплектованість

органів виконавчої влади відповідними фахівцями; відсутність достатньої кількості кадрових та фінансових ресурсів для забезпечення належної імплементації актів права ЄС; недостатній рівень кваліфікації кадрів з питань адаптації законодавства України до актів права ЄС, що залучені до зазначеного процесу; необхідність посилення інституційної спроможності. Також до системних проблем, які перешкоджають імплементації актів права ЄС, в тому числі в сфері соціального захисту, можна віднести необхідність перекладу значної кількості актів права ЄС українською мовою та експертної підтримки проектів міжнародної технічної допомоги [83].

Попри існуючі проблеми, Україна активно продовжує виконувати зобов'язання за Угодою про асоціацію, досягнувши помітного результату у сфері соціальної політики, зайнятості та соціального захисту. Впровадження європейських практик у зазначеній сфері дозволить розвивати висококонкурентну соціальну політику, яка спрямована на повну зайнятість і соціальний прогрес. Забезпечення стандартів у сферах трудового права, забезпечення рівності, здоров'я та безпеки на робочому місці, боротьби з дискримінацією, соціального захисту дозволить покращити умови праці, підвищити мобільність працівників, протидіяти соціальній ексклюзії та дискримінації, сприятиме соціальній справедливості, рівності між жінками та чоловіками, захисту прав дітей, солідарності між поколіннями тощо [83].

Тобто в сучасних умовах перед Україною стоїть завдання, яке полягає у тому, щоб Європейський Союз ухвалив історичне рішення про відкриття переговорів щодо членства України в ЄС. Для цього потрібно на державному рівні реалізувати низку важливих структурних реформ для збереження високої динаміки євроінтеграційних процесів, в тому числі в сфері соціального захисту та соціальної політики в цілому.

Саме тому, відповідна імплементація актів права Європейського Союзу (ACQUIS ЄС) – це запорука успішного виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, в тому числі у соціальній сфері, а також гарантія формування та реалізації державної політики соціального захисту на основі

європейських стандартів та принципів, а саме: прозорості, оперативності, прогнозованості та якості, що сприятиме підвищенню рівня захищеності найбільш вразливих верств населення в сучасних надзвичайно складних умовах воєнного стану в країні.

Загалом, нова модель соціальної політики України має відповідати принципам і стандартам соціальної політики ЄС, відповідати фінансовим можливостям держави, покращувати якість людського життя, протистояти демографічним змінам, посилювати рівень соціального захисту, сприяти скороченню бідності, посилювати соціальну єдність, допомагає подолати дискримінацію в усіх її формах та проявах. Тому Україна на шляху до членства в ЄС при формуванні нової соціальної політики має керуватися основоположними принципами функціонування ЄС, а саме:

- принцип «нероздільності соціального та економічного прогресу», що означає неможливість і недопустимість досягнення одного на шкоду іншому;
- принцип культури взаємоповаги як між людьми, так і між людьми і інституціями, як державними, так і приватними, що повністю відповідає баченню Європейської комісії з підтримки політик держав-членів у сфері соціального залучення (безбар'єрності) та соціального захисту;
- принцип людиноцентричності, гнучкості та спроможності надавати послуги і виплати незалежно від місця перебування та базування на довгострокових цілях відповідно до соціальної політики ЄС;
- принцип, згідно з яким соціальна політика не може формуватися окремо від політики зайнятості (соціальна політика та політики зайнятості і рівних можливостей взаємозалежать, адже чим краще розвинений ринок праці, тим більше держава отримує ресурсів для підтримки і реалізації соціальних і страхових програм для тих, хто цього потребує);
- принцип надання громадянам соціальної підтримки, яка є не заміна грошима зв'язку «людина-людина», а спонукання людей самостійно отримувати дохід для забезпечення сім'ї;

- загальний принцип соціальної підтримки населення – людина може розраховувати на державу, але не перекладати на неї турботу про себе [158].

При цьому, пріоритетними напрямками соціальної політики України в умовах європейської інтеграції залишаються: цифрова трансформація соціальної сфери, підвищення рівня пенсійного забезпечення, соціальна підтримка малозабезпечених та осіб, які потрапили у складні життєві обставини, безбар'єрна інтеграція всіх членів суспільства, зокрема осіб з інвалідністю, інших маломобільних груп у соціально-економічне життя громад [158].

Окрім того, Україні доцільно йти шляхом розробки та використання допоміжних рахунків соціального захисту, як напряму подальшого розвитку державної статистики, що передбачає гармонізацію національної системи показників з міжнародними стандартами на рівні, які рекомендовано для статистичних служб країн – кандидатів на членство в Європейському Союзі. Адже використання єдиних методологічних підходів до побудови рахунків соціального захисту дозволить співставляти видатки на соціальний захист країн Європейського Союзу та України, у тому числі за функціями.

Отже, важливим напрямом трансформації державної політики соціального захисту в сучасних умовах є всебічна інтеграція України з Європейським Союзом, результативність та ефективність якої залежить від досягнень України в імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [188], яка є дорожньою картою реформ, що проводяться в нашій державі та індикатором прогресу в наближенні до стандартів ЄС, в тому числі у соціальній сфері.

Таким чином, існуючі механізми формування та реалізації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України є недосконалими та потребують відповідної трансформації згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Тому у своїй діяльності органи державної влади та місцевого самоврядування мають фокусуватися на

належному виконанні базової угоду та використанні всіх наявних можливостей для поглиблення секторальної інтеграції з ЄС в соціальній сфері. Потрібно також забезпечити оновлення існуючих угод, перегляд відповідних соціальних параметрів, внесення змін до ключових соціальних стандартів, досягнення визначених цілей щодо забезпечення необхідного рівня соціального захисту в Україні.

3.3. Напрями удосконалення державної політики соціального захисту

Недосконалість системи соціального захисту в Україні зумовлює необхідність відпрацювання нових політичних, правових, адміністративних, організаційних, економічних основ, що регламентують її функціонування, а також закріплення кардинально нових принципів, форм і методів та інструментів державної політики соціального захисту. Саме тому надзвичайно актуальним науково-методичним та практичним завданням в сучасних умовах є удосконалення існуючих механізмів формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні.

Подальша модернізація державної політики соціального захисту потребує чіткого визначення та розмежування функцій системи державного управління та органів місцевого самоврядування з метою уникнення дублювання та чіткого визначення сфер відповідальності тих чи інших суб'єктів (інституцій) за прийняття рішень та їх виконання у сфері соціального захисту. Тобто відповідне вдосконалення державної політики соціального захисту в Україні через чітке розмежування функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування має створити відповідні умови і правила функціонування сфери соціального захисту за відповідними напрямками: центральному, регіональному та місцевому.

Одним з важливих напрямків модернізації державної політики соціального захисту в Україні має стати проведення комплексного аналізу

поточних фінансових зобов'язань держави у соціальній сфері, наявного обсягу соціальних, пенсійних, страхових послуг і виплат, умов доступу до них, а також відповідність їх обсягу фінансовим можливостям держави. Держава (особливо в сучасних умовах воєнного стану), має переглянути діючі програми соціального захисту з позиції їх доцільності та спроможності виконання. Також необхідно встановити чіткі, прозорі і об'єктивні критерії отримання бенефіціарами права на соціальні послуги та соціальні виплати [158].

На наш погляд, одним з напрямків удосконалення державної політики соціального захисту в Україні має стати реалізація активної моделі соціального захисту населення (на відміну від існуючої пасивно орієнтованої моделі). А важливою складовою такої моделі має бути запровадження на державному рівні проактивних соціальних послуг, тобто соціальні потреби вразливих груп населення мають вирішуватися заздалегідь, тобто ще до виникнення тих чи інших проблем соціального характеру [24].

Тобто державна політика соціального захисту вразливих верств населення має носити переважно активний, а не пасивний характер. До такого активного напрямку реалізації державної соціальної політики можна віднести запроваджений Урядом України восени 2022 р. проєкт «Армія відновлення», мета якого залучення людей, які тимчасово втратили роботу до відбудови країни через виконання ними суспільно корисних робіт. Програма орієнтована на працездатних громадян, які не мають обмежень за станом здоров'я або за віком до роботи в умовах воєнного стану [97].

Згідно з зазначеним проєктом, суспільно корисними є роботи, які спрямовані на задоволення потреб ЗСУ, або ж для забезпечення загальних потреб економіки та населення. Перелік робіт залежить від конкретного регіону. Зокрема: розбір завалів та відновлення будинків, пошкоджених у результаті бойових дій; розвантаження гуманітарної допомоги; укріплення дамб; розчищення автомобільних доріг від завалів; надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, людям з інвалідністю та людям літнього

віку; заготівля дров для військових та населення; укріплення блок-постів.

Усього Державна служба зайнятості видала понад 54 тис. направлень на виконання суспільно корисних робіт, а на оплату за їх виконання спрямовано 371 млн. грн. Станом на 25 вересня 2023 р., починаючи з 1 жовтня 2022 р., участь у суспільно корисних роботах взяли 54676 українців із 19 областей, а на виплату заробітної плати за участь у суспільно корисних роботах спрямовано 371 млн. грн. Лідером серед усіх областей України за реалізацією програми «Армія відновлення» є Харківській області, в якій до програми «Армія відновлення» долучилося 10138 людей. Однак цього недостатньо. Заробітна плата за суспільно корисні роботи в «Армії відновлення» встановлена на рівні мінімальної і станом на 25 вересня 2023 р. становила 6 700 грн. [97].

На наш погляд, посилити масштаби цього активного напрямку формування та реалізації державної політики соціального захисту в умовах воєнного стану доцільно шляхом підвищення рівня заробітної плати за суспільно корисні роботи в «Армії відновлення» в 1,5-2 рази, щоб залучити до відбудови країни більшу кількість соціально вразливого та недостатньо захищеного населення з метою забезпечення їх коштами для гідного життя.

Заслуговує на увагу також реалізація Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України ще одного соціального проєкту в умовах воєнного стану в країні.

Так, у квітні 2023 р. в 12 громадах Львівській області стартував пілотний проєкт зі створення центрів з надання соціальних послуг найнезахищенішим верствам населення – внутрішнім переселенцям, літнім людям і особам з інвалідністю. Це стаціонарні центри – підрозділи територіальних центрів соціального обслуговування чи центрів надання соціальних послуг. У них зможуть одночасно проживати приблизно 20–30 осіб, яким надаватимуть необхідні соціальні послуги [25].

На наш погляд, зазначений проєкт зі створення центрів з надання соціальних послуг найнезахищенішим верствам населення доцільно

розвивати й в інших регіонах країни, особливо де є значна кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), тобто людей, які були змушені залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків російської військової агресії проти України, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Як вже зазначалося в Україні актуальним є питання об'єктивної обмеженості державного бюджету для виконання історично та політично створених норм законодавства щодо соціального забезпечення тієї чи іншої категорії громадян. В українському законодавстві закріплено значна кількість соціальних гарантій, які не виконуються, а соціальні виплати не виплачуються, що породжує відповідні проблеми у системі соціального захисту держави.

Слід зазначити, що, наприклад, законотворча практика цивілізованих країн свідчить про те, що соціальна політика держав розробляється з урахуванням їх фінансової спроможності та згоди суспільств фінансувати окремі категорії населення відповідно до обставин, що виникають [187].

Тобто потребує відповідної модернізації політико-соціальна платформа держави, зміна розуміння сутності та змісту системи соціального забезпечення у напрямку зміщення акценту з соціальних виплат на соціальні послуги.

Саме тому Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів розпочав роботу з напрацювання проекту Соціального кодексу України, який має містити алгоритм реалізації соціальних прав і гарантій людини і громадянина, зокрема на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, а також механізм соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини [187].

Соціальний кодекс України має враховувати міжнародні та європейські соціальні стандарти, у тому числі стандарти права на гідний рівень життя, стандарти соціального та пенсійного забезпечення тощо. Соціальна допомога

має надаватися адресно особам, які знаходяться у складних життєвих обставинах, а не в залежності від категорії, яку людина отримала. І основна сума такої допомоги має збільшуватися, щоб її обсяг забезпечував нормальний рівень життя людини [187].

До речі, створення Соціального кодексу України також допоможе державі здійснити заходи загального характеру, передбачені рішеннями Європейського суду з прав людини, тобто у справах фізичних осіб проти України. Вищезазначене переформатування моделі соціальної політики держави може зупинити процес надходження судових рішень, як від ЄСПЛ, так і від національних судів, зобов'язання за якими не виконуються [173].

Важливим напрямом удосконалення державної політики соціального захисту в Україні стала розробка і впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС), тобто значно спрощений і швидкий спосіб призначення, нарахування і виплати населенню соціальної допомоги та надання соціальних послуг шляхом автоматизації і централізації всіх процесів в соціальній сфері (рис. 3.7).

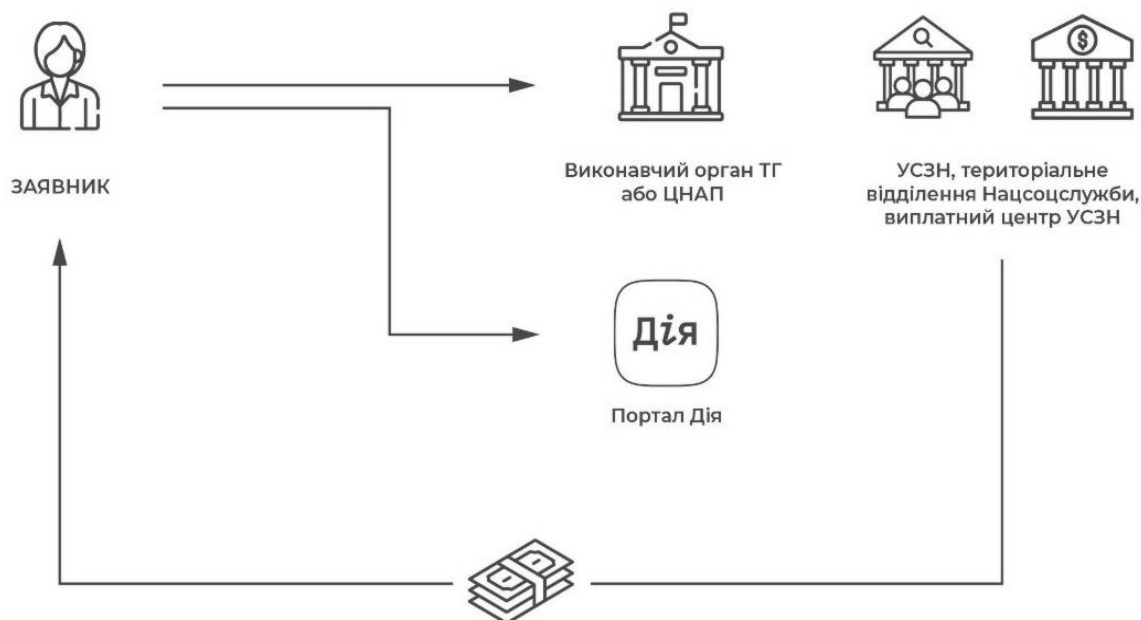


Рис. 3.7. Процедура отримання соціальної допомоги в Україні після запровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) [165].

Інтеграція ЄІССС з Дією забезпечила українців «єдиним вікном» та легким доступом до державної соціальної підтримки, коли немає потреби оформлювати та надавати численні довідки, адже все це можна зробити через особистий електронний кабінет.

Вже на середину 2023 р. Єдина інформаційна система соціальної сфери (завдяки інтеграції з Дією) охоплювала значний сегмент надання соціальної підтримки та соціальних послуг, а саме:

- близько 2 млн. внутрішньо переміщених осіб отримали можливість подати у застосунку заяви на допомогу, змінювати місце проживання та зніматися з обліку;
- подання заяв на усиновлення дітей (система здійснює передачу даних між Дією та системою «Діти», а також забезпечує контроль за відповідними процесами);
- забезпечення верифікації інформації про статус людей з інвалідністю (при зверненні за соціальною допомогою та в інших випадках відповідна інформація швидко перевіряється у базах Міністерства соціальної політики, Пенсійного фонду та інших відомствах);
- забезпечення перевірки даних і передача списків на виплату для понад 4 млн. громадян, які у «єДопомозі» звернулися за додатковою фінансовою підтримкою від міжнародних організацій [165].

Як наслідок, завдяки ЄІССС здійснюється прозорий, адресний розподіл коштів соціальної допомоги серед понад 6 млн. отримувачів. Централізований облік і контроль допомагає економити біля 11 млн. бюджетних коштів щороку, які раніше витрачалися через низьку ефективність процесів у сфері соціальних послуг [165].

Після остаточного впровадження системи планується перевести всі важливі соціальні допомоги і послуги в онлайн – на портал та застосунок Дія.

Таким чином, стане реальністю єдина повноцінна інформаційна система для соціальної сфери, яка не лише систематизує та оптимізує соціальну роботу, але й значно спростить громадянам отримання

різноманітних видів соціальної підтримки (усі процеси автоматизуються, усувається бюрократична тяганина, зводиться нанівець вплив «людського фактора» та корупційні зловживання). ЄІССС унеможлиблює різного роду помилки, зловживання та необґрунтовані соціальні виплати, які раніше могли призначатися у «ручному режимі» [165].

Цифрова «Єдина інформаційна система соціальної сфери» має забезпечити доступність, прозорість, простоту отримання соціальних послуг та виплат бенефіціарами (зокрема військовослужбовцями, внутрішньо переміщеними особами, особами та сім'ями у складних життєвих обставинах, людьми з інвалідністю, ветеранами, пенсіонерами тощо) незалежно від місця реєстрації на всій території України.

Однак для подальшого розвитку та широкого впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери необхідно створити основний і резервний Центри обробки даних (ЦОД), забезпечити техніко-технологічну їх роботу, а також прийняти на законодавчому рівні положення про Єдиний соціальний реєстр (ЄСР), який має об'єднати всіх отримувачів соціальної підтримки в одну базу даних, пришвидшити та оптимізувати процес призначення різних видів соціальних виплат населенню [27].

Єдиний соціальний реєстр (ЄСР) є основою ЄІССС, в якому сконцентрована інформація про кожного, хто має право, отримує чи колись отримувач будь-який вид державної соціальної підтримки. Окрім того, ЄСР автоматизує більшість процесів надання соціальних послуг, пришвидшує розгляд заяв та усуває корупційні ризики в соціальній сфері [10].

На наш погляд, ухвалення вищезазначеного законопроєкту є надзвичайно важливим для ефективного продовження цифрової реформи соціальної сфери, тобто її подальшої діджиталізації (використання цифрових технологій) та надання проактивної спрямованості системі соціального захисту в Україні.

Заслуговує на увагу подальше удосконалення державної політики соціального захисту населення в Україні у напрямку розробки соціальних

послуг, які будуть доступні на порталі Дія. Так, проєкт підтримки Дія реалізовується Міністерством соціальної політики України спільно з Міністерством цифрової трансформації України, Пенсійним фондом України за підтримки проєкту «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні», що впроваджується ПРООН за підтримки Швеції, в партнерстві з проєктом USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», що реалізується Фондом Євразія та Програми EGAP Фонду Східна Європа [10].

Отже, успішне впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери та забезпечення її належного функціонування – це запорука повної цифровізації системи соціального захисту, а також гарантія надання соціальної допомоги та соціальних послуг населенню більш прозоро, якісно та оперативно, що особливо важливо, як в сучасних умовах воєнного стану в країні, так і в умовах повоєнного відновлення та розвитку України.

Важливим напрямком удосконалення державної політики соціального захисту в Україні є забезпечення підтримки людей з обмеженими можливостями і не тільки шляхом соціальних виплат.

А саме, в Україні, в якій мешкає близько 2,6 млн. людей з обмеженими можливостями (з них біля 170 тис. – діти) [135], має змінитися відношення до цих осіб, які прагнуть інтегруватись в суспільство. Одним з таких інструментів є розвиток реабілітаційно-соціального туризму, як інструменту державної політики соціального захисту людей з обмеженими можливостями.

Реабілітаційно-соціальний туризм почав впроваджуватися в Україні у 2005 р. з прийняттям Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [67], згідно з яким, кожна особа з обмеженими можливостями має право отримати індивідуальні реабілітаційні заходи. Незважаючи на тривалий період дії закону, Україна робить тільки перші кроки у розвитку та становленні інклюзивної туристичної реабілітації людей з обмеженими можливостями, хоча, наприклад, для Європейського Союзу вона вже стала

частиною комплексного підходу в залученні до суспільного середовища осіб зазначеної категорії.

Так, в ЄС (на відміну від України) вважають, що доступність, це не тільки можливість безперешкодного пересування (наявність пандусів та транспорту для інвалідів), а в першу чергу – це створення середовища, в якому людина з інвалідністю комфортно себе почуває, може спілкуватись, навчатись, працювати та відпочивати. Зазначена концепція реалізована на практиці у багатьох високорозвинених країнах Європи, таких як: Швейцарія, Німеччина, Франція. В цілому, в системі світового туристського розвитку особливе місце відводиться інклюзивному реабілітаційно-соціальному туризму (туризму для осіб з обмеженими можливостями здоров'я) [135].

Реабілітаційно-соціальний туризм для осіб з обмеженими можливостями – це сучасний вид туризму, який дозволяє включити в туристичну діяльність будь-яку людину, незалежно від її фізичних можливостей, з урахуванням особливостей її фізично-психологічного стану і розглядається, як потужний засіб активної реабілітації осіб з обмеженими можливостями (медичної, психологічної, психолого-педагогічної, професійної, трудової, фізичної, соціальної тощо), оскільки структурно включає в себе різні види відновлення та соціальних послуг і є потужним засобом активної їх реабілітації [89].

Особи з обмеженими можливостями зацікавлені у тому, щоб отримувати сучасні туристичні реабілітаційні послуги. Основна вимога – це доступність туристичних маршрутів та об'єктів подорожей, а також облаштування усіх соціальних закладів належним чином та відповідне інформування населення. Слід зазначити, що доступність – це не лише можливість комфортно потрапити в приміщення, а й доброзичливе ставлення громадян до людей з обмеженими можливостями. Між іншим, окрім туристичної реабілітації, можуть надаватися також і професійно-трудова послуги, що допомагають людям знайти своє нове покликання та реалізуватися, як особистості.

Слід зазначити, що враховуючи той факт, що в Україні з'явилась нова категорія осіб з обмеженими можливостями – поранені учасники бойових дій та особи, постраждалі внаслідок російської військової агресії, реабілітаційно-соціальний туризм може стати для них потужним інструментом їх реабілітації, можливістю оздоровлення, спілкування з людьми, ліквідації наявних психологічних бар'єрів, отримання психологічного задоволення від занять руховою активністю і праці. Для таких осіб реабілітаційно-соціальний туризм – це вид реабілітації, який може реально допомогти відновитись, покращити психологічно самопочуття, перестати фіксуватися на своїх соматичних відчуттях, і, залучаючись до ритму розпорядку, вийти з важкої стресової ситуації, пов'язаної з пораненням (захворюванням) і наслідками лікування, відчувати себе активним, потрібним, відчувати жагу до життя. При цьому в Україні гостро постає питання не лише транспортної доступності та адаптації туристичних маршрутів, а й відсутності нормативно-правового забезпечення, системи методичного супроводу, системи підготовки фахівців, державного фінансування тощо.

Тому Закон «Про реабілітацію інвалідів в Україні» вимагає внесення змін та доповнень, адже постраждалі внаслідок російської військової агресії військові, зазвичай молоді, активні люди, які прагнуть до активного способу життя та спілкування. Це має стати рушійною силою для розробки та впровадження нових видів реабілітації, в тому числі шляхом розвитку перспективних напрямків реабілітаційно-соціального туризму в Україні: лікувально-оздоровчого, культурно-пізнавального, сімейно-молодіжного, професійно-трудоного, неолімпійського фізично-спортивного спрямування [135].

Отже, для людей із обмеженими можливостями необхідно прибирати соціальні бар'єри, в тому числі шляхом розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму. Тому надзвичайно важливою є державна мотивація у зазначеній сфері шляхом відповідного фінансування з бюджетів різного рівня заходів, які сприяють формуванню безбар'єрного суспільства,

доступного кожному, в тому числі особам з обмеженими можливостями. Розробка та впровадження нових видів реабілітації, які відповідають сучасним тенденціям розвитку суспільства дозволить створити та забезпечити розвиток єдиної державної системи соціального захисту, в тому числі психологічної реабілітації та збереження фізичного і психологічного здоров'я населення України, в тому числі осіб з обмеженими можливостями.

У межах комплексної реформи державної соціальної політики та системи соціального захисту в Україні, доцільно запровадити нову систему соціального страхування «єПотенціал», яку розробляє Мінсоцполітики. Цей проєкт спрямований на реформування соціальної підтримки осіб, які зазнали травм або захворювань, а основна мета нової системи – забезпечення більш ефективної допомоги громадянам, спрощення процесів, збільшення соціальних виплат, а також забезпечення максимального відновлення людини [165].

В межах зазначеної реформи, інвалідність має встановлюватися не МСЕК, яку ліквідували з 1 січня 2025 р., а за висновками мультидисциплінарних команд з використанням цифрових інструментів. Тобто з 1 січня 2025 р. замість МСЕК в Україні запрацювали експертні комісії в кластерних та надкластерних лікарнях, які проводитимуть оцінювання відповідно до критеріїв Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я [26].

При цьому, для визначення заходів підтримки буде проводитись оцінка працездатності, тобто здатності людини повернутися до роботи і отримувати власний дохід.

Система соціального страхування в Україні має змінитися таким чином, щоб кожна людина, яка зіткнулася з хворобою чи травмою, мала реальний шанс повернутися до активного життя. Держава має не просто компенсуватиме втрати через непрацездатність, а сприяти, щоб така людина могла відновила свій потенціал (а у разі неможливості – могла отримати від держави гідну соціальну підтримку).

Важливими положеннями нової системи соціального страхування, яку розробляє Мінсоцполітики – «єПотенціал» є наступні [165]:

- запровадження простого покрокового алгоритму супроводу людини від реабілітації до працевлаштування і відновлення;
- реабілітація, яка передбачає відновлення фізичного та психічного здоров'я, а також професійних навичок;
- більш тривала оплачувана реабілітація;
- можливість людини, яка зіткнулася з хворобою чи травмою працювати частково, а якщо реабілітація амбулаторна, із збереженням лікарняних реабілітаційних виплат;
- розмежування статусів інвалідності і працездатності.

Крім того, в рамках реформи передбачається впровадження електронного кейс-менеджменту, який поєднає соціальні та медичні дані і зробить процеси підтримки більш прозорими та оперативними, а також допоможе зменшити бюрократію і підвищити швидкість та зручність отримання соціальної допомоги.

Реформа соціального страхування є ключовою частиною загальної модернізації системи соціального захисту та медико-соціальної експертизи шляхом заміни старої, забюрократизованої системи на прозору, ефективну і справедливу. Реформа спрямована на створення більш ефективної та орієнтованої на людину системи соціального страхування, а головна її мета – сприяти швидкому відновленню людини, її поверненню до активного життя та реалізації власного потенціалу [191].

Таким чином, реалізуюючи реформу системи соціального страхування, держава створює умови, щоб запровадити однаково справедливі для всіх правила. Допомогти тим, хто цього потребує, повернутися до повноцінного життя. Створити можливості, де б кожна людина могла реалізувати свій потенціал, здобути самостійність і фінансову незалежність, а також забезпечити гідний рівень підтримки тим, хто з об'єктивних причин вже не може забезпечувати себе самостійно.

Також охоплення соціальним страхуванням має бути розширене на працівників усіх видів зайнятості, включно з працівниками, зайнятими у неформальній економіці та тими, хто залучений до нестандартних форм зайнятості, а також на працівників-мігрантів. На державному рівні необхідно підтримувати перехід від неформальної (тіньової) економіки до формальної (офіційної), разом із розширенням охоплення соціальним захистом працівників у формальній економіці [56].

Загалом, існує нагальна потреба у напрацюванні на державному рівні системних рішень, які мають бути спрямовані на поєднання програм соціального захисту та зайнятості, відповідати правам і потребам працівників та інших соціально вразливих груп населення, підтримувати їх, як в період працевлаштування, так і період отримання травм чи серйозних хвороб.

Тобто війна в Україні та запроваджений в країні воєнний стан посилили необхідність спільного вирішення зацікавленими сторонами – уряду, роботодавців та працівників, соціально вразливих груп населення проблем соціального захисту шляхом ефективного соціального діалогу та формування відповідних реакцій системи соціального забезпечення на існуючі виклики сьогодення з урахування фінансової спроможності держави.

Саме тому, необхідні подальші інвестиції у соціальний захист, щоб заповнити існуючі прогалини у фінансуванні. Для того, щоб системи соціального захисту ефективно забезпечували доступ до гарантованого доходу необхідно виділити достатні ресурси у бюджетах всіх рівнів. Важливим завданням є покращення фінансування соціального захисту шляхом поєднання джерел фінансування, які пов'язані зі сплатою внесків та тих, які не пов'язані зі сплатою внесків.

Війна в Україні та запровадження воєнного стану підкреслила важливість активних інвестицій для побудови стійкої системи соціального захисту. Зокрема, пріоритетність інвестицій у встановлені національні мінімальні рівні соціального захисту відіграє надзвичайно важливу роль у виконанні Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [199].

На наш погляд, для адекватного визначення та оцінки існуючих загроз та викликів у сфері соціального захисту в Україні в сучасних умовах, необхідно системно і комплексно розвивати та вдосконалювати систему державного моніторингу та оцінки стану соціального захисту, як важливого інструменту підвищення ефективності та результативності державної політики у зазначеній сфері, і яка містить перелік показників стану соціального захисту, структурований за групами населення і регіонами країни.

Моніторинг представляє собою збір, накопичення та систематизацію необхідної інформації, аналіз та оцінку діяльності органів виконавчої влади з метою прогнозування розвитку ситуації та протидії викликам та загрозам, в соціальній сфері України, а також підвищення ефективності державної політики соціального захисту.

Потужною інформаційно-аналітичною підтримкою моніторингу стану соціального захисту має слугувати офіційна статистична інформація; інформаційно-аналітичні матеріали органів державної влади та аналітичні матеріали наукових досліджень стану соціального захисту.

В цьому зв'язку доцільним є розробка та прийняття Закону України «Про систему державного моніторингу та оцінку рівня соціального захисту України», який сприятиме:

- розробці та прийняттю на центральному, регіональному та галузевому рівнях науково обґрунтованих державно-управлінських рішень у сфері соціального захисту;
- формуванню адекватної і достовірної оцінки стану соціального захисту, як за групами населення, так і загалом у межах системи соціального захисту країни, у тому числі за рахунок широкого використання потенціалу експертної спільноти;
- координації роботи наукових установ та організацій за різними напрямами соціальної політики та соціального захисту, а також підготовка на цій основі рекомендацій щодо формування та реалізації державної політики у

зазначеній сфері.

Також вважаємо, що удосконалення державної політики соціального захисту в Україні має реалізовуватися шляхом застосування виокремлених правового, адміністративного, економічного, інформаційного механізмів, в межах яких необхідно впроваджувати дієві інструменти вирішення існуючих проблем і суперечностей, протидіяти наявним загрозам і викликам, враховуючи процеси європейської інтеграції України та особливості запровадженого в країні воєнного стану (рис. 3.8).



Рис. 3.8 Концептуальні засади модернізації державної політики соціального захисту в Україні

Джерело: розробка автора

Узагальнюючи вищенаведені напрями підвищення ефективності та результативності державної політики соціального захисту вважаємо за доцільне її удосконалення у таких напрямках: удосконалення нормативно-правової бази у сфері соціального захисту за визначеними напрямами; створення сприятливих фінансово-економічних інструментів та правових умов для проведення широкомасштабної реконструкції і модернізації національної економіки та забезпечення відповідного рівня соціальних стандартів та підтримки життєвого рівня населення в умовах післявоєнної відбудови країни.

Державна політика соціального захисту в Україні на регіональному та місцевому рівнях має відбуватися у напрямках:

- на регіональному рівні: створення умов для стабілізації економіки та соціальної сфери регіонів країни в післявоєнній відбудові; підтримка сталого розвитку територіальних громад; підтримка конкурентоспроможності господарського комплексу регіонів на зовнішньому та внутрішньому ринках; розвиток транскордонного співробітництва; забезпечення реалізації засад державної антикорупційної політики; забезпечення життєдіяльності регіону в умовах війни та запровадженного воєнного стану;
- на місцевому рівні: підтримка соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності місцевих господарських комплексів в умовах післявоєнної відбудови країни; забезпечення реалізації державної політики в соціальній та гуманітарній сферах; підвищення ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади у питаннях соціального захисту.

Тільки такий системний та комплексний підхід до удосконалення державної політики соціального захисту в Україні дозволить в умовах існуючих загроз забезпечити необхідний рівень соціального захисту.

Таким чином, дослідження ефективності та результативності державної політики соціального захисту в Україні в сучасних умовах свідчить про необхідність її подальшої трансформації. Удосконалення зазначеної

державної політики доцільно реалізовувати за виокремленими механізмами: правовий, адміністративний, економічний, інформаційний. Саме в межах вказаних механізмів необхідно розробляти та впроваджувати інструменти вирішення зазначених проблем і суперечностей в процесах забезпечення необхідного рівня соціального захисту в Україні в сучасних умовах.

Висновки до третього розділу

1. Формування та реалізація відповідної державної політики соціального захисту сприяє збереженню і розвитку людського потенціалу, соціальній стабілізації суспільства, позитивно впливає на економічний розвиток, підвищує купівельну спроможність населення, позитивно впливає на пропозицію робочої сили. Все це сприяє запобіганню бідності та стримуванню нерівності, підвищенню людських можливостей та продуктивності, зміцненню гідності, солідарності, справедливості та приданню нової сили суспільному договору. Більше того, забезпечення усебічного соціального захисту і реалізація права людини на відповідне соціальне забезпечення для всіх є фундаментом людино-орієнтованого підходу щодо досягнення соціальної справедливості.

2. Модель адміністрування державних соціальних програм, соціальних послуг і соціальної роботи, що застосовується у нинішній системі соціального захисту, потребує синхронізації з процесом реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні та суттєвих змін, спрямованих насамперед на забезпечення надання соціальних послуг і використання відповідних сервісів на базовому рівні у спроможних територіальних громадах. Тобто нова модель публічного управління у зазначеній сфері повинна забезпечувати поєднання централізації та децентралізації повноважень щодо соціального захисту населення з метою створення та розвитку повноцінного життєвого середовища для громадян і задоволення їх потреб у соціальному захисті.

3. Важливим напрямом трансформації державної політики соціального захисту в сучасних умовах є всебічна інтеграція України з Європейським Союзом, результативність та ефективність якої залежить від досягнень країни в імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка є індикатором прогресу в наближенні до стандартів ЄС (в тому числі у соціальній сфері) і дорожньою картою реформ, які проводяться в межах процесу набуття нашою державою членства в Європейському Союзі. Протягом останніх років продовжувалася активна робота над імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: за підсумками 2023 р. Україна виконала 77% зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію (збільшення на 5 відсоткових пункти у порівнянні з 2022 р.), а загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері «Соціальна політика та трудові відносини» за підсумками 2023 р. склав 79% (збільшення на 25 відсоткових пункти у порівнянні з 2022 р.).

4. Важливим напрямком модернізації державної політики соціального захисту в Україні має стати проведення комплексного аналізу поточних фінансових зобов'язань держави у соціальній сфері, наявного обсягу соціальних, пенсійних, страхових послуг і виплат, умов доступу до них, а також відповідність їх обсягу фінансовим можливостям держави. Держава (особливо в сучасних умовах воєнного стану), має переглянути діючі програми соціального захисту з позиції їх доцільності та спроможності виконання. Також необхідно встановити чіткі, прозорі і об'єктивні критерії отримання бенефіціарами права на соціальні послуги та соціальні виплати. Удосконалення державної політики соціального захисту в Україні має відбуватися шляхом реалізації активної моделі соціального захисту населення (на відміну від існуючої пасивно орієнтованої моделі). А важливою складовою такої моделі має бути запровадження на державному рівні проактивних соціальних послуг, тобто соціальні потреби вразливих груп населення мають вирішуватися заздалегідь, тобто ще до виникнення тих чи інших проблем соціального характеру.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення державної політики соціального захисту в Україні, що дало змогу сформулювати такі висновки й пропозиції.

1. Узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності державної політики соціального захисту, яка має базуватися на принципах: законності; наукової обґрунтованості; орієнтації на об'єктивні потреби громадянина та суспільства, містить сукупність законодавчо визначених заходів, які спрямовані на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини, задоволення її матеріальних і духовних потреб, підтримання соціальної стабільності в суспільстві у разі потрапляння вразливих груп населення (особи, сім'ї, групи) у складні життєві обставини, що негативно впливають на їх життя, стан здоров'я та розвиток, і які вони не можуть подолати самотійно через негативний вплив несприятливих зовнішніх та внутрішніх чинників, і відображає регуляторний вплив держави через виокремлені механізми: правовий, адміністративний, економічний, інформаційний шляхом створення належних умов для забезпечення стійкого економічного розвитку країни та підвищення добробуту населення.

2. Виявлено особливості державної політики соціального захисту в зарубіжних країнах та встановлено, що в сучасних умовах зростання глобальної економічної конкуренції та активізації міграційних процесів відбуваються структурні зміни у концептуальних підходах щодо її формування та реалізації, а саме: державна політика соціального захисту в розвинутих країнах є комплексною, системною, носить міжвідомчий характер та має чітко виражену мобілізуючу функцію спрямовану на

консолідацію зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства на виконання програми дій з підвищення добробуту населення. Країни світу, в залежності від рівня їхнього розвитку, у питаннях формування та реалізації державної політики соціального захисту застосовують різні стратегії: «стратегія високого рівня» (максималістський підхід) з метою посилення систем соціального захисту населення (розвинуті країни); «стратегія низького рівня» (мінімалістський підхід) полягає у скороченні ресурсів, що виділяються на соціальний захист населення (країни з низьким і середнім рівнем розвитку). Стратегічна мета подальшого розвитку розвинутих країн світу передбачає побудову комплексних, універсальних, адекватних та стійких систем соціального захисту, які гарантують гідний рівень соціального захисту та базовий рівень соціального забезпечення протягом усього життя людини на противагу мінімалістському підходу, який не забезпечує належного інвестування соціального захисту і прирікає такі країни на існування у форматі «низькі соціальні витрати – низький рівень людського розвитку – низькі темпи соціально-економічного розвитку країни».

3. Досягнутий рівень соціального захисту в Україні, не зважаючи на те, що видаткова стаття зведеного бюджету України «Соціальний захист та соціальне забезпечення» – найбільша, характеризується високим рівнем бідності населення, особливо у сім'ях із дітьми, сім'ях з інвалідами або непрацюючими особами працездатного віку, що свідчить про недостатню ефективність механізмів соціальної підтримки з боку держави найбільш соціально незахищених категорій населення та недостатню результативність державної політики у зазначеній сфері через: невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого економічного розвитку; використання елементів пострадянського підходу щодо соціального захисту та соціального забезпечення (пільги, соціальні та компенсаційні виплати, які не завжди є виправданими); більшість пільг, соціальних та компенсаційних виплат не виконують функції пом'якшення негативних наслідків економічних реформ

для найбільш соціально незахищених категорій населення, адже є незначними за розміром і часто запроваджуються, виходячи з політичних декларацій та популістських передвиборчих гасел і спрямовані на встановлення додаткових соціальних гарантій та преференцій для певних соціальних груп, які досить часто не є найбільш соціально незахищеними категоріями населення; невирішеність демографічних, гуманітарних та соціальних проблем у суспільстві.

4. З'ясовано, що до проблем та суперечностей державної політики соціального захисту в Україні, які потребують невідкладного вирішення належать: відсутність широкомасштабних, стійких та незворотніх реформ у соціальній сфері та у сфері боротьби з корупцією; недостатній рівень та темпи економічного розвитку країни; недосконалість існуючої системи пільг (значна кількість задекларованих у чинному законодавстві пільг не забезпечені реальним бюджетним фінансуванням); невідповідність механізмів розподілу наявних бюджетних коштів інтересам соціально незахищених категорій населення; ратифікація міжнародних договорів у соціальній сфері приймаються без одночасного внесення відповідних змін до законодавства України (скасування діючих або прийняття нових законів), яке не відповідає взятим державою міжнародним зобов'язанням; здебільшого декларативне приєднання до європейської системи соціальних стандартів та неможливість досягнення їх рівня в короткостроковій перспективі; соціальні стандарти залишаються деклараціями через застарілість та неефективність діючих механізмів соціального захисту, їх безадресність, зрівнялівку у питаннях соціальних виплат і невідповідність реальним потребам громадян; неефективність та непрозорість системи бюджетного фінансування державних видатків на соціальний захист, що є причиною загальної неефективності державної соціальної політики в Україні.

5. Обґрунтовано концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні в сучасних умовах, як скоординованої державної ініціативи з мобілізації всіх

національних ресурсів та можливостей для зазначених цілей, що має бути багатоваріантною, системною та комплексною, а її модернізація має відбуватися у таких напрямках: забезпечення відповідності принципам європейської моделі соціального захисту та соціального забезпечення, що ґрунтується, перш за все, на нормах Європейської соціальної хартії (переглянутої); інтеграції діючої системи соціального захисту з міжнародною; зміни пріоритетів щодо форм соціального захисту шляхом поступового переходу держави від переважно натуральних трансфертів (перш за все, пільг) до грошових трансфертів (монетизація пільг) з метою забезпечення відповідного рівня соціального захисту та добробуту населення України.

6. Окреслено шляхи трансформації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України шляхом: гармонізації національного законодавства з вимогами європейського в зазначеній сфері; визнання на законодавчому рівні обов'язковості для України положень Європейського кодексу соціального забезпечення та Європейської соціальної хартії (переглянутої) щодо права на соціальний захист; впровадження в практику елементів європейської моделі соціального захисту (соціальні послуги, соціальна робота тощо); досягнення в середньостроковій перспективі відповідності критеріям, які необхідні для членства України в ЄС, що сприятиме успішному здійсненню соціальних реформ, спрямованих на зменшення бідності та підвищення соціального захисту найвразливіших груп населення; удосконалення процесів надання соціальної допомоги, покращення адміністрування соціальних виплат і послуг; стимулювання розвитку сімейних форм виховання та соціальній підтримці дітей-сиріт і сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

7. Визначено напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики соціального захисту в Україні, а саме: *правового механізму*: внесення змін в Конституцію України, які зобов'язуватимуть органи державної влади враховувати право ЄС в соціальній

сфері з метою повноцінного його впровадження в українське законодавство, при цьому передача певних повноважень ЄС має передбачати захист конституційної ідентичності і враховувати такі принципи, як демократія і соціальна справедливість; пріоритетна імплементація європейського законодавства з питань соціальної політики в межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; *адміністративного механізму*: здійснення послідовних політичних кроків з метою забезпечення реалізації прагнень України щодо набуття повноцінного членства в ЄС та збереження Україною права оскаржувати закони ЄС, якщо вони суперечать національним традиціям та цінностям у питаннях формування та реалізації державної політики соціального захисту; реформування системи соціального страхування шляхом заміни забюрократизованої систему на ефективну, прозору, справедливу і запровадження нового підходу щодо державної допомоги особам, які зазнали травм чи хвороб, який не обмежуватиметься лише фінансовими виплатами, а передбачає комплексну підтримку, яка сприятиме відновленню особи, її поверненню до активного життя та реалізації свого потенціалу; *економічного механізму*: вдосконалення системи міжбюджетних трансфертів на фінансування видатків у сфері соціального захисту та соціального забезпечення через збільшення обсягів бюджетного фінансування заходів соціального захисту у громадах за рахунок оптимізації системи бюджетних установ, які надають соціальні послуги; інвестування в розвиток людського капіталу з акцентом на охорону здоров'я, освіту, зниження рівня бідності, гідну працю, соціальний захист, компенсацію негативних наслідків демографічних змін в країні; *інформаційного механізму*: аудит системи діючих пільг, соціальних та компенсаційних виплат з метою перегляду переліку критеріїв та підстав, на основі яких громадянам надається право на соціальний захист з боку держави; створення та забезпечення належного функціонування системи державного моніторингу та оцінки рівня соціального захисту в Україні з метою збору, обробки та аналізу відповідної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>
2. Актуальні питання соціального захисту населення в умовах воєнного стану. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/aktualni-pytannia-sotsialnoho-zakhystu-naselennia-v-umovakh-voiennoho-stanu>.
3. Аудит економіки України 2030. URL.: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>.
4. Аферисти наживаються на постраждалих від війни: у Пенсійному фонді попередили українців про шахрайську схему. URL: <https://internetua.com/aferisti-najivauatsya-na-postrajdalih-vid-viini-u-pensiinomu-fondi-poperedili-ukrayinciv-pro-shahraisku-shemu>.
5. Бакуменко В.Д. Системно-ситуаційний аналіз державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України // В.Д. Бакуменко / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В. Артьомов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко та ін.]. Ужгород: Ліра, 2009. С. 81-99.
6. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : [навч. посіб] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. К. : Міленіум, 2003. 256 с.
7. Балабанова Н.В., Жуков В.І., Пилипенко В.Є. Соціальний діалог. Соціальне партнерство. Соціальна держава. К. : Вид-во Академії праці та соціальних відносин, 2002. 189 с.
8. Баранова Н.П., Новікова Т.П. «Соціальні стандарти і гарантії в системі соціальної політики України». URL: <http://www.cpsr.org.ua>.
9. Берт Б. Програми соціального забезпечення у США. Інститут міста Деметра Найтінгейл, Університет Джона Хопкінса. 2005. URL:

http://web.worldbank.org/archive/website01506/WEB/IMAGES/BURT_S-3.PDF

10. Без додаткових довідок та черг – як зміниться сфера соціальних послуг з впровадженням Єдиної інформаційної системи соціальної сфери. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/bez-dodatkovikh-dovidok-ta-chergh-yak-zminitsya-sfera-sotsialnikh-poslug-z-vprovadzhennyam-edinoi-informatsiynoi-sistemi-sotsialnoi-sferi>.

11. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/1/03.pdf>.

12. Богдан Т. ВВП у 2023 році: фактори зростання й майбутні перспективи. URL : https://biz.censor.net/columns/3469171/vvp_u_2023_rotsi_factory_zrostannya_yi_mayibutni_perspektyvy

13. Бодров В.Г. Державне (урядове) регулювання економіки / В.Г. Бодров // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. С. 143 – 146.

14. Браславський Д. Що найбільше постраждало в Україні після вторгнення рф: звіт Світового банку. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/shcho-naybilshe-postrazhdalo-ukrayini-pislya-1679593538.html>.

15. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

16. Бюджет 2023 року. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2023 рік. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582

17. Веймер Д. Аналіз політики: Концепції і практика // Д. Веймер, Е. Вайнінг / Пер. з англ. Іван Дзюб, Анатолій Олійник; Наук. ред. О. Кілієвич. К.: Основи, 1998. 654 с.

18. Вектори економічного розвитку 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>.

19. Відносини Україна – ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/>

about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations.

20. Визначено особливості надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://auc.org.ua/novyna/vyznacheno-osoblyvosti-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo-stanu>.

21. Виплати військовим після звільнення: що і як можна отримати. URL: <https://chas.news/current/viplati-viiskovim-pislya-zvilnennya-scho-i-yak-mozhna-otrimati>

22. Внутрішні переселенці можуть отримати соціальні послуги в будь-якому управлінні соцзахисту. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/10/19/vnutrishni-pereselenczi-mozhut-otrymaty-soczialni-poslugy-v-bud-yakomu-upravlinni-soczzahystu/>.

23. В Україні 7,1 млн. людей опинилися за межею бідності, – звіт Світового банку. URL: <https://rubryka.com/2023/05/01/v-ukrayini-7-1-mln-lyudej-opynylya-za-mezheyu-bidnosti-zvit-svitovogo-banku/>

24. В Україні запрацювала перша державна Платформа соціальної освіти. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22406.html>.

25. В Україні з'являться центри соціального догляду. URL: <https://social.com.ua/soczzahyst/lyudy-z-invalidnistyu/v-ukrayini-zyavlyatsya-czentry-soczialnogo-doglyadu/>.

26. В Україні ліквідували медико-соціальні експертні комісії (МСЕК). URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-likviduvaly-medyko-soczialni-ekspertni-komisyi-msek/>

27. В Україні планують впровадити Єдиний соціальний реєстр: як вплине на отримувачів соцпідтримки. URL: https://enovosty.com/uk/news-ukr/news_society-ukr/full/2009-1909-v-ukraini-planuyut-vprovaditi-yedinij-socialnij-reyestr.

28. В Україні понад 2 тис. безробітних залучили до суспільних робіт. URL: <https://uaprom.info/news/186624-ukrayini-ponad-tis-bezrobitnih-zaluchili-suspilnih-robit.html>

29. В умовах воєнного стану в Україні комунальні заклади

продовжують надавати соціальні послуги вразливим верствам населення.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini-komunalni-zakladi-prodovzhuyut-nadavati-socialni-poslugi-vrazlivim-verstvam-naselennya>.

30. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенка, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна (кер. проекту), д-ра наук з держ. упр., доц. О.М. Руденко (координатор проекту). К. : НАДУ, 2012. 184 с.

31. Гау І. Соціальна допомога в країнах ОЕСР / Журнал Європейської соціальної політики. Том 7, № 1. 1997. С. 17-43.

32. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган; пер. А. Олійник. К. : Основи, 2004. 396 с.

33. Головка В.В. Державна політика соціального захисту як необхідна передумова забезпечення сталого розвитку: міжнародний досвід для України // Забезпечення національної безпеки як пріоритетний напрям формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз [Текст] : монографія / С.В. Майстро, Р.Ю. Штеба, І.М. Хмиров, А.В. Тресков, А.О. Хмирова, В.В. Головка. Х. : КП «Міська друкарня», 2023. С. 116-142.

34. Головка В.В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. Вип. 2 (17). С. 65 – 73. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>.

35. Головка В.В. Сучасні моделі державної соціальної політики та рівень ефективного охоплення соціальним захистом вразливих груп населення у світі // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 1 (18). С. 220 – 229.

(Серія «Державне управління»).

36. Головка В.В. Проблеми реалізації та напрями трансформації державної політики соціального захисту в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 88 – 97. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20337/1/10Golovko.pdf>.

37. Головка В.В. Реабілітаційно-соціальний туризм як інструмент державної політики соціального захисту людей з обмеженими можливостями // Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, (м. Харків, 21 лютого 2023 р.). Харків: НУЦЗУ, 2023. С. 143-145.

38. Головка В.В. Єдина інформаційна система соціальної сфери як необхідний інструмент державної політики соціального захисту населення // Публічне управління: освіта, наука, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 16 березня 2023 р. / за заг. ред. С.М. Домбровської. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2023. С. 66-69.

39. Головка В.В. Особливості модернізації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України // Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 151-153.

40. Головка В.В., Майстро С.В. Необхідність удосконалення державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і масового спорту в умовах воєнного стану в Україні // Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників Національної поліції в умовах воєнного стану: матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих вчених (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 16 вересня 2022 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2022. С. 32-35. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/2016.09.2022.pdf>.

41. Головні цифри держбюджету-2025: що з видатками на оборону, пенсіями, мінімумами та соціалкою. URL: <https://weukraine.tv/article/holovni-tsifri-derzhbjudzhetu-2025-shcho-z-vidatkami-na-oboronu-pensijami-minimumami-ta-sotsialkoju/>
42. Гончарова С.Ю., Отенко І.П. Соціальна політика: навч. посіб. Х.: ХДЕУ, 2003. 200 с.
43. Грень Л.М., Хмиров І.М., Карлюк С.В. Вимушена міграція внутрішньо-переміщених осіб у період воєнного стану: нормативно-правовий аспект // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. № 2 (2022). С. 52-56. URL: <http://aprus.khpi.edu.ua/article/view/273015>
44. Демографічні процеси. Аналітична довідка ООН. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20UKR.pdf.
45. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.
45. 1. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.
46. Державне управління : словник-довідник / В. М. Князєв, В. Д. Бакуменко та ін. К. : Вид-во УАДУ, 2002. С. 117 – 118.
47. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у табл. і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г. С. Одінцової. Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.
48. Державна політика / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.
49. Державна політика : аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посіб. / кол. авт.; за аг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.
50. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

51. Державні соціальні стандарти. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>.

52. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки. К.: Знання. Прес, 2002. 214 с.

53. Добровольська К. Соціальний бюджет-2025: як буде фінансуватися підтримка громадян. URL: https://24tv.ua/economy/yakiy-sotsbyudzhhet-2025-rik-yaki-sferi-budut-finansuvati-naybilshe_n2690872

54. Домбровська С.М. Удосконалення механізмів упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці фахівців цивільного захисту. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/4/01.pdf>.

55. Домбровська С.М., Шведун В.О., Рубан А.В. Державне управління національною безпекою: соціально-економічне забезпечення. Харків: НУЦЗУ, 2022. 217 с.

56. Доповідь про соціальний захист у світі у 2020–22 роках: соціальний захист на роздоріжжі – шляхом до кращого майбутнього. Міжнародна організація праці. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/publication/wcms_831031.pdf.

57. Допомога ВПО: що зміниться з 1 травня. URL: <https://zn.ua/ukr/economics/dopomoha-vpo-shcho-zminitsja-z-1-travnja.html>

58. Дячкіна А. Безробіття в Україні: чому кількість офіційно безробітних зменшилася та яка буде ситуація на ринку праці після війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/statija/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobitnyx-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny>.

59. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

60. Європейський проект та Україна : монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 192 с.

61. Євсюков О.П., Шведун В.О. Сучасні концепції забезпечення державного управління соціальної та економічної безпеки держави //

Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 4. С. 82 –85.

62. Жаліло Я. А. Теорія і практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло ; Нац. ін-т стратег. дослідж. К. : НІСД, 2009. 336 с.

63. Жарикова А. В Україні з жовтня запрацює Єдина інформаційна система соціальної сфери: що це дасть. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/9/691314/>.

64. Загальна декларація про права людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

65. Законодавство у сфері соціального захисту. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zakonodavstvo-u-sferi-socialnogo-zahistu>

66. Законодавство України про соціальний захист населення / [Упоряд. Роїна О.М.; Ред. Кривенко О.А.]. 2-е вид. К.: КНТ, 2003. 245 с.

67. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.

68. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III у ред. від 07.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.

69. Закон України „Про соціальні послуги”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

70. Закон України „Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2558-14>.

71. Закон України „Про охорону дитинства”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

72. Закон України „Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.

73. Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text>.

74. Закон України „Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

75. Закон України „Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

76. Закон України „Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>.

77. Закон України „Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

78. Закон України „Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text>.

79. Закон України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

80. Закон України „Про соціальний діалог в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>.

81. Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

82. Закон України „Про громадські об’єднання”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

83. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (ACQUIS ЄС). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit_UA.pdf.

84. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2021 рік. К. 86 с. URL.: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/euua_report_2021_ukr-2.pdf.

85. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015-2020 роки. К. 181 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.pdf.

86. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за

2022 рік. К. 2023. 102 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf.

87. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-vykonannia-ua-za-2023-UA_2.pdf.

88. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. К.: Академія, 2003. 107 с.

89. Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/inklyuzivniy-turizm-dlya-osib-z-invalidnistyu>.

90. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень – грудень 2022-2023 років. https://www.google.com/search?q=laws%2F+show%2F2210-+14.+113.+Про+звіт+про+виконання+Закону+України+«Про+Державний+бюджет+України»+за+2023+рік.&oq&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIGCAEQRRg60gEJMzc3NGowajE1qAIAAsAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

91. Ковальова А. Українці масово скаржаться на затримку соцвиплат: що відбувається. URL: <https://focus.ua/uk/economics/679157-ukrajincyam-zatrimuyut-socialni-viplati-shcho-kazhut-u-minsocpolitiki>.

92. Конрад Х. Система соціального забезпечення Японії у перехідний період – оцінка останніх реформ пенсійної системи. *Miscellanea* 2001. № 16. С. 24-40.

93. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

94. Котвіцька А.А., Кубарєва І.В. Соціальний захист. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7583/socialnij-zaxist>.

95. Котвіцька А.А., Кубарєва І.В. Фармацевтична енциклопедія. Терміни по алфавіту. Соціальний захист. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7583/socialnij-zaxist>.

96. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.

97. Левченко Д. У Харківській області найбільше людей долучилося до Армії відновлення. URL: <https://gwaramedia.com/u-harkivskij-oblasti-najbilshe-lyudej-doluchilosya-do-armii-vidnovlennya/>

98. Литвин О. Українців чекають нові реалії: як зміниться ринок праці та хто не втратить роботу. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/fea/hto-zalishitsya-bez-roboti-v-ukraini.htm>.

99. Лібанова Е. М., Палій О. М. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 491 с.

100. Майстро С.В., Головка В.В. Теоретико-методичні засади державної політики соціального захисту // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 2 (21). С. 19-28. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23475/1/Maistro.pdf>.

101. Мартиненко В.М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [монографія] / В. М. Мартиненко. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2003. 220 с.

102. Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей. Затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 30.12.2020 р. № 868. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5908.html>.

103. Методологія наукових досліджень з державного управління : хрестоматія / упоряд. : С. В. Загороднюк, О. Л. Євмешкіна, В. В. Лещенко ; за заг. ред. д-ра політ. наук К. О. Ващенко. К. : НАДУ, 2014. 180 с.

104. Міжнародний експеримент із чотириденним робочим тижнем визнали успіхом: задоволені всі. URL: <https://ua-independent.com/mizhnarodnyi-eksperyment-iz-chotyrydennym-robochym-tyzhnem-vyznaly-uspikhom-zadovoleni-vsi>.

105. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

106. Мінімальні гарантії в трудовому праві: поняття, зміст, специфіка правового регулювання. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pracivnikam.html>.

107. МОП, World Social Protection Database на основі опитування з соціального забезпечення (SSI), ILOSTAT, дані з національних джерел. URL: <https://wspr.social-protection.org>.

108. Мороз В.М. Розвиток громадянського суспільства: взаємозобов'язання і взаємовідповідальність між основними учасниками соціального діалогу // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2014. Вип. 2 (2). С. 14 – 22.

109. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 17.06.2002 № 293 „Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів”. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/FIN5210>.

110. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 14.02.2006 № 31 „Про затвердження Типових положень про заклади соціального захисту для бездомних осіб та звільнених осіб”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 21.04.2006 за № 474/12348 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-06#Text>.

111. Наказ Міністерства соціальної політики України від 26.12.2011 № 568 „Про Порядок організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг)”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03.03.2012 за № 354/20667. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-12#Text>.

112. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.12.2011 № 419 „Про затвердження Зміни № 1 до ДБН В.2.2-18:2006 „Заклади соціального захисту населення”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0419858-11/sp:max100#Text>.

113. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 14.03.2012 № 137 „Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання

громадянам соціальної підтримки за принципом „єдиного вікна” та виїзної роботи „мобільного соціального офісу”. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN73306>.

114. Наказ Міністерства соціальної політики України від 16.05.2012 № 282 „Про затвердження Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 01.06.2012 за № 876/21188 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0876-12>.

115. Наказ Міністерства соціальної політики України від 15.10.2012 № 648 „Про затвердження Методичних рекомендацій визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах”. URL: <http://dpssp.zt.gov.ua/rozjasn/rozjasnennja17/2.html>.

116. Наказ Міністерства соціальної політики України від 27.12.2013 № 904 „Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0904739-13/conv/print>.

117. Наказ Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 28 „Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 07.02.2014 за № 253/25030. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-14>.

118. Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 № 514 „Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05.06.2015 за № 665/27110 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15>.

119. Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 № 678 „Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.07.2015 за № 866/27311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15>.

120. Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.09.2015 № 912 „Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги

профілактики”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29.09.2015 за № 1155/27600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15>.

121. Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.12.2015 № 1186 „Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку вартості соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1186739-15>.

122. Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.06.2017 № 956 „Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.06.2017 за № 806/30674. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-17>.

123. Наказ Міністерства соціальної політики України від 14.06.2018 № 890 „Про деякі питання діяльності об’єднаної територіальної громади щодо соціальної підтримки та захисту прав дітей” (зі змінами). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN044461>.

124. Наказ Міністерства соціальної політики України від 06.06.2020 № 419 „Про затвердження Методики обчислення середньомісячного сукупного доходу сім’ї для надання соціальних послуг”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02.07.2020 за № 611/34894. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0611-20#Text>.

125. Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429 „Про затвердження Класифікатора соціальних послуг”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 09.07.2020 за № 643/34926. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>.

126. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні у 2016 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2018. 94 с.

127. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні у 2016 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2018. 94 с.

128. Новікова Т.В. Соціально-економічна захищеність населення як

об'єктивна необхідність становлення соціальної держави // Актуальні проблеми економіки. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. № 3(57). С. 165 – 168.

129. Одінцова Г. С. Теорія і історія державного управління : опор. конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практ. занять / Г. С. Одінцова, Н. М. Мельтюхова. Х. : УАДУ (ХФ), 2001. С. 15.

130. Організація і забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://dszn-zoda.gov.ua/content/>.

131. Оцінка досягнення цілей угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2021 р.). К. 56 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/review_of_achievement_of_euua_aa_objectives_ukr_0.pdf.

132. Пал Л.А. Аналіз державної політики (пер. з англ. І. Дзюби). К. : Основи, 1999. 422 с.

133. Пархоменко-Куцевіл О. Сучасні аспекти соціального захисту осіб з інвалідністю: закордонні практики та досвід для України. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення, № 10, 2024. С. 74–84. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/180>

134. Пархоменко-Куцевіл О. Сучасні аспекти розвитку електронної системи охорони здоров'я в Україні. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення, № 9, 2024. С.134–141. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/163>

135. Перший міжнародний науково-практичний симпозіум на тему: «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні» в м. Умані. URL: <https://cherkassymsek.com.ua/i-mizhnarodniy-naukovo-praktichniy-simpozium-na-temu-aktualni-problemi-vprovadzhennya-inklyuzivnogo-reabilitatsiyno-sotsialnogo-turizmu-v-ukrayini-v-m-umani/>.

136. Пилипів І. Через війну рівень бідності в Україні зріс вдсятеро – Світовий банк. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/16/692679/>.

137. План заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття

повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586>.

138. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 189 «Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2023-%D0%BF#Text>.

139. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 р. № 397 «Деякі питання сприяння економічній самостійності малозабезпечених сімей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/397-2021-%D0%BF#Text>.

140. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. №145 про затвердження «Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>.

141. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2007 № 783 „Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для осіб, які потребують соціального захисту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2007-%D0%BF#Text>.

142. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 № 1417 „Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)” (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF>.

143. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 № 706 „Про затвердження Державної цільової програми „Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю” на період до 2020 року” (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF>.

144. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 978 „Деякі питання соціального захисту дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю” (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2016-%D0%BF#Text>.

145. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.2017 № 741 „Про

затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді” (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF#Text>.

146. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 177 „Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-п#Text>.

147. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 185 „Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-%D0%BF#Text>.

148. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 427 „Деякі питання здійснення контролю за додержанням вимог Закону України „Про соціальні послуги”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/427-2020-%D0%BF#n10>.

149. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 428 „Про затвердження Порядку регулювання тарифів на соціальні послуги”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2020-%D0%BF#n9>.

150. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 449 „Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#n8>.

151. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 450 „Деякі питання надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2020-%D0%BF#Text>.

152. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 479 „Деякі питання діяльності центрів соціальних служб”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text>.

153. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 „Про організацію надання соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>.

154. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення мінімальної заробітної плати на рівні прожиткового мінімуму для працездатних осіб». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1173910>.

155. Працевлаштування осіб з інвалідністю: які є заохочення для роботодавців. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/309446-trudoustroystvo-lits-s-invalidnostyu-kakie-est-pooschreniya-dlya-rabotodateley>

156. Праця та соціальний захист населення. URL: <https://www.adm-pl.gov.ua/page/pracya-ta-socialniy-zahist-naselennya-0>.

157. Президент підписав Закон про ратифікацію Стамбульської конвенції. URL.: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-ratifikaciyu-stambulskoyi-konve-75969>.

158. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для працевлаштування осіб з інвалідністю». URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakikh-zakoniv-ukraini-shchodo-stvorenniya-spriyatlivikh-umov-dlya-pratsevlashtuvannya-osib-z-invalidnistyu>.

159. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Соціальний захист». Липень 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf>.

160. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>.

161. Про Національну соціальну сервісну службу України. URL: <https://nssu.gov.ua/>

162. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року. Розпорядження Кабінет Міністрів України від 9 грудня 2015 р. № 1320-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1320-2015-%D1%80#n12>.

163. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. № 1057-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text>.

164. Редзюк Є. Соціальне забезпечення населення під час війни. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/sotszabezpechennja-naselennja-pid-chas-vijni.html>.

165. Реформа соціального страхування «Потенціал: ефективна підтримка людей та перехід від МСЕК до оцінки працездатності. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/24158.html>

166. Реформи під час війни. Як Україна діджиталізує соціальну сферу. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pensiji-ta-subsidiji-vnesut-do-yedinoji-informacijnosti-sistemi-ce-do-zaoshchadit-11-mlrd-grn-novini-50322277.html>.

167. Рівненська та Житомирська області щоденно працюють задля успішного впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21396.html>.

168. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2005 (справа про надання допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю) від 17.03.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-05#Text>.

169. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 р., введено в дію Указом Президента України від 02.06.2021 р. № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>.

170. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 р. № 285-р «Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-pla-a285r>.

171. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 556-р „Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80#Text>.

172. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р „Про схвалення Стратегії подолання бідності”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#Text>.

173. Розпочалася робота над проектом Соціального кодексу України. URL: <https://femida.ua/novyny/rozpochalasya-robota-nad-proektom-sotsialnogo->

kodeksu-ukrayiny/

174. Романюк О. Фінансування соціального захисту в Україні // Результати і потенціал України. Міжнародний центр перспективних досліджень. Київ, 2008. 256 с.

175. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. К.: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.

176. Скільки українців отримують допомогу по безробіттю. URL: <https://businessua.com/suspilstvo/101082skilki-ukrainciv-otrimuyut-dopomogu-po-bezrobittyu.html>

177. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Соціальна політика: навч. посіб. К.: УАДУ, 1997. 360 с.

178. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: Навч. посіб. К. : МАУП, 2002. 200 с.

179. Соціальна політика. URL: http://proukraine.net.ua/?page_id=759.

180. Соціальні доктрини США в сфері соціальної роботи. URL: <http://www.soc-work.ukr/article/188>.

181. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html>.

182. Став відомий мінімальний та максимальний розмір допомоги по безробіттю в Україні. URL: <https://kanal.dim.tv/stav-vidomyj-minimalnyj-ta-maksymalnyj-rozmir-dopomogy-po-bezrobittyu-v-ukrayini/>

183. США як держава загального добробуту. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18574/

184. Сурмін Ю.П. Методологія галузі науки «Державне управління» : монографія. К. : НАДУ, 2012. 372 с.

185. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік: навч.-метод. посіб. / В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка. 2-ге вид., випр. і доп. Тернопіль: Вектор, 2015. 248 с.

186. У 12 % українців недостатньо грошей на продукти. URL: <https://UAWarInfographics>.

187. У Верховній Раді України взялися писати Соціальний кодекс. URL: <https://zib.com.ua/ua/151949.html>.

188. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

189. Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU.

190. У Мінекономіки розповіли, скільки безробітних уже залучили до суспільно корисних робіт. URL: <https://psm7.com/uk/legislation/v-minekonomiki-rasskazali-skolko-bezrobotnykh-uzhe-privlekli-k-obshhestvenno-poleznym-rabotam.html>.

191. Уряд підтримав проєкт закону про реформування соціального страхування. URL: <https://zn.ua/ukr/economics/urjad-pidtrimav-projekt-zakonu-pro-reformuvannja-sotsialnoho-strakhuvannja.html>

192. Уряд схвалив «Концепцію реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей». URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18976.html>.

193. Уряд схвалив Стратегію реформування державного управління України до 2025 року. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-strategiyu-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-ukrayini-do-2025-roku>.

194. Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України // Юридична наука і практика. 2011. № 2. С. 90-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/njj_2011_2_15.

195. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник. Львів: ЛьвівДУВС, 2016. 216 с.

196. Фукуяма Ф. Сильна держава. К., 2006, С. 8-9.
197. Хироі Я. Соціальне забезпечення Японії. Iwanami Shoten. 1999. С. 80-97.
198. Хмиров І.М., Алієва П.І., Перевалова Л.В. Соціальне забезпечення працівників у сфері цивільного захисту // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства : зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : НТУ «ХПІ», 2022. № 1, 2022. С. 50-55.
199. Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
200. Цимбал Б. М. Категоріальні принципи формування соціального захисту особистості у системі публічного управління // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування, №5, 2022. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-02-01>
201. Через повномасштабну війну роботу втратили щонайменше 5 млн українців. URL: <https://uaprom.info/news/186515-cherez-povnomasshtabnu-vijnu-robotu-vtratile-shhonajmenshe-mln-ukrayinciv.html>.
202. Черенько Л. 20 мільйонів українців перебуває за межею бідності: хто постраждав найбільше і чому. URL: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183470,30328855,20-1084-1110-1083-1100-1081-1086-1085-1110-1074.html>.
203. Шведун В.О., Ігнат'єв О.М. Напрямки розвитку механізмів публічного управління щодо забезпечення житлом ветеранів, військовослужбовців та членів їх сімей // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 1 (18). С. 192-199. (Серія "Державне управління").
204. Шуляк О., Мороз О. Понад 83% українців вважають безбар'єрність новою цінністю суспільства: як її реалізувати на практиці. URL: <https://www.rbc.ua/news/ponad-83-ukrayintsiv-vvazhayut-bezbar-ernist->
205. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377->

economika-vv.

206. Що чекає український ринок праці найближчим часом. URL: https://businessua.com/robota/98558szo-chekae-ukrainskii-rinok-praci-naiblizhchim-chasom.html#google_vignette.

207. Ященко В. Гендер і «держава загального добробуту» в країнах Західної Європи. Політичний менеджмент : наук. журнал. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. К. 2008. № 3. С. 128-140.

208. Andrén, T. 2003. "The choice of paid childcare, welfare, and labor supply of single mothers", in Labour Economics, 10, pp. 133 - 147.

209. Atkinson, T., Cantillon, B., Marlier, E. and Nolan, B. 2002. Social Indicators. The EU and Social Inclusion, Oxford, Oxford University Press. Bergmark, Å. 2000. "Socialbidragen under 1990-talet" in Bergmark, Å (ed.) Valfärd och försörjning. Antologi Kommittén Valfärdsbokslut, Stockholm, S O U 2000:40.

210. Bambra C. Sifting the Wheat from the Chaff: a Two-dimensional Discriminant Analysis of Welfare State Regime Theory // Social Policy and Administration. 2007. Vol.41(1). p.1-28.

211. Behrendt, C. At the Margins of the Welfare State: Social Assistance and the Alleviation of Poverty in Germany, Sweden and the United Kingdom (Aldershot: Ashgate). 2002.

212. Bonoli G. Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach // Journal of Social Policy. – 1997. – Vol.26(3). –p.351-372.

213. Burrows M.J. Global Risks 2035: The Search for a New Normal / Foreword by Brent Scowcroft // Atlantic Council Strategy Papers. URL.: https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Global_Risks_2035_web_0922.pdf.

214. Castles F.G. Families of Nations: Patterns of Policy in Western Democracies. Aldershot: Dartmouth Publishing, 1993.

215. Castles F.G., Leibfried S., Lewis J., Obinger H., Pierson C. The Oxford

Handbook of the Welfare State. Oxford: Oxford University Press, 2010.

216. Daly M., Lewis J. Introduction: Conceptualizing Social Care in the Context of Welfare State Restructuring // Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe. Ashgate: Brookfield, 1998.

217. Deacon B. Global Social Policy and Governance. London: Sage, 2007.

218. Eardley, T., et al. 1996(a): Social Assistance in OECD Countries, Volume I: Synthesis Report, Department of Social Security Research Report, 46 (London: HMSO). 1996 (b).

219. Esping-Andersen G. of Welfare Three World Capitalism. Oxford: Oxford Polity Press, 1990.

220. Esping-Andersen G. Social Foundations of Postindustrial Economies. Oxford: Oxford University Press, 1999.

221. Esping-Andersen G. Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies. London: Sage, 1996. 6. Bonoli G. Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach // Journal of Social Policy. 1997. Vol.26(3). p.351-372.

222. Ferrera M. The Southern Model of Welfare State in Social Europe // Journal of European Social Policy. 1996. Vol.6(1). p.17-37.

223. Financing Gaps in Social Protection: Global Estimates and Strategies for Developing Countries in Light of COVID-19 and Beyond. Social Protection Spotlight. 17 September 2020.]. URL: <https://www.socialprotection.org/gimi/RessourcePDF.action?id=56836>.

224. Global Trends. Paradox of Progress, January 2017. A publication of the National Intelligence Council. URL: www.dni.gov/nic/globaltrends.

225. Gough I. Social Assistance Regimes: a Cluster Analysis // Journal of European Social Policy. 2001. Vol.1(1). p.1-13.

226. Gustafsson, B. "Macroeconomic performance, old age security and the rate of social assistance receipt in Sweden", European Economic Review, 26, 1984. P. 319 - 338.

227. Gustafsson, B., Hydén, L. -C. and Salonen, T. "Decision-making on

social assistance in major cities in Swedish", *Scandinavian Journal of Social Welfare*, 2, 1993. P. 197 - 203.

228. Gustafsson, B., Johansson, M. & Palmer, E. 2003. "Economic well-being of children in the deep Swedish recession of the 1990s" in Bradshaw, J (ed.) *Children and Social Security*, Aldershot, Ashgate (International Studies in Social Security) Halleröd, B. 2000 "Socialbidragstagande och fattigdom" in Puide, A. (ed.) *Socialbidrag i forskning och praktik*, Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete, Gothia. Hansen, J. & Lofstrom, M. 2003. "Immigrant Assimilation and Welfare Participation", *Journal of Human Resources*, XXXVIII, P. 74-98.

229. Human Development Report / United Nations Development Programme. N.Y.: Oxford University Press, 1994. 240 p.

230. International Experience with Social Assistance Schemes. Five Country Case Studies. ILO, 2004. 128 p.

231. Jensen C. Words of Welfare Services and Transfers // *Journal of European Social Policy*. 2008. Vol.18(2). p.151-162.

232. Johansson, U. Fattigvården i Sverige under 1700-talet in *Oppdagningen av fatigdom. Sosial lovgivning i Norden på 1700-talet*, Oslo, Universitetsförlaget. 1984. 245 p.

233. Kautto M. Investing in Services in West European Welfare States // *Journal of European Social Policy*. 2002. Vol.12(1). p.53-65.

234. Korpi W. *The Democratic Class Struggle*. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.

235. Korpi, W. "Poverty, social assistance and social policy in postwar Sweden", *Acta Sociologica*, no 2-3. Lundborg, P. 2000. "Nittiotalets förlorare", *Arbetsmarkand & Arbetsliv*, vol 6, 1974. 35 - 48.

236. Krugman P. R., Obstfeld M. *International economics: Trade and policy*. (7th ed.). Boston: Pearson Addison Wesley, 2006.

237. Leisering, L. and Leibfried, S. 1999. *Time, Life & Poverty: Social Assistance Dynamics in the German Welfare State* (Cambridge: Cambridge University Press). Müller, C. 1998.

238. Levy M. Modernization and the Structure of Societies. Princeton. NJ: Princeton University Press, 1966. P. 11.

239. Lin J.Y. New Structural Economics // Policy Research Working Paper. 2010. T. 5197.

240. Maistro S., Treskov A., Golovko V. State policy of socio-economic development: evolution of theoretical concepts and methodological approaches. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 2/2 2022. P. 3-13. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/81-maistro-s-treskov-a-golovko-v-state-policy-of-socio-economic-development-evolution-of-theoretical-concepts-and-methodological-approaches>.

241. Maistro S., Golovko V. State policy of social protection in the conditions of global transformations. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 1/2 2023. P.160-169. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/116-maistro-s-golovko-v-state-policy-of-social-protection-in-the-conditions-of-global-transformations>.

242. O'Connell J. The Concept of Modernization // Comparative Modernization: A Reader. Ed. by C.E.Black. New York, London, 1976. P. 13-24.

243. Orloff A.S. Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of State Policies and Gender Relations // American Sociological Review. 1993. Vol.58. №3. p.303-328.

244. Popper K. The Open Society and Its Enemies. Vol. 1–2. 1945.

245. Review of Social Protection System in Albania: Coverage, Expenditure, Adequacy and Financing. Budapest. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/srobudapest/documents/publication/wcms_798635.pdf.

246. Reforming of System of Benefits in Ukraine, Discussion Paper, International Centre for Policy Studies, July 2004.

247. Scandinavian Journal of Social Welfare. Vol 3. No.1-2. 1994. 117 p.

248. Sihvo T. The Finnish Population and Social Welfare. Helsinki, 1991. 23 p.

249. Shvedun V., Ruban A., Ihnatiev O. Specifics of innovative development of socio-economic systems in the state. Public administration and state security aspects. 2023. Vol. 1. P. 10–18. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/98-shvedun-v-ruban-a-ihnatiev-o-specifics-of-innovative-development-of-socio-economic-systems-in-the-state>

250. Social Monitor: Social Protection for Child Rights and Well-Being in Central and Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia. URL: https://www.unicef.org/eca/media/1081/file/Social_Monitor_Regional_Report.pdf.

251. Social Protection Monitor: Social Protection Responses to the COVID-19 Crisis around the World. URL: <https://www.social-protection.org/gimi/ShowWiki.action?id=3426>.

252. Steven R. Tabor's Assisting the Poor with Cash: Design and Implementation of Social Transfers Programs // World Bank. – Washington, September 2002.

253. Therborn G. European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies, 1945-2000. London; New Delhi: Sage Publications, 1995. P. 4-5.

254. Tsymbal B. Social protection of the individual in the system of state security. 2023. Vol. 1. P. 37–46. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/112-tsymbal-b-social-protection-of-the-individual-in-the-system-of-state-security>

255. The Social Expenditure Database: An Interpretive Guide SOCX 1980-2003, OECD, 2007.

256. The World of Social Welfare: Social Welfare and Services in an International Context / Doreen Elliott et al. - Illinois, 1990. 235 p.

257. Wilensky H.L. The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditures. USA: University of California Press, 1975. 151 p.

258. Wildeboer Schut J.M., Vrooman J.C., Beer P. On Worlds of Welfare. Institutions and their Effects in Eleven Welfare States. The Hague: Social and Cultural Planning Office, 2001.

259. World Bank Report No. 39887 – UA, Ukraine: Poverty Update, June 20, 2007.

260. World Employment and Social Outlook 2021: The Role of Digital Labour Platforms in Transforming the World of Work. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms_771749.pdf.

261. World Social Protection Report 2020–22: Social Protection at the Crossroads – in Pursuit of a Better Future. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_817572.pdf.

ДОДАТКИ

**ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ****УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

9 поверх, 7 під'їзд, Держпром, майдан Свободи, 5, м. Харків, 61022, тел. (057) 700-94-34, факс (057) 705-05-15,
E-mail: dsms@kharkivoda.gov.ua, Web: http://dmskh.gov.ua, код ЄДРПОУ 24273286

30.10.2024 № 01-29/1496

на № ____ від ____

ДОВІДКА

Видана ад'юнкту науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України Головку Валентину Васильовичу в тому, що його дисертаційне дослідження на тему: «Державна політика соціального захисту в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» має безумовну практичну значущість.

Управлінням у справах молоді та спорту Харківської обласної військової адміністрації розглянуто, схвалено та враховано пропозиції Головка В.В. при реалізації «Програми розвитку фізичної культури і спорту, молодіжних ініціатив та формування здорового способу життя у Харківській області на 2019-2023 роки» та «Програми національно-патріотичного виховання молоді на 2019-2023 роки» щодо необхідності всебічної інтеграції фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання молоді та її соціального захисту з метою створення умов для розвитку здорової, активної і свідомої молоді, як необхідної передумови забезпечення сталого розвитку регіонів України.

Заслужовують на увагу і використовуються при реалізації «Перспективного плану (основних напрямів) діяльності Харківської обласної державної (військової) адміністрації на 2024 р.» пропозиції Головка В.В. щодо створення умов для працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості), як важливої складової державної політики соціального захисту на регіональному рівні.

Довідка видана для подання до разової спеціалізованої вченої ради за місцем захисту дисертаційної роботи.

001496

Начальник управління



Костянтин АНАНЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор-начальник навчально-
науково-виробничого центру
Національного університету
цивільного захисту України



Світлана ДОМБРОВСЬКА

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження ад'юнкта навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Головка Валентина Васильовича на тему: «Державна політика соціального захисту в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Комісія у складі:

Голова – завідувач кафедри менеджменту, д.держ.упр., доц. Леоненко Н.А.

Члени комісії – завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Майстро С.В.; професор кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Крюков О.І.

цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Головка В.В. на тему: «Державна політика соціального захисту в Україні» (поглиблення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування і виокремлення механізмів формування та реалізації державної політики соціального захисту, а також визначення напрямів їх удосконалення) використовуються при викладанні освітніх компонент «Управління соціальним і гуманітарним розвитком» та «Державна політика: аналіз та механізми впровадження» за програмою підготовки здобувачів на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України.

Голова комісії

д.держ.упр., доцент

Неллі ЛЕОНЕНКО

Члени комісії

д.держ.упр., професор

Олексій КРЮКОВ

д.держ.упр., професор

Сергій МАЙСТРО

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Головка В.В. Державна політика соціального захисту як необхідна передумова забезпечення сталого розвитку: міжнародний досвід для України // Забезпечення національної безпеки як пріоритетний напрям формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз [Текст] : монографія / С.В. Майстро, Р.Ю. Штеба, І.М. Хмиров, А.В. Тресков, А.О. Хмирова, В.В. Головка. Х. : КП «Міська друкарня», 2023. С. 116-142.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Головка В.В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. Вип. 2 (17). С. 65-73. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>.

3. Головка В.В. Сучасні моделі державної соціальної політики та рівень ефективного охоплення соціальним захистом вразливих груп населення у світі // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 1 (18). С. 220-229. (Серія «Державне управління»).

4. Головка В.В. Проблеми реалізації та напрями трансформації державної політики соціального захисту в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 88-97. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20337/1/10Golovko.pdf>.

5. Майстро С.В., Головка В.В. Теоретико-методичні засади державної

політики соціального захисту // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 2 (21). С. 19-28. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23475/1/Maistro.pdf>.

Особистий внесок автора: визначено теоретико-методичні основи формування державної політики соціального захисту.

Статті в закордонних наукових виданнях за фахом:

6. Maistro S., Treskov A., Golovko V. State policy of socio-economic development: evolution of theoretical concepts and methodological approaches. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 2/2 2022. P. 3-13. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/81-maistro-s-treskov-a-golovko-v-state-policy-of-socio-economic-development-evolution-of-theoretical-concepts-and-methodological-approaches>.

Особистий внесок автора: охарактеризовано особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту, як важливої складової забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

7. Maistro S., Golovko V. State policy of social protection in the conditions of global transformations. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 1/2 2023. P.160-169. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/116-maistro-s-golovko-v-state-policy-of-social-protection-in-the-conditions-of-global-transformations>.

Особистий внесок автора: визначено особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту в умовах глобальних трансформацій.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Головки В.В., Майстро С.В. Необхідність удосконалення державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і масового спорту в умовах воєнного стану в Україні // Актуальні проблеми фізичної підготовки

працівників Національної поліції в умовах воєнного стану: матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих вчених (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 16 вересня 2022 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2022. С. 32-35.

Особистий внесок автора: обґрунтовано необхідність удосконалення державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і масового спорту, як необхідної складової державної політики соціального захисту.

9. Головка В.В. Реабілітаційно-соціальний туризм як інструмент державної політики соціального захисту людей з обмеженими можливостями // Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, (м. Харків, 21 лютого 2023 р.). Харків: НУЦЗУ, 2023. С. 143-145.

10. Головка В.В. Єдина інформаційна система соціальної сфери як необхідний інструмент державної політики соціального захисту населення // Публічне управління: освіта, наука, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 16 березня 2023 р. / за заг. ред. С.М. Домбровської. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2023. С. 66-69.

11. Головка В.В. Особливості модернізації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України // Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 151-153.